

569.

10,2

DISSERTATIO THEOLOGICA INAUGURALIS
DE

SVPERBIA

EIQVE
OPPOSITA HVMLITATE
CHRISTIANA

QVAM
ANNVENTE SVMMO NVMINE
RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO AC POTENTISSIMO PRINCIPE
AC DOMINO

DOMINO FRIDERICO II

HASSIAE LANDGRAVIO, RELIQ.
CONSENTIENTE SVMME VENERABILI
THEOLOGORVM ORDINE

PRO LOCO ET GRADV

AD DIEM III MART. MDCCCCLXVIII
PVBLICAE ACADEMIAE PROCERVVM DISQVISIONI
SVBMITTIT

CAR. GVILIELM. ROBERT

S. S. THEOLOGIAE PROF. ORD. ET ALVMNORVM
PRINCIPALIVM EPHORVS

RESPONDENTE
DANIELE THEODORO CNYRIM
CASSELLIS - HASSO.

MARBV RGI

EX OFFICINA TYPOGRAPHICA MÜLLERIANA,

DISSERTATIO THEOLOGICA IN ACADEMIA
DE

SVPERBIA

IN

OPPOSITA HUMILITATE
CHRISTIANA

AVAM

ANNVENTE SVMMO NVMINI
RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO AC POTENTISSIMO PRINCEPS
AC DOMINO

DOMINO FRIDERICO II

HASSIAE LANDGRAVI, RECTORI
CONSISTENTIAE SEMINARII
THEOLOGICAE ORDINE

PRO LOCO ET GRADU

AD DIEM III MART. CLXXXVIII
PUBLICE ACADEMIAE PROCESSIONE DISPOSITIONE
SVMMITIT

CAR. GUILIELM. ROBERT

S. S. THEOLOGIAE PROF. ORD. ET ALIARVM
PRINCIPALIVM EPICORVM
RESPONDENTE

DANIELE THEODORO CNYRIM

CASSELLIS - HASSO.

MARBURG

EX OFFICINA TYPOGRAPHICA MÜLLERIANA.

SERENISSIMO CELSISSIMO

AC

POTENTISSIMO PRINCIPI

ET DOMINO

D O M I N O

FRIDERICO II

HASSIARVM LANDGRAVIO

PRINCIPI HERSFELDIAE COMITI

CATTIMELIBOCI DECIAE ZIEGENHAINAE

NIDDAE SCHAVMBVRGI ET HANOVIAE

PERISCELIDIS MAGNAE BRITANNIAE

ORDINIS EQVITI

RECTORI ACADEMIAE MARBVRGENSIS

MVNIFICENTISSIMO

PRINCIPI AC DOMINO

SVO LONGE CLÉMENTISSIMO.

SERENISSIME
ATQVE
POTENTISSIME PRINCEPS!
PATER PATRIAE!

FRIDERICO II
HASSIARVM LANDGRAVIO
PRINCIPI HERSTEDTENSIS
EX quo mihi, Tuis sub auspiciis, PRINCEPS
CLEMENTISSIME! publici Doctoris
munere in Academia Marburgensi fungi licuit,
nihil prius nihil antiquius habui, quam vt Au-
ditoribus meis et per eosdem, Imperio Tuo
Subditis, illas instillarem veritates, quibus prae-
ter spem futurae et aeternae felicitatis, praesens
etiam atque terrena, omni procul dubio, nititur
tranquillitas. Quas inter cum fuga Superbiae
eique oppositae humilitatis virtus, facile prin-
cipis

cipes sint, neque fieri queat, vt vel iustitia ad-
ministratur vel ordo seruetur, nisi superbia su-
blata, humilitas hominum animos occupauerit:
ad vtramque delineandam eo lubentius accessi,
quo maiori flagrabam cupiditate, non solum
muneri meo quauis ratione satisfaciendi, sed
simul omnibus veri amantibus, quid valeant Sa-
crae litterae ad noscendam curatius Superbiam,
Societati inimicissimam, ostendendi. Quae
cum ita sint, nullus dubitavi, quin TIBI inpri-
mis, *Primitias haece Academicas*, ea, qua
par est animi deuotione, dicarem, TIBI, in-
quam, CUI magis nihil curae cordique est,
quam vt Salus Patriae, quam Patris instar gu-
bernas, facta rectaque maneat, omni tempore.
Scilicet non poteram non existimare, GRATIA
TVA TE illos dignaturum omnes, qui pro
suo modulo vitaeque conditione, toti in eo
sunt, vt labores suos studiaque sua ad MA-
GNVM TVVM EXEMPLAR, quod eos vel
tacite officii sui commonefacit, quantum fieri
potest, componant.

Qua

Qua Spe fredo, Commentationem hancce
eiusque Auctorem, TVAE commendare liceat
CLEMENTIAE. Ego, vero Summum, quod
Omnes Mortales regit atque moderatur, Nu-
men, ardentissimis rogo precibus, velit TE,
omnibus illis cumulare beneficiis, ex quibus
spem concipere queat Patria Carissima, fore vt
inposterum quoque gubernetur quam felicissime.
Quod vehementius etiam optat

SERENISSIME
^{AC}
POTENTISSIME PRINCEPS
CELSISSIMI NOMINIS TVI

Dabam Marburgi. Cattorum ipsis
kalend. Mart. clolcccclxviii.

DEVOTISSIMVS CVLTOR

CAROLVS GVILIELMVS ROBERT.

PROOEMIUM.

§. I.

Quotidie fieri solet, ut homines vel otiosi vel mali, cum de proximo iudicant, hunc, alia inter vitia, quae ipsi tribuunt, superbiae quoque accusent. Qua accusatione, si fuerit vera, quid potest cogitari gravius; si falsa, quid proximo ignominiosius! Sacrae enim litterae, cum de hoc vitio loquuntur, eiusmodi id pingunt coloribus, qui cuius, non omni boni maliue sensu destituto, horrorem incutiunt maximum. Quodsi praeterea homines ipsi, rudiores etiam ac plebei, gradus peccatorum et vitiorum vel ex principiis vel casu quodam determinant, *superbiam* communi quasi ore gravissima inter vitia non solum numerandam esse statuunt, sed eum quoque, qui funesto hoc animi morbo laboret, omnium bonorum conremtu, quam maxime dignum existimant. Scilicet praesentire videntur, si unquam aliud, hoc inprimis vitium, de iuribus, quae omnibus mortalibus communia sunt,

A

funt,

sunt, derogare, superbumque eodem modo esse deprimendum, quo sese Deum supra hominesque extollere studet. Non mirum itaque, si prouerbio conuenienter: per quod quis peccat, per id punitur et idem: contemptus sequatur contemptum. Quem si quis vitare, poenaeque superbis omnibus a Deo minata liberari voluerit, nae is, quid sit superbia, et quos funestos producat effectus, eo citius discat oportet, quo certius est, nullum vitium hominem aequae facile impedire, quo minus animi sui flatum noscat, et a morbis quibus laborat, moralibus, fanetur. Est nimirum aliquid in ipsa superbiae natura, cui haec tenebrae suam debent originem. Id ipsum vero curatius deinceps exponemus.

§. II.

Addimus aliam eamque non minus, grauem, quae nos ad scribendum de superbia impulit, rationem. Experientia quotidiana nos commonefaciebat, aliis superbiae crimen a nemine citius faciliusque imputari, ac quidem ab ipso illo, cuius animum, teterrimum hocce vitium occupabat. Ab hoc imprimis characteres varios huius vitii proponi et ad alios applicari, contradictorios vero etiam quam plurimum falsosque proferri. Quantum vero detrimenti peruersa eiusmodi iudicia illis omnibus adferant, quorum corda, ab hocce vitio libera, idem cane peius et angue deuitant, vel me non monente satis superque pater! Qui enim his interfunt colloquiis, nec de veritate dictorum iudicare valent, in posterum optimas hominum actiones pessime interpretabuntur, consortium eorum fugient, imo impediunt, quo minus, coepros suos ad Dei gloriam et reipublicae salutem labores, absol-

PROOEMIUM.

absoluere possint, veriti, vt ne ipsorum conatus, dum superbiam alant, de aliorum simul derogent iuribus. Ex quibus facile est intellectu, quantum honi cuiusuis intersit, vt veri ac genuini superbiae characteres omnibus fiant cogniti, superbique horrore illorum percussi, superbiam ipsam, si fieri potest, odio in posterum prosequantur; humiles vero, horum nullum in semetipsis repicientes, habeant, in quo conscientia tuto acquiescere possit, si, quod saepissime contingit, inter superbos a superbis referantur.

§. III.

At characteres hosce inuenire veramque huius vitii notionem sibi et aliis formare, naturam denique et originem huius vitii mediaque, quibus sanari possint superbi, indicare, hoc opus, hic labor est! Testes aduocamus varios diuersorum Auctorum de superbia conceptus, qui modo sibimetipsis contradicere, modo ~~vero~~ nec cum sacris litteris, nec cum ipsa rei natura satis consentire videntur. Quod animaduertentes et quantum simul referat, vt, si vnquam aliud, hoc maxime vitium recte noscatur, perpendentes, non dubitauimus, quin is forsitan dictis meliora proferre posset, qui sepositis omnibus aliis magistris, ad solam confugeret Sacram Scripturam, et quid sit superbia ex ea quaereret (a). Etiam si enim

A 2 non

(a) vid. b. MOSHEM. Sit-
renlehre der heiligen Schrift
Tom. IV. p. 385. Es würde
so viele Uneinigkeit und Irr-
thum in der Lehre von der
Demuth (addo von dem Hoch-
muth) nicht seyn, wenn wir

die Stellen der Schrift, worin
sie befohlen wird, und die
Exempel der Demuth, die uns
die Offenbarung darsteller,
mehr als unsere eigene Einbil-
dung, zu Rathe zögen.

non simus nescii Sacras nostras litteras non continere quasi catalogum omnium definitionum moralium; quotidie tamen magis magisque intelleximus, attentum quemuis, beneque dispositum h. e. ad noscenda sua officia paratum lectorem, facilius certiusque, quod ab ipso exigat Deus, ex hocce, quam ex quouis alio libro addiscere posse. Nec mente, suo, quod sibi antea iam formavit, systemate, hinc praeiudicatis opinionibus plena, codicem sacrum consulimus, sed, si quid res est, fateri oportet, iamiam nobis responderat idem, antequam eum interrogare in animo habebamus. Varia enim obseruare licebat loca, quorum ope, non solum multi multorum de superbiae vitio, conceptus, falsitatis manifesto arguebantur, sed quae nos etiam veram huius vitii eique oppositae virtutis naturam, eo clarius edocebant, quo certius est, S. S., dum non nudis definitionibus, abstractisque notionibus, sed exemplis, ad veram nos informat pietatem, optima vti methodo. Has igitur obseruationes, cum beneuolo atque indulgenti lectore eum in finem communicabimus, vt, veritati si conformes deprehendantur, appareat, quid SS. litt. de *superbia eique opposita humilitate* (liceat ita loqui) credere iubeant. Quo facto cogitationes nostras qualescunque de origine superbiae aequae ac humilitatis Christianae et de reliquis ad vtramque pertinentibus in medium proferre liceat. Quum vero, et illae obseruationes et cogitata principiis quibusdam nitantur, quae cum generalissima sint, et nonnisi difficulter reiicienda, Sacrae litterae, non indicant sed sumunt: tractationis ordo requirere videtur, vt ea ante ponamus, quam opus ipsum aggrediamur. His itaque principiis *caput primum* destinamus; in *secundo*, obseruationes

tiones illas exegeticas; in *tertio* denique nostram de superbia et humilitate Christiana theoriam, proponemus. Ne autem, aliquid omisisse videamur quod commentationem nostram vtilem magis ac foecundam reddere possit, in *notis*, quae circa aliorum conceptus monenda esse existimamus, diligenter ac modeste adferemus.

CAPVT PRIMVM
 QVOD PRINCIPIA QVAEDAM, AD
 QVAE IN SEQVENTIBVS PROVOCANDVM
 ERIT, CONTINET.

§. IV.

Quum homo duplici potissimum ratione considerari a nobis possit, vel *physice* (b) vel *moraliter*: ad metaphysicos et physicos pertinet constitutionem eius *physicam*, ad Ethicos vero, Scriptores *moralem* hominis *constitutionem* indagare. Quae posterior, cum aequae ac *physica* alio sensu *naturalis* etiam vocari possit et absque *physica* hominis constitutione plene intelligi nequeat: facile intelliget lector, prouocandum nobis esse ad utramque, quoties scopus noster postulauerit, vt illam ex hac curatius explicemus.

§. V.

Neque vero, qui de morali hominis natura scripserunt, antiqui et recentiores, omnes constitutionem eius

A 3 natu-

b) De *physica* hominis constitutione dum loquor, non de *physica corporis* tantum, sed *animae* etiam intelligi volo, vo-

lumque adeo in sensu generalissimo, quem tantum non omnes eidem hodie tribuere solent, sumo.

6 CAP. I. QVOD PRINCIPIA QVAEDAM, AD QVAE

naturalem a morali fatis distinxerunt (c); neque verum illum indicarunt characterem, quo semel reperto, nemo, hominem esse ens morale, infitias ire poterit. Prioris vitii, si vnquam alius, *Heluetius* certe accusari debet. Etiam si enim Auctor in libro, cui titulus, *de l'Esprit* (d) magnam prae se ferat, rei morales cognitionem, librumque suum vel ideo quam maxime commendat: quibus tamen attentus et extra partes constitutus lector, facile animaduertet, *sensibilitatem illam* physicam, de qua idem tot verborum ambagibus loquitur, et ex qua omnes actiones et virtutes aequae ac vitia deriuare studet, non nisi partem aliquam illius constitutionis esse, quam hominis *conformationem naturalem* nominare liceat. Nec ex hac sola atque vnica *sensibilitate*, vera moralitatis natura intelligi potest, nisi et bruta, quae eadem quoque praedita sunt, entia moralia vocare volueris. Accedit, *HELVETIVM* in tota sua tractatione, homines, non prouti agere possint, debeantue, sed quomodo quotidie agunt, et in-

(c) Praeter *Cl. WOLFIVM* in den vernünftigen Gedanken von der Menschen Thun und Lassen, huc referre liceat recentiores auctores, de physica animae optime omnino promeritos v. g. *Cl. SVLZERVM* dans sa nouvelle Theorie des Plaisirs, avec des réflexions sur l'origine des Plaisirs par Mr. Kaettner 1767, cuius commentationis partes quatuor priores et absque additamentis Magni Kaettneri inuenies

quoque, in der Sammlung vermischter Schriften zur Beförderung der schönen Wissenschaften und der freyen Künste des fünften Bandes, ersten Stücke, Berlin 1762. Cum qua commentatione conferri oportet die Philosophischen Schriften, (von Moses Mendelsohn) d. ersten Theil, Berlin 1761.

(d) Vtor edit. quae prodit a. 1759.

et instinctus, quos sequi solent, considerare (e). Idem fere, quod HELVETIO, omnibus illis accidisse puto Scrip-
toribus moralibus, qui totum Ethices Systema, nonnisi
sequelis actionum humanarum, quibus homo, in quo
natus et positus est statu, conseruetur vel in meliorem ac
perfectiorem, collocetur (f) vel quibus denique alii
perfectiores et feliciores reddantur, superaedificarunt
(g), ita vt *bonitatem actionum naturalem cum moralitate*
earundem manifesto misceant, atque bruta, quippe (vt
cum magno Warburtonio loquar (h)) ex quorum actio-
nibus, sequelae eiusmodi bonae vel malae oriri etiam so-
lent, in numerum entium moralium tacite quoque refe-
rant. Nec tandem illos verum moralitatis characterem
indicare arbitramur, qui cum BAILIO (i) existimant, eam
in

e) vid. inprimis T. 2. p.
70. 108.

f) Nemo non videt me de
Cl. WOLFIO et eius affectis
praefertim loqui.

(g) ANGLOS aliquando ita
loqui audio, ac si tota homi-
nis constitutio moralis in ido-
neitate alios feliciores reddend-
i consistat.

(h) vid. der göttl. Sendung
Mosis ersten Th. S. 68. Aus
den *Wirkungen* einer Hand-
lung kann die *Moralität* der-
selben nicht entstehen, denn
wenn ein gewirktes und her-
vorgebrachtes Gute oder Böse
eine Handlung *moralisch* mach-

te; so würden die unvernün-
flichen Thiere, aus deren Hand-
lung beydes erfolgt, eine Mo-
ralität haben.

(i) dans la continuation des
pensées diverses p. 758. cit.
Warburt. S'il y a des regles
certaines et immuables pour
les opérations de l'entende-
ment, il y en a aussi pour les
actes de la volonté. Les re-
gles de ces actes - là ne sont
pas toutes arbitraires : il y en a
qui emanent de la nécessité de
la nature et qui imposent une
obligation indispensable. (At!
quid tunc fiet de libertate,
quam ad constitutionem ho-
minis

§ CAP. I. QVOD PRINCIPIA QVAEDAM, AD QVAE

in conuenientia cum sanae rationis edictis consistere. Primo enim adhucdum quaeritur, num omnia quae ratio cognoscit, an quaedam tantum huc referenda sint? Quis autem illud affirmauerit, cum multa cogitet atque intelligat ratio, quibus moralis hominum constitutio niti nequit. Dein etiam quaeri potest, num cuiusuis hominis ratio, an vero ratio in abstracto sumta, moralitatem actionum constituat? In utroque casu autem plane intelligi nequit, cur homini, necessitas non autem *physica*, sed *moralis* (quam quiuis de moralitate loquens, cogitare solet,) imposta sit, vel suae, vel rationis in abstracto sumtae dictaminibus obtemperandi, unde BAILLIVS etiam (k) modo quidem de necessitate quadam, (quae tamen adhucdum quaeritur) modo errorem suum quasi sentiens, de quadam *decentia*, quae creaturam rationalem ad audiendam rationem impellat, loquitur; ad quae WARBURTONVS (l) vero respondet, ex ista conuenientia, actionum libe-

minis moralem necessariam esse, ita ut sine ea, neque detur actio moraliter bona et mala, neque vlla imputatio, neque adeo virtus vlla aut vitium, locum habere possint, quilibet concedet facillime. Obseruandam autem, BAILLIVM cum aliis manifesto inter se miscere *obligationem physicam*, et *moralem*, cui posteriori soli nomen *obligationis*, vere atque proprie conuenire existimo. Pergit autem BAILLIVS!) La

plus générale de ces règles-ci est, qu'il faut (vtrum *necessitate physica* an vero *moralis*?) que l'homme veuille ce qui est conforme a la droite raison - -

(k) Il n'y-a point de verité plus evidente; que de dire, qu'il est *digne* de la créature raisonnable de se conformer a la raison, et qu'il est *indigne* de la créature raisonnable de ne se pas conformer a la raison,

(l) Aus der *Natur* einer Hand-

liberarum cum ratione aliud nihil, quam *rationabilitatem*, vt ita loquar, actionum sequi, non vero earum *moralitatem*. Praeterea etiam, posita hac BAILIANA opinione, intelligi sane nequit, quomodo, qui rationem non excoluerunt, quomodo, inquam, homines rustici aliique iis similes, quos nemo non, tunc inprimis, cum ab iisdem laeditur, pro entibus moralibus habere solet, hoc nomine compellari possint. Ipse autem WARBVRTONVS cum aliis statuit (m) voluntatem diuinam, principium atque fundamentum esse, omnis moralitatis. Quamuis itaque lubenter concedamus, hominem, Christianum inprimis, voluntati diuinae conuenienter agere debere, intelligere tamen non possumus, cur ei suas actiones *liberas* conformare *debeat* homo, priusquam alio modo, eum esse ens morale, cui haec incumbat *necessitas*, euietum fuerit. Per moralitatem nimirum intelligimus, hominis ad *virtutem dispositionem naturalem*, quae regulam aliquam supponit constantem neque in hominis tot tantisque mutationibus obnoxii, arbitrio, positam, neque, ab iis, quae

Handlung kann die Moralität nicht entstehen; denn sie ist entweder vernünftig oder unvernünftig, und daraus folgt weiter nichts als eine *Rechtmäßigkeit* (mallem dicere Vernunftmäßigkeit,) wenn man eins thut, und eine *Ungereimtheit*, wenn man das andre thut.

(m) p. 75. et 76. Hätten sich aber beyde Partheyen ge-

fallen lassen, den natürlich wesentlichen Unterschied der Dinge, so zu erwegen, wie auf beyden Seiten gestanden werden muß, daß er erwogen werden solle, nemlich: Als eine Regul und Richtschnur, welche Gott seinen vernünftigen Creaturen gegeben, um sie dadurch zur Erkenntnis seines Willens zu bringen: so wäre der Streit zu Ende gewesen.

B

quae extra hominem sunt, pendentem, ita vero comparatam, ut hominis libertas, quam optime cum ea consistere possit. Hanc vero quiuis facili negotio detegeret, ad differentiam iustum inter et iniustum attendens, cuius ideam ita nobis impressit Sapientissimus atque Sanctissimus creator, ut eam ad tempus equidem obcurare, obliterare autem penitus non possimus. Quae idea, quam cum PRICE (n) simplicem nominabimus, hominem ad agendum seu non agendum immediate, impellit, ita tamen, ut libertatem eius, quam manifesto supponit saluam relinquat, hominemque ad veri nominis virtutem idoneum reddat, quae quippe sine vera libertate ne cogitari quidem potest (o). Ex ea igitur intelligi posse existima-

(n) vid. Review of the principal Questions and Difficulties in Morals by Richard Price London 1758 p. 59. This is a very necessary previous observation, that right and wrong denote simple ideas etc. etc.

o) Nemo ignorat, quanta animi contentione olim et nostra etiam aetate, de libertate disputauerint Philosophi, eo quidem successu, ut multis adhuc dum sub iudice lis esse videatur, comperatne homini an vero careat eadem. Non ergo ii sumus, qui in hac arot tamque praeclaris viris agitata quaestione arbitri personam ia nos suscipere et defini-

re quasi audeamus, vtrum eiusmodi libertas quam LEIBNITZIVS et eius asseclae defendunt, eo nomine digna sit, an vero negari debeat, liberum esse ens illud, quod sponte quidem agat, sed tamen vel ideo e necessitate quadam interna, quod repraesentationibus intellectus conuenienter, non possit non sese ad agendum vel non agendum determinare, ita, ut subiectum agens, secundum omnes, in quibus positum est, circumstantias internas et externas agere oporteat, prout actu agit. Atqui in veritatis regno ad personas non respiciendum!

Liceat

stimamus, cur homo sit ens morale, unde etiam, ad eam, in omnibus quaestionibus moralibus, si solide ad

B 2 eas

Liceat igitur nobis, cogitationem qualemcunque, ea tamen modestia, quam aliis in commentatione nostra commendamus, in medium proferre, quae, si assensum eruditorum meruerit, non nobis, sed veritati, sed virtuti ipsi, gratulabimur. Scilicet cum ad diversas illas notiones, quas sibi de libertate formare solent, philosophi, ad locum etiam in quo de ea disputant, et ad usum loquendi denique, curatius attendamus: animadvertimus, fieri aliter non posse, quam ut sibimetipsis contradicerent iidem; alique, sensu interno eos erudiente, libertatem homini concederent, alii vero, sensu illo neglecto nec tamen negato, contrarium assererent. Quando enim homo *physice* tantum consideratur, ad regulas a natura praescriptas ita eum adstrictum observabimus, ut ne latum quidem vnguem ab iis discedere queat. Non mirum igitur, si, qui ad has regulas attendebant, liberum esse hominem, negauerint! Vtrisque vero ob-

servare licuisset, in *ideam libertatis* ingredi aliquid *moralis*, adeo ut de libertate in psychologia agere non possis, nisi antea *dispositionem hominis moralem* e constitutione animae eiusdem naturali erueris. Qua semel posita, sensus internus atque experientia quemuis edocebunt, posse agere hominem eodem momento et etiam non agere convenienter *ideae iusti et iniusti*, ita ut, quod pro recto habeat, patrare, sed etiam simul omittere, et contra agere et non agere queat, quae prava seu iniusta esse cognoscit. Quae cum negari non possint, *facultate* praeditum esse eundem affirmare oportet, sponte *met* absque vlla necessitate interna agendi, facultate inquam, qua tota de impuratione, virtute cet. doctrina nititur, et quae, si de *usu* eiusdem sermo sit, omnino limitata atque vario modo impedita deprehenditur, ex quo homo, ad prava, quae sensibus atque imaginationi, quorum imperio subest, placet, praesertim inclinatur, unde

12 CAP. I. QVOD PRINCIPIA QVAEDAM, AD QVAE

cas respondere voluerimus, confugiendum. Nec probatu difficile est, percipere posse atque sentire quasi, omnes quotquot ratione praediti sunt, homines, differentiam illam, etiamsi, in quo consistat eadem, vterius nec explicari possit, nec debeat, si hoc sensu totum moralitatis aedificium superstruere volebat, Sapientissimum Numen (p). Quod cum ab aliis solide iam fuerit ostensum
atque

de libertas eiusdem, (*salua vel maxime manente doctrina de imputatione* cet.) eatenus recte amissa atque adeo restituenda dici potest. Sed has aliasque conclusiones, alio loco ac tempore!

(p) vid. Cl. MICHAELIS Praeceptoris atque Fautoris mei, aeterno honoris atque obsequii cultu prosequendi: Gedanken über die Lehre der heiligen Schrift von der Sünde cet. Hamburg 1752 auf der 13 S. Eben, so wie es uns in der Naturlehre gehet, so finden wir es auch in der Rechts- und Sittenlehre. *Recht* und *Unrecht* sind einfache und erte Begriffe, die wir nicht weiter entwickeln können. Wir wissen, daß sie von *nützlich* und *schädlich*, von *liebenswürdig* und *verhaß*, unterschieden sind: wir fühlen gleichsam, daß *Recht* und *Unrecht*

nicht einerley ist: allein wir können weiter keine Merkzeichen anführen, wodurch wir sie unterscheiden. Et p. 18 seqq. §. 7. Der wesentliche Unterscheid des Rechts und Unrechts ist zwar mit so unauslöschlichen Buchstaben in unser Herz geschrieben, daß es uns ohnmöglich ist, ihn völlig zu vergessen. Ein jeder Mensch, auch den nicht ausgenommen, der entweder keinen Gott, oder doch keine Strafe der Sünden glaubet, fühlt einen Vorwurf in seinem Herzen, wenn er einem andern ein offenbares Unrecht thut, und ihn ohne Ursache beleidiget. Die meisten theoretischen Gottes-Verleugner bestreben sich dennoch dessen was wir *Recht* und der Lateiner *honestum* nennet, und zwar nicht blos um ihres Nutzens willen, sondern weil ih-

nen

atque demonstratum, mirari non desineremus, qui fieri possit, vt pseudo philosophi quidam, hominem rationis vsu gaudentem, hac idea carere, vel ideo affirmant, quod gentes, quae hanc terram incolant diuersae, diuersas etiam de eo quod iustum iniustumue sit, sibi formauerint notiones, mirari, inquam, non desineremus, hunc argumentandi modum, nisi veri etiam nominis philosophi, de ea plerumque vel filerent, vel tam ambigue de ca loquerentur, vt, quid per eam intelligant, aut plane tibi

B 3 non

nen das Recht an und für sich selbst schön und das allzu offenkundige Unrecht hassenswürdig vorkommt. Wer aber auch mit Verläugnung aller Religion ein verruchtes Herz verbindet, der wird sich dennoch heimlich einige Vorwürfe machen, wenn er ein allzu offenkundiges und schreiendes Unrecht begehrt, und er wird suchen, sich vor seinem eigenen Herzen zu entschuldigen. Zeiget dieses nicht an, daß er eine innere Empfindung von Recht und Unrecht hat? Selbst der, welcher den Unterscheid des Rechtes und des Unrechts leugnet, wird dennoch diese innere Empfindung haben. Es wird ihm eben so gehen, als einem, theoretischen Zweifler, der an seinem eigenen Daseyn, oder zum wenigsten an allen Dingen außer sich zwei-

felt: ob dieser gleich vorgibt, der Schmerz sey nichts, das Feuer oder der bloße Degen der auf ihn gezogen ist, sey nur eine Einbildung und ein Hirngespinnst, so wird er dennoch eine Abneigung haben in den bloßen Degen zu rennen oder seine Hand in das Feuer zu halten, und wenn er auch gleich, aus einer thörichten Begierde, seine Grillen zu rechtfertigen, die Hand in das Feuer hielte, so würde er doch gewiß empfinden, was Schmerz sey, ob er es gleich leugnete. Eben so wird auch jener einen geheimen Schauer und Schaam vor dem empfinden, was ein allzu entsetzliches Unrecht ist. Legantur etiam frequentia, quibus demonstratur, omnes vel inuitos, debere differentiam iustum inter atque iniustum concedere.

14 CAP. I. QVOD PRINCIPIA QVAEDAM, AD QVAE

non conſtet, aut cogitare etiam poſſis, exiſtimare philoſophos hocce, edocere ſenſum illum quemuis quid in quouis caſu iuſtum vel iniuſtum ſit, cum potius non ſolum ex diuerſis illis gentium de iuſto et iniuſto opinionibus, ſed etiam ex curatiore huius ideae conſideratione, diſcere potuiſſent, ſinguli, aliis principiis atque ideis adhucdum opus eſſe, ex quibus, tanquam totidem *propoſitionibus minoribus* conſtaret, quid ſit iuſtum illud et iniuſtum, quod *maior* vel iubeat vel *vetet*. Quae cum ita ſint, facile etiam eſt intellectu, quantum idea illa et ex ea oriundus, iuſti iniuſtiue ſenſus, ab illo differat, quem Angli *ſenſum moralem* appellare ſolent. Audiamus vero *Hutcheſonium* ipſum (q) acerrimum eius defenſorem, quo teſte, ſenſus iſte in eo conſiſtere debet, vt *homo quiuis*,
imme-

(q) vid. the System of moral philoſophy by Francis Hutcheſon vol. I. p. 58. There is therefore as each one by cloſe attention and reflection may convince himſelf, a natural and immediate determination to approve certain affections, and actions conſequent upon them; or a natural ſenſe of immediate excellence in them, not referred to any other quality perceivable by our other ſenſes or by reaſoning. When we call this determination a ſenſe or inſtinct, we are not ſuppoſing it of that low kind dependent on bodily organs, ſuch as

even the brutes have. It may be a conſtant ſedlet determination in the ſoul itſelf, as much as our powers of judging and reaſoning. And tis pretty plain that reaſon is only a ſubſervient power to our ultimate determinations either of perception or will. The ultimate end is ſetled by ſome ſenſe, and ſome determination of will: by ſome ſenſe we enjoy happineſs and ſelf-love determines to it without reaſoning. Reaſon can only direct to the means; or compare two ends previously conſtituted by ſome other immediate powers.

immediate excellentiam quarundam animi inclinationum et exinde ortarum actionum percipiat, etiamsi ratio neque earundem naturam, neque sequelas antea consideraverit. Quemadmodum vero eiusmodi sensum moralem, gravitate argumentorum, quae contra eundem ab aliis iam prolata sunt, moti, admittere non possumus (r): ita simul cuius clarum esse arbitramur, in eo vel maxime differre hunc sic dictum sensum moralem a sensu iusti et iniusti, quod illius impulsu discernere debeat quivis actiones singulas *moraliter bonas a malis* et v. v. cum contra iusti et iniusti, qua praedicti sumus idea, hoc ipsum discrimen haecenus quidem relinquat indeterminatum, nos tamen ad illud alio modo quaerendum, eo fortius impellat, quo vividior fuerit ipsa (s). Quodsi itaque de modo quaestio sit, quo idea illa admoniti, iustum ab iniusto discernere queamus, eodem nobis instrumento opus esse, respondebimus, quo quid in quovis casu contradictorium sit, nec ne, cognoscere solemus. Sicuti nimirum *ratio*, principium *contradictionis* demonstrare equidem nequit, et tamen principia in promptu habet, quibus, quid sibi contradicat vel non, detegere potest: ita, etiamsi, quid sit *iustum iniustumve in genere*, rationi, ulterius explicare, datum non sit, facile tamen principia generaliora, forsitan quoque principium aliquod generalissimum inueniet, quo, cum idea iusti et iniusti collato, in singulis casibus decidere queat, homo rationis usu gaudens, quid liceat

(r) vid. praeter Price cuius librum supra iam indicavimus, HEILMANNI, prolesionem de sensu, quem dicunt morali Goettingae, 1759 ed.

(s) Non igitur negaverim *orivi* sensum posse in nobis sensum aliquem moralem, rationis imperio autem subiiciendum.

liceat agere vel non. Quum itaque ratio *consultat* homini, vt naturali rerum constitutioni semper agat conuenienter (vnde oritur conformitas actionum cum sana ratione siue earum decentia aut etiam pulchritudo) et vel ideo iusti iniustie regulam animo diuinitus impressam, in omnibus sequatur actionibus: extra omnem positum esse videtur dubitationem, *moraliter bonum vel malum* esse quicquid naturali rerum hominumue constitutioni vel conuenit, vel contradicit. Scilicet idea illa seu regula nititur constitutione hominum naturali seu quod idem est, a *natura* edocemur, dari differentiam aliquam iustum inter et iniustum; quicquid igitur naturae conforme, *iustum* simul, *iniustum* contra sit necesse est, quod eidem contrariatur. Si enim illud non *iustum* hoc non *iniustum* esset: sequeretur, vt naturae conuenienter viueret ille, qui contra naturam ageret. Quod cum sit absurdum, restat, vt omne illud pro *iusto* et *contra* reputemus, quod naturali rerum hominumque constitutioni, conuenit vel non. Ex quo porro concludimus, non rationi solum conforme atque decens et pulchrum, sed iustum rectumue etiam esse, vt constitutioni nostrae aliarumque rerum conuenienter agamus; vnde oritur *obligatio moralis*, quae nobis *libertatem* quidem non adimit, sed potius supponit, agendi vel non agendi, nunquam autem permittit, vt, (quod, si de *actionibus* mere *physicis* sermo est, fieri potest,) regulam actionum nostrarum pro lubitu mutemus, et *quid agere quidue* omittere oporteat, ipsi determinemus. Hinc primam atque generalissimam in re ethica, regulam hanc esse existimamus: *fac, ideae iusti iniustie conuenienter, quae constitutioni tuae et aliarum rerum naturali conueniunt.*

§. VI.

Quodsi nunc vterius in constitutionem hominum naturalem inquiramus, omnium primo observare licebit, connatum esse homini *impetum ad felicitatem* (t), cuius existentia, quam quivis non potest non sentire, demonstratione non indiget, circa eius naturam vero ante omnia monendum, quod omnes hominum actiones ex eo quoque sint deriuandae, nec vnquam agere eosdem, nisi huic impulsui convenienter, ita ut ne ullam quidem siue liberam siue aliam quamcunque patrent actionem, quae non instar medii ad propriam suam felicitatem vel procreandam vel conseruandam considerari debeat. Deinde impetus iste, nos, non solum, quae, corpus vel animam nostram dolore afficiunt, cane peius et angue fugere docet, sed vterius etiam quasi progrediens, nec in statu quodam indifferentiae nos viuere sinens, iubet potius, ut omnibus animi corporisque viribus in id incumbamus, quod mentem laetitia, corpus voluptate implet (u). Observandum tertio, appetitui illi non illas solum inservire facultates, quibus a bestiis discernimur, sed illas quoque, quae nobis cum iis communes sunt. Hinc eundem a prima infantia ad senectutem et mortem vsque sentimus,

(t) Per *felicitatem* intelligo seriem sensationum gratarum, quas ab ingratis confuse tantum discernere, nec vterius explicare possumus. Distinguo *felicitatem* et *infelicitatem a fortuna et infortunio*, cum teste experientia, non omnes fortunati aeque felices sint cet.

(u) Cui observationi non contradicit, quod teste experientia dentur sic dicti phlegmatici. Quodsi enim hi quietem amant et omnem actionem vitare videntur, felicitatem ipsorum in quiete consistere dicendum, qua amissa, se infelices factos, clamare solent.

C

18 CAP. I. QVOD PRINCIPIA QVAEDAM, AD QVAE

tunc etiam, cum ratione non utimur; ex quo iterum apparet, nos impulsam istam recte et veritati conuenienter, pro primo actionum humanarum principio habere. Vnde etiam discrimen notatu dignissimum oritur, felicitatem inter, quae a sensibus et imaginatione, corporisque instinctibus pendet, et eam inter, quae ab intellectu et ratione aliisque facultatibus mentis sic dictis *superioribus* originem ducit. Quod discrimen augetur etiam, si, dum ratio, qua caetera animalia carent, in futura penetrat tempora, ut instinctus ad felicitatem, non solum felicitatem eandem, sed *statim* etiam atque eodem momento certi esse cupimus, nos felicitatem illam praeuisam, consecuturos esse. Quae obseruatio nos ad aliam, eamque magni momenti, immediate ducit, hanc nimirum *quarto* huius ad felicitatem appetitus esse naturam, ut ipsi quouis momento satisfaciamus, maiorem etiam atque vehementiorem futuram eundem, quo maiora vel praeuiderit ratio vel suspicata fuerit impedimenta (x). Vnde vis eius atque efficacia patet, qua fieri potuit communis quasi fons atque principium, omnium, quae a creaturis patrantur, actionum. Quum *denique* omnes creaturae rationales, maioris quotidie felicitatis videantur capaces, nec eandem adipiscendi occasionem nobis praeripuerit benignissimum Numen, sed varios potius, ad eam consequendam, hac etiam in terra,

(x) conferri meretur HEINRICVS HOME cuius liber: Grundätze der Critick: ab omnibus legendus, qui curatorem, ac plerumque fieri solet, sibi formae cupiunt ideam operationum animae, huma-

nae; notetur imprimis quod ad scopum nostrum facit caput 2dum T. I, in quo praeclarus iste auctor de commotionibus atque passionibus animae agit.

terra, aperuerit fontes, praeterea quoque coelestia et semper duratura, nos iusserit sperare gaudia: facile intelligemus, animam nostram immortalem desideraturam esse felicitatem, quae sit et *intensivae* et *extensivae* maxima. Omnia igitur in eo conspirant, ut instinctui ad felicitatem, primum locum inter principia a naturae Auctore, homini eum in finem impressa, ut ad agendum impellatur, concedamus. Ex quibus apparet convenienter non solum esse *ideae iusti iniustivae*, ut hunc instinctum sequamur, sed *secundum* etiam in omni re morali principium esse, *fac ideae iusti iniustivae convenienter, quae felicitatem tuam et intensivae et extensivae maximam possint promovere.*

§. VII.

Quum vero, teste experientia, innumerà, eaque diversa admodum media dentur, quibus, nos illi impulsui satisfacere posse, solemus existimare: consulat non solum ratio, homini felicitatis verae adipiscendae cupido, ut suae aliarumque rerum constitutioni naturali, agat convenienter, cum tunc demum finem sibi propositum consequi possit; sed *idea illa iusti vehementius etiam postulabit, ut se ipsam* imprimis in omnibus suis actionibus liberis ducem sequatur. Tantum quoque abest, ut, si huic regulae convenienter actiones nostras determinaverimus, praemii expertes maneamus, ut potius appetitui nostro ad felicitatem *intensivae* et *extensivae* maximam fieri nequeat satis, nisi ad eiusdem normam vixerimus. Est nimirum *idea illa* sic comparata, ut qui eam sequantur ducem, eodem modo remunerentur, quo qui in genere constitutioni suae naturali convenienter agunt, sensu afficiuntur grato. Gratissima enim sensatio quaedam a natu-

rae Auctore, cum omnibus illis actionibus fuit connexa, quas ad ductum illius ideae patramus, cum contra raedio etiam atque dolore affici soleamus, quotiescunque nos ei non conuenienter egisse, obseruauerimus. Habetque dolor ille acris aliquid, quod si (quemadmodum fieri solet,) aliquando perdurauerit, ad desperationem hominem ducat (y) cum contra etiam voluptas, quae sensum illum comitatur, tam sit suauis, ut cum alia vix comparari possit.

§. VIII.

Ex quibus sequentia deducimus corollaria: *Primum*, non *naturalis* solum seu *physicae*, sed *moralis* quoque felicitatis capacem esse hominem. Qua in re, cum a ceteris animalibus differat, nae illi nihil egerunt, qui antiqua et recentiori aetate, post-habita felicitate morali, de medijs multa cogitarunt atque scripserunt, quibus homo felix euadere possit. Vnde *secundo* inferimus, hominem, illi ad felicitatem *intensue* et *extensue* maximam, impulsui, satis nunquam facturum, nisi, tunc quum appetitus iste fuerit excitatus, ad ideam illam iusti et iniusti attende- rit. Ad *intensiuam* enim felicitatem requiritur, ut tot tamque suauis, ac quidem simul fieri potest, sensationes in nobis excitemus. Quodsi igitur libere acturi, ad ideam

(y) Huc pertinent verba Iuuenalis: qui in Satyr. 13.	Occultum quatiente animo tor- tore flagellum?
Cur tamen, inquit, hos tu Euasisse putes, quos dira con- scia facti	Poenam autem vehemens ac multo saeuior illis Quos et Caeditius grauis inue- nit, aut Rhadamantus
Mens habet attonitos, et sur- do verbere caedit	Nocte dieque suum gestare in pectore teltem.

ideam iusti et iniusti non attenderimus, nos ipsi parte quadam felicitatis possibilis (§. VII.) priuamus, in dolorem etiam degeneraturae, si, quas patraimus actiones, fuerint pravae. Etiam si enim tunc temporis, ideae illius nobis non amplius conscii fuerimus, aliter tamen in hoc casu fieri nequit, quam ut dolor sequatur voluptatem, cum, qui constitutioni suae naturali, quod iubet idea illa, non egerit conuenienter, iam citius, iam tardius, sit experturus, naturae nos absque proprio damno resistere non posse. Ponamus vero, ideam illam nondum ita quasi absconditam esse, ut non admonitiones ipsius aliquando audires, duplici iam infelicitate obrutum te esse senties, simulac eadem denuo fuerit detecta. Quod si denique *felicitatem naturalem et moralem* secum inuicem comparauerimus, hanc illa maiorem esse animaduertemus facillime. Illa enim felicitas, *maximae* procul dubio meretur nomen, quae *purioribus* e sensationibus atque *duraturis* etiam fuerit composita. Sed nulla, siue ab anima (z) siue a corpore pendeat, felicitas, tam suauiter animum nostrum afficit, quam quidem supra de felicitate morali obseruatum fuit. Neque datur gaudium vllum, quod eandem duratione antecellat, cum haec a tempore i. e. a rebus extra vel intra nos positis, ordine quodam

C 3 fibi

(z) Perfectionis intuitum suauiter animum afficere extra omnem dubitationis aleam posuerunt Auctores supra indicati, imperfectionis contra, taedium procreare. Atqui sumus entia finita, omnesque, quibus praediti sumus vel esse possumus perfectiones, limitibus suis

non carent. Nullam igitur perfectionem in nobis detegere possumus, absque intuitu alicuius imperfectionis. Voluptas igitur, quae, perfectionem nostram si intueamur, oritur, cum taedio aliquo semper coniuncta manet, nec adeo *pura* appellari meretur.

sibi inuicem succedentibus, plane non pendeat, sed quotiescunque actiones rectas iustasue in memoriam nobis reuocare voluerimus, in omne aeuum a nobis etiam gustari queat (a). Ex quibus, ab aliis forsitan singulatim et abunde iam demonstratis, nobis concludere liceat, hominem ad hanc inprimis felicitatem destinatum esse, nec fieri posse, vt maiorem sibi vnquam procuret. Quamquam igitur, impulsus noster ad felicitatem fortissimus fuerit, ipsius tamen interest, vt ad differentiam iustum inter et iniustum attendamus, de medijs cum sermo fuerit, quibus felices nos reddere copiamus. Quodsi non fiat, idem ille impulsus, ad felicitatem nostram procreandam nobis connatus, maximae erit occasio infelicitatis. Hinc quantum referat, patet, vt ideam illam sedulo foueamus atque indies magis viuendam reddamus. Debilitari enim teste experientia et sensim quasi supprimi potest, quod non continget, si naturae eiusque Autori conuenienter, ad normam eiusdem vixerimus quotidie.

§. IX.

(a) Ne dicam, studium augendi perfectiones nostras, hac in terra cum aliqua molestia semper esse coniunctum, obseruari tamen meretur, omnino aliud felicitatis genus, vel ideo felicitatem moralem superare non posse, quod eadem purissimam illam voluntatem, quae procul dubio e cognitione veritatis indies maiori, oritur, multum quoque antecellat. Quam enim intel-

lectus noster sit finitus, sequitur, vt, quo plura cognouerit, eo clarius atque distinctius animaduertere debeat, quanta sub nocte nostra iaceat dies; quibus tenebris dispellendis neque aeternitas ipsa sufficiat, cum fieri nequeat, vt intellectus finitus omnes veritates earumque inter se inuicem nexum, vel tandem ipsum Deum, vnquam complectatur.

S. IX.

Quemadmodum vero hominem a suo creatore, quoad corpus et animam, ita formatum esse credimus, ut utriusque vires atque facultates in felicitatem eius conspirent atque consentiant, unde illas etiam, quae a dispositione ista necessario pendent, corporis animique, si uterque in statu suo naturali fuerit, actiones, ad illum scopum collineare, videamus: ita quoque iam supra a nobis obseruatum vel suppositum fuit, fieri posse, ut homo propria sua determinatione hunc scopum vel promoveat, vel impediatur etiam et quasi vanum reddat, ex quo oritur differentia inter *actiones naturaliter bonas et malas; conseruationem* etiam inter et *destructionem* dispositionis naturalis. Nunc porro addimus, augere etiam posse numerum realitatum suarum hominem, earumque consensum s. quod nobis vnum idemque est, *perficere* eum posse semetipsum, imo *impetu quodam ad perfectionem ferri, cuius existentiam* et cum felicitate nostra intimum nexum philosophi demonstrarunt, licet de *origine eiusdem* diuersimode cogitauerint (b). Nos itaque illam merito supponentes, de hac etiam pro instituti nostri ratione, nihil in medium proferre possumus, si hoc vnum exceperis, quod existimemus, imperum illum, sine impulsu ad felicitatem plene concipi non posse, licet, lubentes simul concedamus, ex hoc solo, illum nec posse nec debere etiam explicari. Quibus breuiter praemissis, facile est ad intelligendum, esse iustum etiam s. rectum, ut felicitatis cupi-

(b) Conferri merentur SVLZERVS atque MENDELSONVS, a quibus disces, causam huius impetus modo in

limitibus virium animae humanae, modo in vi repraesentatiua, absque limitibus suis considerata, quaeri solere.

cupidi, impulsui illi ad perfectionem faciamus fatis, qui quippe totus nitatur constitutione nostra naturali. Quandoquidem vero felicitas, ad quam homo destinatus videtur intensiue et extensiue maxima, plene concipi nequeat, nisi, quid ad eam faciat moralis constitutio, simul intellexerimus: obseruandum primo, vires atque facultates morales nobis congenitas omnes ad felicitatem nostram moralem conseruandam, eodem modo collineare, quo vires atque facultates mere naturales in felicitatem nostram conspirant. *Deinde* vero sciendum, nos vires eas atque facultates eadem ratione *perficere* posse, qua id circa vires et facultates naturales obseruatum fuit. Vnde etiam numerus *iurium nostrorum*, quae nemo non, inter *praecipuas facultates agendi morales* referre solet, augeri potest.

§. X.

Quum itaque impulsus ad felicitatem, nobis connatus, ~~non~~ ab arbitrio nostro, sed potius constitutione naturali pendeat: rectum s. iustum etiam est, vt hunc a natura, eiusque Autore, intentum finem nostrum faciamus, eumque omnibus viribus, mediisque omnibus promouere studeamus. Quod si igitur intellexerimus, *amorem* in genere in eo consistere, vt illius, quem pro instrumento felicitatis nostrae habemus, fines tanquam nostros reputemus, atque mediis omnibus, ad illos ducentibus, vtamur (c): mox etiam animaduertemus, naturali non solum, sed morali etiam nostrae constitutioni, magis nihil congruere, quam vt nosmetipsos amemus. Qui *amor nostri* sic dictus *moralis* ab *amore proprio* sollicitè distinguen-

(c) Debemus ex parte hanc eiusdem Anweisung vernünftigen zu leben p. 148 §. 125. definitionem Cl. CRVSIO vid.

guendus, cum vterque, prouti deinceps videbimus, manifesto a se inuicem differat, et Sacrae litterae etiam (vid. notam §. 14.) vtrumque discernere soleant, et denique maximae, teste experientia, ex huius discriminis neglectu, oriantur difficultates, periculosae etiam futurae, si homines ad normam principiorum suorum quotidie cogitarent et agerent. Quod vero propius ad huncce amorem nostri attinet, de mediis ante omnia, dispiciendum, quibus ei faciamus satis. Etenim dantur multi, qui vt finem hunc a natura edoctum consequantur, mediorum, dummodo, inpraesentiarum felices euadant, incurii media in finem conuertunt, vnde nata est distinctio amorem inter *animalem et rationalem* (die thierische und die vernünftige Selbstliebe.) Verum enim vero, cum amor iste, non naturali hominis constitutione solum, sed morali inprimis etiam nitatur, media quoque, ad finem suum ducentia, huic dispositioni debent esse conformia, vt ne sine intento frustretur. Quemadmodum igitur *amor naturalis*, si fuerit simul *rationalis*, *veras* perfectiones, *apparentibus; maiores, minoribus* semper praefereat: ita, *amor etiam moralis*, easdem sequetur regulas. Vterius autem quasi progrediens, felicitatem, quam intendere etiam debet moralem, mediis quoque moraliter perfectis, promouebit. Nunquam ergo ea nobis agere permittet, quae nostris facultatibus moralibus contrariantur, easdem contra seruare, imo, quantum per sensum iusti et iniusti fieri potest, perficere atque augere studebit. Quandoquidem vero aliquando, neque media neque occasio, nosmetipsos, *physice* perfectiores reddendi, desint, *moralis* autem *perfectio* impediat, quominus mediis istis, vt possimus, tunc amor nostri moralis nos iubebit, vt exceptionem a perfe-

D

etione

Etione mere naturali faciamus (p. h. §. et ante:). Hinc quantum interfit, apparet, vt instinctum ad perfectionem, etiam ad normam ideae iusti atque iniusti dirigamus, omnique attentione animique sollicitudine caueamus, vt ne impulsus ille ideam iusti et iniusti debilitet, quod eo citius tamen fiet, quo saepius nobis videri posset, a partibus huius impulsus, non *impetum ad felicitatem* solum stare, sed *ipsam* quoque *rationem*, quae vires simul sumtae atque vnitae, fortius necessario agere et operari debent. Quo facto, felicitas nostra, licet ad tempus fuerit maxima, postea tamen eo certius, turbabitur, quo magis extra omnem dubitationis aleam positum est, nullam dari maiorem hominis felicitatem, ac quidem illam, quam *moralem* nominare solemus.

§. XI.

Ad hanc autem, vti in praecedentibus iam monuimus, imprimis pertinet, vsus illarum facultatum moralium, quae alio nomine *iura* audiunt. Dantur autem duplicis generis iura, sollicite a se inuicem discernenda, ad quae vt curate attendatur, velim. Alia nimirum, vt cum HVTCHESONIO (d) loquar, sunt *naturalia* quae cuique competunt, per ipsius naturae constitutionem, nulla interueniente humana inuentione, institutione, pacto aut alia actione quacunque. Alia quae *aduentitia* nominari possunt, e quadam

(d) Confer. eius System. p. 293 Vol. I. Private rights of individuals according, to their different originals are either *natural* or *adventitious*. The *natural* are such as each one has from the constitution

of nature itself without the intervention of any human contrivance, institution, compact, or deed. The *adventitious* arise from some human institution, compact, or action.

²dem humana institutione, pacto vel actione oriuntur. *Ill*a, quae quippe natura hominis nituntur, communi, eo ipso omnibus hominibus *communia* sunt, et vel ideo a singulis sollicitè conseruanda nec aduersus ea vquam agendum. Ex quo sequitur, vt nemo iuribus hisce renunciare possit, etiamsi exercitium ipsorum in alios, saluis iuribus ipsis, transferri queat. Quod vero ad iura sic dicta *aduentitia* attinet, *primo* experientia teste, ab homine felicitatis suae cupido, prae omnibus aliis perfectionibus moralibus appeti solent, cum *viam breuissimam mediaque efficacissima* ad felicitatem perueniendi monstrent, vnde fit, vt homines, licet in exercitio iurium suorum, aliquando vario modo impediuntur, iura ipsa tamen amittere nolint, existimantes nimirum, iura ipsa, quae conseruauerint, pignora esse certissima futurae suae felicitatis, et exercitii eorundem in posterum recuperandi. Hinc videas etiam, plurimos in acquisitione et possessione iurium quorumuis, totam suam collocare felicitatem. *Deinde* obseruandum iura illa aduentitia, quaecunque fuerint, de iuribus naturalibus nihil derogare posse, vnde *tertio* sequitur, iura, quibus forsàn gaudemus aduentitia, *iura aliorum naturalia* nec tollere, nec tollere posse, cum haec omnibus hominibus qua talibus sint communia, et naturali ipsorum nitantur constitutione.

§. XII.

Quum itaque amor nostri moralis, omnibus mediis, quibus felicitas nostra moralis promouetur, vti queat et debeat (p. §. 10.): idem etiam nos impellet, vt omnia nostra iura conseruemus sollicitè et augeamus quoque, nunquam vero concedet, vt perfectiones morales vllas, ne-

dum naturales, cum laesione *iurium* proximi *naturalium* acquiramus. (p. §. praeced.) Ex quo apparet, amorem nostri moralem; haecenus officia sic dicta *iustitiae* erga alios nobis imponere, nec *eapropter tantum* omnes laesiones aliis inferendas, prohibere, quod hi, harum laesionum pertaesi, vim vi repellere, statumque nostrum imperfectiorem in posterum et infeliciorem reddere vellent, sed *vel ideo*, quoniam amor nostri *moralis* ex eodem oritur principio, quod nullo ad perfectionem vel imperfectionem nostram naturalem respectu habito, nos docet, laesiones aliis illatas, *ideae iusti et iniusti* contrariari.

§. XIII.

Nec tamen amor nostri *moralis* nos tantum iubet, aliis praestare *iustitiae* officia, sed potius etiam eos ita *amare* prouti nosmet, ipsos *amamus*. De quo amore, cum multa disputauerint philosophi, nec nostra de amore proprio theoria intelligi queat, nisi prius naturam illius et moralitatem indagauerimus, liceat de eius natura et origine, quaedam in medium proferre, ut quomodo idem cum amore nostri optime non solum consistere, sed eidem etiam, subseruire possit, cuius pateat. In genere igitur, experientia duce, obseruamus, omnes, qui sibi de amore confusas etiam nonnisi formant ideas, facile tamen animaduertere solere, magis nihil eidem contrariari ac quidem *utilitatem* sic dictam *priuatam* (die Absicht den besondern und auf uns selbst mit Ausschließung anderer eingeschränkten Nutzen zu befördern) nec dari amorem veri nominis vllum atque sincerum, cuius causa immediata aut si malis scopus non fuerit utilitas aliorum. Hinc illi errasse videntur omnes, qui huic quo alios amplecti debe-

debemus amori, talem assignarunt originem, quae privata utilitatem necessario inuolueret. *Heluetio* igitur assentiri nequeo, qui amorem aliorum ex amore proprio deriuare solet, cum hic tamen, prouti in sequentibus ostendemus, sic amor in nosmetipsos, aliis exclusis, directus, (vid. §. 14.) praeterea etiam facile sit ad intelligendum, Autorem illum, qui in toto suo libro, *naturalem hominis constitutionem*, miscet cum *moralis*, tunc in primis, cum de amore aliorum (e) agit vtramque a se inuicem non satis distinxisse. Neque etiam eandem ob rationem ab illorum partibus stare possum, qui amorem hunc ex impetu ad maiorem perfectionem et felicitatem, simpliciter deriuant (f), adeoque causam immediatam, ex qua oriatur idem, nostram esse statuunt perfectionem et felicitatem, ex perfectione aliorum, orinndam maiorem. | Nec in iis acquiescere licet, quibus alii (g)

137 138 von der Vernunft
 139 140 von der Vernunft

(e) vid. Tom. 2. p. 97 sqq.
 (f) Conf. Cl. WOLFFII vernünftige Gedanken von der Menschen Thun und Lassen §. 9, 12, 767.

(g) Inter hos referre liceat, autorem aliquoties iam nominatum, qui posteaquam in parte secunda scriptorum suorum philosophicorum p. 27 demonstrare conatus esset, (quo successu alii iudicent!) impetum ad perfectionem esse primum omnium, quibus homo praeditus est, instinctuum, ita per-

D 3 139 140 von der Vernunft

pag. 28 sq. Die keinen philosophischen Grundsatz gern unangefochten lassen, mögen uns immer vorwerfen, wir machten auf solche Weise den Menschen zu einem eigennützi, gen Geschöpfe, indem wir alles auf ihn selbst und seine Vollkommenheit zurückweisen. Ein Vernünftiger lacht nur über diesen Vorwurf. Es ist die nehmliche Grille einiger Schwärmer, die sich ein Gewissen machen, in der Liebe zu Gott Vergnügen zu finden,

inprimis Cl. T O E L L N E R V S locis infra allatis

(h)

den, weil sie das höchste Wesen eigennützig zu lieben fürchten. (Haud scio an satis determinate de hoc mysticorum amore, hic loci locutus sit Auctor noster!) Man muß weder wissen, was Liebe noch was Eigennutz ist, wenn man diesen Einfall billiget. Wie? liebe ich meinen Freund eigennützig, wenn ich sein Wohl als das meinige betrachte, wenn ich alles Gute, das ihm wiederfährt, mit solchen Augen ansehe, als wenn es mir selbst wiederführe? (Quare non? fieri enim potest, ut commoda aliorum vel ideorantum promoueamus atque felicitate ipsorum delectemur, quod existimemus, utramque ad perfectionem et felicitatem nostram *physicam* necessariam esse, ita ut causa huius amoris non nisi sit priuata utilitas? Quo in casu amorem non esse sincerum aut veri nominis amorem lubentes concedimus, sed eapropter etiam aliis principii opus esse statuimus, e quibus veri amoris aliorum origo ostendi queat, cum solum perfectionis principium

nos ad priuata[m] utilitatem tantquam vltimum finem actionum nostrarum, non possit non tunc etiam ducere, cum vel maxime aliorum perfectionem et felicitatem pro nostra reputantes, utraque instar medii, vtimur, quo impulsu nostro *physico* s. *naturali* ad perfectionem fiat satis. Audiamus vero, quae addidit p. 29 Auctor noster.) Oder glaubt man, der Grundfaz der Vollkommenheit erlaube mir, mich in meinen eignen Bezirk einzuschließen und alles umher in eine traurige Wüsteney zu verwandeln, wenn ich nur meine eigene Vollkommenheit befördere? Welche Chimaeere! Als wäre eine Welt möglich, in welcher sich ein denkendes Wesen *isoliren* könnte! (Et tamen experientia teste, multi dantur, qui, si eos audias, maioris perfectionis adipiscendae gratia, societatem hominum fugiunt, finemque suum, se alia ratione consequi posse negant, quibus, si responderis cum Autore nostro, non *permittere* principium perfectionis, ut alios negligant

pror,

(h) pro defendenda hac sententia, vfi sunt argumentis.

Etiamsi
 prorsus, nae illi, ad idem principium prouocando, multis tibi verborum ambagibus demonstrabunt, se suam cuius capaces sint, perfectionem et aliorum simul promouere non posse; adeo vt illi principio conuenienter, curam sui praeferre debeant, perfectioni aliorum.) Als wenn das Glück meiner Nebengeschöpfe befördern, GOtt nachahmen, und alles was um mich ist, so viel ich kann und vermag, vollkommener machen, als wenn die Fertigkeit in der Ausübung des Guten nicht die seligste Vollkommenheit eines denkenden Geschöpfes wäre! (Est omnino, nec tamen e sola perfectionis qua talis idea, intelligi poterit, quare habitus aliis beneficiendi maxima sit creaturae ratione praeditae, perfectio, cum ea indeterminatum relinquat, num consentium plurium seu vt A. noster loqui solet, die Einhelligkeit des Mannigfaltigen, in temetipso promouere debeas, an simul etiam in aliis.) Als wenn die wahre Liebe zur Vollkommenheit, neidisch,

unmilde, menschenfeindlich und so schadenfroh seyn könnte, als die Hab und Ehrsucht? (de quanam perfectione sermo est? de qualibet perfectione? Atqui antiquitatum cultorem v. g. qui totus suae scientiae incumbit, ita vt aliorum hominum et officiorum erga eos praestandorum fere obliuiscatur, vero perfectionis amore praeditum esse, negari nequit, et idem tamen, suae, ad quam adspirat, perfectionis amor eum impedit, quo minus alios, prouti iustum esse sumimus, amauerit.)

(h) vid. IOHANN GOTT-
 LIEB TÖLLNERS kurze vermischte Aufsätze, des ersten Bandes, dritte Sammlung S. 10. Handle zu deiner Vollkommenheit, das heißt, wie gesagt, thue alles, um die Summe deiner Realitäten zu vergrößern, und mit jeder freien Handlung mache eine Realität bey dir wirklich. Aber ein Grund von Realitäten seyn, das ist selbst eine Realität; oder es in andre Worte zu fassen, der Urheber einer Vollkommenheit in andern seyn ist selbst

Etiamſi enim lubentes concedamus, quemuis, alios *perficientem*, *immediate* etiam propriam ſuam augere perfectionem, dum, quicumque rationem perfectionum ſeu, vt cum Cl. TÖLLNERO loquar *realitatum*, in aliis ortarum, rationem ſufficientem in ſe contineat, ipſo hoc actu, realitatem ſive perfectionem in ſemetipſo procreet, ita vt *perfectionem aliquam*, nominare poſſis illum, qui Auctor perfectionis alterius cuiusdam fuerit: haud ſcio tamen, an ex hocce argumento aliud quid concludere poſſimus, quam nos igitur alios vel ideo perficere et amare, ad vtrumque etiam *obligari*, quoniam amor eiufmodi nos reddat *perfectiores*. Quod *cum*, (ſi nimirum, prouti in re morali decet, de perfectione morali fermo fuerit) difficile intellectu eſt, quia ſine alio quodam principio vix haectenus intel-

ſelbſt eine Vollkommenheit. Und alſo ſchließt der Satz, handle zu deiner Vollkommenheit, die Vorſchrift zur Vollkommenheit andern zu handeln, offenbar in ſich, S. 11. So oft ich zur Vollkommenheit meines Nächſten handle, vermehre ich meine eigne Vollkommenheit; und bin ich verbunden, ſolche möglichſt zu befördern, ſo bin ich auch verbunden, möglichſt zur Vollkommenheit meines Mitmenschen zu handeln. Um dieſes einem jeden verſtändlich zu machen, haben wir gar nicht nöthig, weder auf die Fähigkeiten zu verweiſen,

welche wir damit bey unſern Mitmenschen befördern, uns gegenſeitig Vollkommenheiten zu grwähren, noch darauf, daß wir uns denſelben damit verpflichten, und ihn geneigt machen, unſere Liebe mit Gegenliebe zu erwidern. Unmittelbar mit der Handlung ſelbſt, wodurch wir zu eines andren Menschen Vollkommenheit handeln, vergrößern wir unſre eigne Vollkommenheit: indem wir mit jeder ſolcher ſchönen Handlung das ſchöne Verhältniß eines Urhebers von Realitäten bekommen.

intelligi potest, cur amor aliorum sit *realitas seu perfectio moralis*, tum vero etiam vel ideo falsum, quoniam Cl. TOELLNERVS nonnisi de perfectione *naturali* seu *metaphysica* loquitur, amor vero per suam naturam, omnem ad *eiusmodi perfectionem*, quae nonnisi priuata est, excludit respectum.

Angli ergo iam dudum multa de *benevolentia quadam vniuersali*, locuti sunt, quae nullam includat priuatam vtilitatem et ex hac nequaquam deriuari possit.

„ Quemadmodum sunt verba Cl. HUTCHESONII (i), homo, si ad semetipsum attenderit, curatius, gratam in
 „ mente sua atque generalem determinationem, ad propriam et maximam, quae in suo genere cogitari potest, felicitatem reperiet: ita simile etiam detegere possumus principium, quod natura sua generosum est.
 „ Quando nimirum ad nosmetipsos attendentes, menti
 „ no-

(i) vid. eius System Vol. I. p. 50. As there is found in the human mind, when it recollects itself, a calm general determination toward personal happiness of the highest kind it has any notion of; so we may find a like principle of a generous kind. When upon recollection we present to our minds the notion of the greatest possible System of sensitive beings, and the highest happiness it can enjoy, there is also a calm determina-

tion to desire it, abstracting from any connection with or subserviency to our private enjoyment. We shall find these two grand determinations, one toward our own greatest happiness, the other toward the greatest general good, each independent on the other, each capable of such strength as to restrain all the particular affections of its kind, and keep them subordinate to itself.

E

34 CAP. I. QVOD PRINCIPIA QVAEDAM, AD QVAE

„ nostrae repraesentamus, ideam, maximi, quod possi-
 „ bile est, systematis entium sensibilium, et maximae,
 „ qua frui eadem possunt felicitatis, adest quoque grata
 „ ad eam appetendam determinatio, nullo, ad nexum
 „ illius felicitatis, cum propria nostra atque priuata uti-
 „ litate habito respectu. Neutram harum determinatio-
 „ num, alteram scilicet, versus maximam nostram feli-
 „ citatem, alteram versus maximum bonum generale, a
 „ se inuicem pendere deprehendemus, quamlibet vero
 „ eiusmodi potentiae capacem esse, ut omnes eiusdem
 „ speciei affectiones particulares contineat, easque sibi
 „ subordinatas seruet.

Ex quibus verbis non solum natura illius beneuo-
 lentiae generalis, de qua Angli quotidie loquuntur satis
 patet, sed etiam facile est intellectu, HUTCHESONIVM, exi-
 stimasse, quod mens humana, nullo ad instinctum felici-
 tatis ipsi connatum, respectu habito, per se eodem mo-
 do ad hanc benevolentiam determinata nascatur, quo,
 ad nosmetipsos amandos felicesque reddendos, per ipsam
 mentis naturalem constitutionem impellimur. In qua opi-
 nione duo inprimis sunt, quibus calculum nostrum adde-
 re non possumus. *Primo*, enim, nunquam nobis per-
 suadebit Vir Clarissimus, fieri posse ut mens nostra sua
 sponte sese ad aliquid vel appetendum vel agendum de-
 terminet, absque vilo impetus nostri ad felicitatem pro-
 priam concursu. Vnde sequitur, determinationem ani-
 mae ad maximum bonum generale, ab impetu illo ex
 parte etiam pendere. *Deinde* miscere nobis iterum vide-
 tur *Hutchesonius*, constitutionem hominis *physicam* cum
moralis, dum ex illa determinationem aliquam ad bene-
 uolentiam generalem deriuare studet, quae tamen non-
 nisi

nisi ex hac solide deduci atque per eam solam explicari potest. Quamquam enim, sub conditione vix dum et primo loco posita, negare nolumus, fieri posse, vt mens nostra ad alios benevolentia complectendos sese determinet; ex hac sola possibilitate tamen, aliud nihil effeceris, quam non contrariam esse constitutioni mentis nostrae naturali determinationem eiusmodi, non vero, eam simul esse moraliter bonam. Quid enim! si eodem modo atque experientia duce contrariam quoque versus maximum malum generale, vel saltem nullam ad bonum generale, omnem vero ad propriam et priuatam vtilitatem in multis animaduertes, determinationem. Atqui infantes liberaliorem etiam nacti educationem, antequam iustum ab iniusto satis discernere queunt, vtilitatis atque felicitatis priuatae documenta, non aequae generalis quotidie edere, norunt omnes, quotquot ad primos infantiae annos curatius attenderunt (k). Ad adultos vero quod attingit, nemo ignorat, tyrannos, superbos, homines inuidia plenos, pluresque alios possibilitatem physicam determinationis contrariae prohi dolor! extra omnem dubitationis aleam ponere. Nec dici potest, corrupisse hominum animos, educationem, vitae genus, societatem, quae saepius etiam ac fas sit, occasionem suppeditet ipsa, tuam priuatam vtilitatem praeferendi felicitati publicae, vnde peruersa tandem oriatur consuetudo, soli impulsui ad priuatam vtilitatem, neglecto bono generali, satisfaciendi.

E 2

(k) Vidi infantes non malos suis se priuare ornamentis, aliisque sua sponte ea induere infantibus, mox vero lachrymas effundere, simulac audi-

rent, se nunquam recuperaturos eadem. Scilicet, *nostra* in aliis videre et amare soleamus.

16 CAP. I. QVOD PRINCIPIA QVAEDAM, AD QVAE

ciendi. Ne enim dicamus, exempla ista praebere argumenta omni exceptione maiora, ex quibus demonstrari possit, quantum impulsus ad propriam felicitatem superet vim iactatae illius determinationis ad benevolentiam generalem, ne id inquam, nunc moneamus, hoc vnum tamen obseruare liceat, exempla ab adultis eum in finem desumpta, vt existentia vtriusque determinationis probeatur, vel ideo frustra proferri, quoniam eiusmodi adulti, a teneris procul dubio didicerunt, pulchrum, iustumque etiam esse, vt alios amore complectamur sincero, vnde quibus eorum quoque, simulac animum suum a pulchritudine ista et iustitia auerterit, facile determinationem contrariam in semetipso excitare adeoque obseruare poterit, eandem physicae mentis suae dispositioni non absolute contrariari. Quae cum ita sint, non inutiles equidem fuerunt conatus illorum, qui in religionis atque humani generis honorem, exemplis bene multis probarunt, vestigia alterius illius ad benevolentiam generalem determinationis, apud omnes gentes reperiri, quos inter CL. LESSIVM eo lubentius refero (1), quo magis scite in fine programmatis sui infra citati, sic loquitur: *Caute quidem in omni de instinctu disputatione procedendum. Etenim propter naturalem, qua nascimur peccati labem, difficillimum est ad cognoscendum, utrum desiderium, quod sentimus, ex ipsa animae indole et essentia, (quae eadem utique post lapsum adeoque bona mansit) vel ex deprauata illius natura ortum trahat. Atque hanc ob causam propter solum instinctum et impulsum actionem quandam bonam*

(1) vid. GOTTF. LESSII
Programma: Quantum Theologi
interfir, humanae mentis

Affectus curatius nosse. Goett.
1765.

bonam pronunciare non possumus. Sed si bonam esse aliunde iam euictum dedimus, optime utique illum impulsus in auxilium vocare, nouumque eo probationi robur addere possumus. Quod si respectu illius impulsus ad aliena commoda nos ferentis, etiam factum fuerit, tunc existimat porro vir iste Cl. nouum exinde sumi posse argumentum pro tenerrimo proximi amore. Ex quibus vero apparet, nobiscum sentire Virum huncce Cl., dum falso illos argumentari statuimus, qui a viribus atque determinationibus hominum *physicis*, ad *bonitatem* earum *moralem* statim concludunt. Quum ergo nihil ad rem faciat, si, impetum illum ad aliena commoda nos ferentem, *naturalem* esse hominibus, tantummodo obseruaueris, sed demonstrare potius debeas, *posita constitutione hominis morali*, poni quoque hunc impulsus aut si malueris, determinationem mentis: quantum intererat, patet, ut, quomodo ea ex constitutione hominis morali oriatur, nobis ostenderent Ethici. Qua in re vero neque cum HVTCHESONIO (m) ad sensum aliquem *moralem*, (de quo supra, quid sentiamus, dictum fuit) neque etiam ad sacras litteras, quae omnino hunc impulsus pro moraliter bono declarant, cum alios omnes tanquam nosmetipsos amandos esse praecipunt, prouocare licebit, sed illis etiam, qui sacris litteris assensum denegant, ex ipsa animae indole atque essentia seu potius *ex eiusdem constitutione morali ostendendum*, quomodo *determinationis illa ad beneuolentiam generalem oriri possit* et *debeat*, si status hominis morales bene fuerit ordinatus. Recordemur itaque distinctionis *felicitem naturalem* inter atque *moralem*, *modique*, quo ex hominis constitutione mo-

E 3

(m) p. 51.

rali determinationem eiusdem ad semetipsum amandum
 demonstrauius. Eadem vero ratione ostendere possu-
 mus, nos, posito illo ad felicitatem moralem impulsu,
 determinari etiam ad alios amore complectendos. Su-
 mimus itaque *primo*, ita comparatum esse hominem, vt
 aliorum felicitatem optare atque promouere *possit*,
 quod sanus quiuis eo minus negabit, quo citius eum ex-
 perientia edocebit, dari homines bene multos, qui ne-
 glectis commodis omnibus atque bonis *naturalibus*, do-
 lores etiam patienter ferant, eum in finem, vt alios red-
 dant vel felices vel feliciores. Cauendum autem inpri-
 mis, vt ne ex hacce obseruatione plus iusto concludamus
 atque vel ideo forsitan, existimemus, posita constitu-
 tione hominis naturali, poni etiam amorem seu er-
 ga alios beneuolentiam. Eandem enim experientiam si
 in consilium adhibuerimus, quotidie fieri solere, disce-
 mus, vt homines media omnia quibus felicissimi euadere
 potuissent, negligent atque contemptui habeant, dummo-
 do, iacturam illam facientes, certum aliquod felicitatis
 genus vel acquirant, vel conferuent, in cuius vnus pos-
 sessionem scilicet totam suam collocant felicitatem. Hinc
 ex illa, quam vix dum attulimus, obseruatione, *sola* nul-
 lum possumus desumere argumentum pro vero atque
 sincero aliorum amore, cum curae illae atque sollicitu-
 dines, non nisi ex *amore proprio* oriri possint, nec felicitas
 aliorum finis sit, quem intendant illi, sed medium, quo
 propriam suam promoueant felicitatem. Quum vero
 amor verus et sincerus requirat, vt aliorum felicitatem
 tanquam finem intendamus, facile in casu, de quo nobis
 sermo est, apparet, non vere illos amare, sed videri tan-
 tum nobis amare. Neque etiam absque constitutione ho-
 minis

minis morali intelligi potest, qui fiat, vt aliorum felicitatem tanquam finem intendat, cum, si homo nonnisi *physice* consideretur, impetus ad felicitatem naturalem, omnes eius dirigit quasi atque gubernet actiones. Sumimus itaque *secundo*, *velle* etiam alios, aut si malis, *velle posse* eosdem, vt ipsos amemus atque felicitatem ipsorum tanquam finem intendamus. Ex quibus omnibus apparet amorem hunc constitutioni nostrae et aliorum naturali non contradicere seu *physice possibilem* esse eundem et *eatenus*, constitutioni nostrae naturali *conformem*. Vnde nunc porro concludimus, *iustum* etiam seu *rectum* esse vt alios amemus (p. §. 5.) nostramque felicitatem *moralem*, nec seruari nec augeri posse, nisi aliorum felicitatem tanquam *finem* intendamus. (p. §. 8.) Posita igitur constitutione hominis morali, oritur etiam quasi sua sponte, determinatio ad benevolentiam erga alios *moralem*, eodem modo, quo superius amorem nostri in ea fundatum esse ostendimus, ita vt animaduertere liceat facillime, quod homines, vi impetus ad felicitatem *moralem*, ad suam non minus quam aliorum felicitatem ducantur tanquam *ad duos fines coordinatos*. Saluus igitur manet *amor*, saluum etiam quod omnes sequuntur, *principium felicitatis*. Praeterea vero facile nunc est ad intelligendum, mentem humanam ad amorem hunc generosum prius non determinari, quam idea iusti et iniusti in ipsa fuerit excitata, et ad normam eius agere decreuerit eadem. Solum igitur gaudium illud, quod felicitas aliorum in nobis aliquando excitat, non tutum satis atque firmum pro existentia huius amoris suppeditat argumentum, ne tunc quidem, cum felicitatem illam proprio nostro cum damno atque incommodo procurauimus. Et tamen eo mi-

nus

oppo

46 CAP. I. QVOD PRINCIPIA QVAEDAM, AD QVAE

nus omni priuabimur voluptate, si constitutioni nostrae morali conuenienter ad aliorum commoda promouenda nosmetipsos determinauerimus, quo certius est, intuitum huius felicitatis, gratissimam in nobis quotidie excitatum esse cogitationem, nos ad normam ideae iusti et iniusti egisse. (p. §. 7). Non ergo dici potest, e nostra demonstratione sequi, vt plus etiam aliis ac sibi debeat homo, adeo vt neglecta in aeternum felicitate *physica*, quin imo, cum maxima, quae vnquam cogitari queat, infelicitate sui *physica*, ad commoda aliorum aeterna promouenda obligatus sit. Concedamus enim tantisper, veram esse consequentiam illam, nec sic tamen aduersus impetum ad felicitatem connatum agere dicendus erit homo. Nam praestantissimum, cuius idem capax est, felicitatis genus, *felicitatem esse moralem* supra diximus. Qua si frui potuerit, lubens, constitutioni suae naturali conuenienter, minore carebit felicitate. At fingitur tantum casus ille, nec vnquam existere potest, cum Auētor naturae, *physicam* nostram felicitatem, tam arēte coniunxerit cum morali, vt hac ipsa in terra saepissime, ne dicam in coelis, felicitate varii generis naturali, remuneretur, qui, vt felicitatem suam moralem promoueret, omnem mouit lapidem. Quodsi autem perrexerit aliquis dicendo: proprium tamen commodum, licet morale, secundum nostram quoque sententiam, prae oculis habere illum, qui alios amore complectatur, sincero: respondeamus, aliter plane rem sese habere, cum illo qui non nisi e *felicitatis physicae* principio agat, aliter, cum illo, qui impetum ad *felicitatem moralem* sequatur; illum non posse non intendere propriam atque priuatam utilitatem, cum e solo ad *felicitatem physicam* instinctu intelligi plane
atque

atque concipi nequeat, cur aliorum felicitatem tanquam finem intenderet; de hoc vero dici plane non posse, quod propriam atque priuatam vtilitatem quaerat, cum vi impetus ad felicitatem moralem, commoda aliorum, aliquando etiam cum neglectu propriae felicitatis atque perfectionis physicae, promoueat, adeoque suam et quidem moralem, simul vero etiam felicitatem aliorum tanquam *duos fines coordinatos* intendat. Quae cum ita sint, lis illa, inter philosophos et theologos agitata: quando alii nimirum negarunt, fieri posse, vt aliquem, nullo ad felicitatem nostram respectu habito, amemus, alii contra, omnem propriam vtilitatem, ab amore, procul esse iusserunt: lis illa inquam componi iam poterit facillime. Nec minus ex antecedentibus constare existimamus, quam longe benevolentia moralis, amorem sic dictum physicum, tam quoad durationem, quam modum, quo vterque sese exerat, post se relinquat. Neque enim amor *physicus* veri nominis amor est, neque diutius durare poterit, quam quidem aliorum felicitatem, ad nostram esse necessariam, iudicauerimus. Sed haec alio loco et tempore explicanda sunt! Hoc vnum addere liceat, et illos, qui determinationem ad benevolentiam generalem, menti humanae naturalem esse affirmarunt, et vero eos, qui idem negarunt, diuerso licet respectu, pro veritate certasse. Quodsi enim, idea iusti et iniusti hominibus cum primis naturalis sit, ii autem, qui determinationem illam, in semetipsis vel aliis animaduernerunt, ad ideam hanc attenti fuere, iure meritoque eandem naturalem esse homini dixerunt. Quos vero idea illa vel tacite officii sui non admonuerit, seu, qui ad eam non attenderint, determinationem hanc non fuisse expertos, facile est ad intelligendum.

F

§. XIV.

§. XIV.

Determinatio mentis, huic amori morali s. benevolentiae generali opposita, est *amor ille proprius*, quem Philosophi atque Theologi tantum non omnes, cum amore nostri miscere, veramque eius indolem, vel plane non, vel prouti nobis videtur, minus recte indicare atque declarare solent. Nec mirum, si amor iste proprius, quem cuius pro vitio habet, veritati convenienter non describatur, cum eundem amori nostri nonnisi opponant Auctores, quod tamen vel ideo fieri non debebat, quoniam non huic solum sed vel maxime etiam benevolentiae erga alios contrarius sit, ita ut notionem completam huius vitii tibi prius formare non possis, quam de amore erga alios morali actum fuerit. Nos igitur per *amorem proprium* intelligimus, *amorem in nosmetipsos, aliis exclusis, directum*. Quae definitio, primum, nos docet, amorem creaturarum ratione praeditarum, sic dictum *physicum* in genere esse *amorem proprium*, cum demum amor nostri moralis nos alios ab amore excludere vetet. Facile, *deinde*, est ad intelligendum, amorem hunc proprium, eodem modo, quo id quidem de *amore physico* supra observauimus, aliis, mediorum instar, quibus, felicitas atque perfectio nostra promoueat, uti posse, in eo autem vel maxime ab amore nostri morali differre, quod iste alios non tanquam instrumenta felicitatis nostrae physicae tantum, complectatur, sed eosdem propter seipsum amet atque diligit. Quod autem 3^{io} ad originem huius amoris proprii attinet, aliter de ea iudicandum esse existimamus, si de entibus rationalibus atque spiritibus in genere, aliter, si de illis in specie sermo fuerit, qui sensuum atque imaginationis imperio sub-

sunt.

sunt. Et in *prioribus* quidem amorem proprium oriri non posse, quamdiu status ipsorum moralis bene ordinatus sit, ita ut sibi persuadeant, maximam ad quam adspirare queant felicitatem, esse *moralem illam*, ex antecedentibus quilibet concludere poterit facillime. Quum vero dispositio illa moralis varias ob rationes, de quibus demum in sequentibus dicendi locus erit, turbari possit: occasionem etiam deinceps nanciscemur, veras indicandi causas, ex quibus in eiusmodi spiritibus oriatur, *amor sic dictus proprius*. Videamus itaque, quomodo mens humana, in quam, testibus Sacris litteris, cum quibus consentit experientia, dominantur sensus, imaginatio et instinctus carnales, ad amorem proprium vel ideo determinata nascatur, quod dominium illud non possumus non pro congenito habere. Scilicet cessavit vi huius domini coordinatio illa et quasi amicitia inter *felicitatem physicam atque moralem*, cum homo, prouti nunc est, totus ad illud felicitatis genus trahatur, quod a sensibus, imaginatione et instinctibus carnalibus pender. Cui, cum desiderium felicitatis moralis, quod, si de origine eiusdem sermo fuerit, totum mentis atque rationis est, e diametro oppositum sit; facile etiam intelliget quivis, hominem, qui sensuum imperio subest, nec illo flagraturum, desiderio, nec obiecta quaesiturum, quibus desiderio illi, quo quippe caret, facere possit satis. Se ipsum igitur praeterea que neminem tamdiu amabit, quamdiu ratio legibus carnis parere coacta fuerit. In quo statu non mirum, si homo propriam felicitatem, fierique si possit, etiam perfectionem, omni modo promovere studeat, cum sibi tantum natus videatur nec aliam, quam impetum ad *felicitatem, physicam* sequatur

44 CAP. I. QVOD PRINCIPIA QVAEDAM, AD QVAE

regulam. Quodsi autem acquisitio perfectionum impulsui ad felicitatem aliquando contraria et cum labore quodam ingrato coniuncta sit, vel non magni momenti esse easdem perfectiones, vel quod magis est, iis aut similibus tamen et aequalibus, se iamiam praeditum esse, ridicule fati sibi imaginabitur. Nec tamen omnem iusti iniustiae ideam eximere amor proprius, ad eam vero tunc demum prouocare solet, cum proprium commodum detrimenti aliquid patiat. Sic quasi centrum sese reputans, ad quod omnes, quas ipse alique patrent actiones, collineare debeant, sibi ipsi tantum placebit homo, aliis neglectis (n), adeo, ut num illis bene vel male sit, penitus non curet, nisi forsan animaduernerit, felicitatem aut infelicitatem ipsorum suae posse inferuire felicitati. Quid mirum itaque? si quod fieri solet, ad perfectiones aliorum naturales et morales non attendat, parvi eos aut minus ac par est aestimet, quouis modo minuat, praefraete neget vel denique iura ipsorum aduenticia, quin naturalia atque omnibus communia, quae primum quasi atque ultimum inter perfectiones et facultates morales obtinent locum, non agnoscat; in quo e nostra sententia, consistit contentus moralis (o). Quodsi autem idea iusti iniu-

(n) Eodem modo Paulus amoris proprii naturam descripsit ad Rom. c. 13 v. 1. seqq. et 1 Cor. 10. v. 33.

(o) Alii per contemptum intelligunt, quoduis iudicium, signis etiam aliquando declaratum, quo alios modo perfectionibus moralibus in gerere,

modo physicis etiam, carere asserimus; qui tamen conceptus vel ideo non admittendus, quod contentus aliorum a quolibet inter vitia numerari solet; atqui vero iusta atque curata aliorum aestimatio, etiam si imperfectiones ipsorum siue physicas siue morales de-

tegar,

iniustitiae aliquando edocuerit ipsum, iniustitiam ab ipso committi, dum alios contemnat, qui quippe iisdem, quibus ipse praeditus sit, iuribus gaudeant, mox aliud, quo eiusmodi contemptum excusare queat, medium inueniet, amor proprius, *superbiam* nimirum, cui curatius cognoscendae, sequentia destinamus capita.

CAPVT SECVNDVM

IN QVO

SVPERBIAE EIQVE OPPOSITAE
HVMILITATIS CHRISTIANAE, IDEAE,
E SACRIS LITTERIS ERVVNTVR.

§. XV.

Vt itaque, ad ductum Sacrarum litterarum, in quo consistat superbia eique opposita humilitas, discamus, plura inter, quae huc pertinere videntur loca, omnium primo, *parabolam illam* curatius, considerandam proponimus,

F 3

regat, tantum abest, vt vitium nominanda sit, vt potius eadem virtutem multis modis promoueat, adeo vt ipsa vel maxime virtutis nomen mereatur. Quando itaque Cl. wolf in den vernünftigen Gedanken von der Menschen Thun und Lassen §. 803 contentum ita definit: Wer solche Handlungen vornimmt, dadurch er zu verstehen giebet, daß er den andern geringe oder der Ehre unwürdig

schärzet, der *verachtet* ihn. Und also ist die *Verachtung* eine Handlung, dadurch ich zu verstehen gebe, daß ich den andern wenig achte, oder die ein Zeichen der Gering-schätzung ist: vel ideo haec definitionem probare nequeo, quod ex hisce verbis constet, existimasse Philosophum, nullam inter, *parvi aestimare* atque *contemere aliquem*, intercedere differentiam.

46 CAP. II. IN QVO SVPERBIAE EIQVE OPPOSITAE

nimus, quam nobis *Lucas* c. XVIII. a v. 9-14. incl. consignatam reliquit. En ipsa huius parabolae verba, prouti eam b. Beza e *graeco* in latinum transtulit! Textum graecum infra addemus!

Dixit autem etiam quibusdam, qui sibi persuaserant, se iustos esse, et pro nibilo habebant reliquos, parabolam istam: Homines duo ascenderunt in templum ad orandum: vnus Pharisaeus, et alter publicanus: Pharisaeus consistens seorsim, haec orauit; Deus gratias ago tibi, quod non sim vt reliqui homines, rapaces, iniusti, moechi, vel etiam vt iste publicanus. Ieiuno bis hebdomade, decimo quaecunque possideo. Publicanus autem procul stans, nolebat vel oculos in coelum attollere: sed caedebat pectus suum, dicens; Deus, placator mihi peccatori. Dico vobis, descendit iste iustificatus domum suam, POTIVS, quam ille: quia quicumque se extollit, deprimetur, et qui sese deprimat, extolletur (p): Accidit huic parabolae, quod aliis bene multis Scripturae locis, vt, simulac huic vel illi religionis doctrinae stabilendae destinata fuerant, isti tantum scopo conuenienter

ca
(p) ειπε δε και προς πινας ουτος ο τελωνης* νηψευω δις του σαββατου, αποδεκατω παντα οσα κτωμαι και ο τελωνης μακροθεν εως ουκ ηθελεν ουδε τους οφθαλμους εις τον ουρανον εκαραι* αλλ ετυπτεν εις το σηθος αυτου, λεγων Ο θεος ιλασθητε μοι τω αμαρταλω* λεγω υμιν, κατεβη ουτος δεδικαιωμενος εις τον οικον αυτου, η εκεινος* οτι παρειψων αυτον γαπεινωθησεται, ο δε ταπεινων αυτον, υψωθησεται.

ea tractarent atque explicarent interpretes, neglectis aliis, quae ex iis, aequè bene deduci potuissent, veritatibus. Quum enim illi animaduerterent, edocere nos hanc parabolam, quod superbi a Deo in iustorum numerum non referantur, hanc inprimis veritatem, per eam stabiliuerunt atque confirmarunt, nullo ad vitium ipsum, quod iustificationem impediatur, habito respectu. Neque tamen iustitia asserti I. C., qui quippe pro iusto reputatum fuisse pharisaeum, vel ideo negat, quod qui semetipsum extollat, deprimatur, cuius, ut fas est, ostendi poterit, nisi prius superbiae naturam descripseris, et quantum illa impediatur, quo minus nos Deus iustos inter numerare queat, demonstraueris; *Superbiam*, inquam; etenim interpretes tantum non omnes existimant, verba: *Quicumque se ipsum extollit deprimetur et qui sese deprimat, extolletur*: de superbia eique opposita humilitate, esse explicanda. Quod cum per se clarum aliisque S. S. locis dein afferendis confirmari possit, eo magis iam ad illam pharisaei *υψωση*, eique oppositam publicani *ταπεινωσι* attendamus oportet, quo certius est, voluisse Christum accuratam non solum superbiae atque humilitatis effigiem pingere, sed supposituisse etiam, cuius, simulac effigiem hanc attentius considerauerit, facile ad concludendum fore, quod fata pharisaei et publicani diuersa, naturales et necessariae sequelae, diuersissimi, quod in ipsis obseruare licet, characteris fuerint. Attendamus igitur primo ad occasionem huius parabolae. Indicat nobis eandem Euangelista his verbis: *Dixit autem (sc. Christus) etiam quibusdam, qui sibi persuaserant se iustos esse, et pro nihilo habebant reliquos, parabolam istam*: Non postulare videtur scopus noster, neque etiam curatior parabolae explicatio requirit, ut, num verba illa, et quae, ea sequitur,

tur, parabola, cum antecedentibus cohaereant, nec ne, indagemus (q), atque argumenta, quae vel pro connectione vel contra eandem militant, ponderemus. Superuacaneum etiam arbitramur, multa de diuersa interpretatione phraseos *προς τινας* in medium proferre, magnoque studio quaerere, vtrum ea cum BEZA, LVTHERO et aliis, de personis, quibuscum loquebatur Christus, an vero de obiecto, de quo ipsi sermo erat, intelligenda et in priori casu germanice, *zu einigen*, in posteriori autem, *auf einige*, vertenda sit. Scilicet, admittit vocula *προς* posteriorem quoque interpretationem (vid. Luc. XX. 19. et b. Luth. versionem huius loci,) eamque HEVMANNVS et BELLOSOBRIVS priori ob nexum praeferrunt. Nobis vero vtramque explicationem nexui conuenire faciliqve negotio coniungi posse, existimantibus, monere hoc vnum liceat, rationem, ab HEVMANNO (r) contra priorem interpretationem allatam, vel ideo nobis non satisfacere, quod verba *ψ. 14. dico vobis* cet. manifesto sint indicio, in vsum praesentium auditorum, ergo tam ad illos, quam de quibusdam ex illis locutum fuisse Christum. Maiori studio atque diligentia in sensum verborum *τους προειδοτας εφ εαυτοις οτι εστι διανοι*; inquirendum. BEZAM
ea

(q) admittunt nexum CLARKIVS vid. eiusdem Paraphrase der vier Evangelisten et HEVMANNVS, qui in primis ad particulam *ουτοι*, qua nostra verba cum antecedentibus coniungantur, prouocat. Quod argumentum tamen non satis tutum nobis videtur, vnde interpretes Berolinenses etiam de nexu hic non cogitant.

(r) vid. den andren Theil von des sel. Heumanns Erklärung des Neuen Testaments p. 351. ubi ita Vir Cl. scribit: *dafs auch in unsrer Stelle der HErr nicht insonderheit Pharisäer anrede, sondern nur von Pharisäern rede und seine Rede an die damahligen Zuhörer fortsetze, wird ein geringes Nachdenken bestättigen.*

ea vertere: qui sibi persuaserant, se iustos esse: iam iam vidimus. B. Lutherus sic ea germanice reddidit: die sich selbst vermaßen, daß sie fromm wären: interpretes Berolinenses: qui avoient une grande opinion de leur propre justice: Nulli harum versionum calculum addere possumus, sed cum GROTIUS potius (cui tamen quoad applicationem suae interpretationis accedere non possumus) (S) atque WETSTENIO existimamus, describi his verbis eiusmodi homines, qui in semetipsos fiduciam suam collocabant, quod iusti i. e. pii Deoque grati sint. Quem significatum, dum verbis illis tribuimus, ne nos auctoritate omni destitutos esse, existimet Lector! Euoluat potius Ezechielis cap. XXXIII. legatque apud τες • initium ψ. 15 εν τω ειπειν με τω δικαιο, Ξωη Ξηση, και ετος πεποιθεν επι τη δικαιοσυνη αυτη, nec dubitabit amplius, quin phrasis nostra fiduciam in iustitiam suam collocare, significet. Quem huius phraseos significatum facile etiam animadvertere licebit apud Lucam c. XI. ψ. 22. vbi Christus de armatura εφ η επεποιθει i. e. in quam, fiduciam collocauerat sc. fortis loquitur; atque Paulus 2 Cor. I. ψ. 9. opposite ad fiduciam in Deo ponendam, phrasi πεποιθοτες εφ εαυτοις, illam fiduciam, quam ipse in semetipsum collocare potuisset

(S) GROTIUS ad haec verba: τες πεποιθοτας εφ εαυτοις
 נפשתי לך הושתחן simile loquendi genus 2 Cor. I. 9.
 να μη πεποιθοτες ωμεν εφ εαυτοις, αλλ επι τω Θεω ενεργοντι
 τες νεκρες quamquam in sensu alio: nam ibi de fiducia

ea agitur, quae in causis naturalibus collocari solet: hic de ea fiducia, quam multi plus aequo sibi placentes in virtutibus saepe falso creditis ponunt, eaque re impediuntur, ne demisso animo ad diuinam misericordiam confugiant.

G

set, exprimit. Accedit, quod quae sequuntur, hanc non aequè alteram illam admittant explicationem. Quum enim diuinus Magister, Pharisaicum eiusque animi indolem describit, non negat, sed, prouti deinceps videbimus, supponit potius, vitia quaedam vitasse eundem, contra vero virtutibus saltem Pharisaicis studuisse. Qui parabolaë nostrae tenor, non permittere videtur, vt per *πεποθητας εφεαυτοις* eos intelligamus, qui se malum vitasse atque virtuti operam dedisse *falso sibi persuadent*. Neque etiam ex eo, quod illi vel vere vel falso, sese pios esse, sibi persuaserint, statim concludere licet, quod alios contemtu habuerint, quemadmodum tamen C. in T. eiusmodi contemtu e fiducia, quam in semetipsos collocabant deriuare videtur. Quis enim ignorat, dari multos vere pios, qui, cum virtutis ac pietatis suae intime sint conuicti, alios tamen non contemnunt, sed perfectiones ipsorum morales, quae omnibus hominibus communes sunt, agnoscunt. Neque etiam omnes hypocritae, aut fanatici homines, qui falso, se pios esse, iudicant, vel ideo alios contemnere debere, dicendi sunt. Aliter vero de illis iudicandum, qui eapropter, quod pii atque Deo grati sint, omnem in semetipsos collocant fiduciam *se. moralem*. Oriebatur nimirum fiducia ista ex intuitu pietatis atque adeo insignis alicuius perfectionis, qua ornatos se esse vel vere vel falso existimabant homines, quae cogitatio eos impellebat ad credendum, iure se praeditos esse ad omnia alia bona, ad vitam inprimis aeternam adipiscendam. In quam si quis incidit cogitationem, nae is omnia, quibus indiget, vitamque adeo aeternam a Deo non expetet, sed vehementius etiam postula.

stulabit, ita vt facile appareat, eum in iuribus suis vel maxime inniti neque felicitatem futuram, doni instar gratuiti, considerare sed tanquam debitum, ad quod exfoluendum Deus ipse obligatus sit! Ex hac autem fiducia non potest non oriri contentus aliorum. Quodsi enim relatio, quae te inter atque Deum intercedit, diuersa fuerit ab illa, quae Deum inter atque caeteros homines locum habet, ita vt tibi *debeat* aliquid Supremum Numen, non aequae illis: aliorum aequalitatis mox obliuisceris, nec ad *iura* ipsorum *naturalia*, quae quippe *ius tuum aduentitium*, longo post se relinquat interuallo, amplius attendes, quin potius, verbis factisque, quam parui eos aestimes, declarabis. At! dicit forsitan aliquis orasse tamen Pharisaicum, qui ex intentione I. C. illos praesentat, qui omnem in semetipsis ponant fiduciam, orasse, inquam, adeoque non omnem in semetipsum collocasse fiduciam! Nobis vero ad ipsas has preces, quas deinceps fusius exponemus, prouocare licebit, ad confirmandam nostram sententiam, seu ad docendum magis magisque, quantum a semetipso expectauerit Pharisaeus. Quae cum ita sint, verba T. *πεποιθотας εφ' εαυτοις* ita in posterum interpretemur: *Dixit vero etiam ad quosdam, qui in semetipso fiduciam collocabant suam cet.*

Sequuntur verba *οτι υιοι δυνατοι*, quae hactenus interpretati sumus: *quoniam sint pii atque iusti*. Quam explanationem confirmare videntur vsus loquendi, atque consuetudo Iudaeorum, illos *δυνατοι* nominandi, qui legem diuinam, ex interpretatione Pharisaeorum, obseruabant et vel ideo se gratos Deo esse atque acceptos exi-

G 2

stima-

stimabant (t). Proponit autem Scriptor Sacer studium hocce pietatis et ex eo oriundum fauorem Dei, tanquam causam fiduciae illius, quam in semetipfos collocauerint iidem. Exponendum igitur nobis esset, qui factum fuerit, ut iustitia illa et pietas, siue vera siue imaginaria, eiusmodi procreauerint fiduciam. Quum vero naturam atque originem huius pietatis antea noscamus oporteat, quam de ipsius effectibus loqui possimus, ad parabolam ipsam, quae nos naturam huius pietatis distinctius edocebit, curate intelligendam, progredimur.

Homines, sic inquit diuinus Magister, homines duo ascenderunt in templum *ad orandum*; Verbum *προσευχᾶς*, quod in graeco legitur, de precibus in genere sumi equidem potest, saepius tamen speciem precum idem significat, illasque inprimis preces denotare solet, quibus bona quaedam a Deo expetimus. Has igitur, hoc nostro in loco etiam intelligendas esse, vel ex versu 14 patet, vbi C. obseruat, descendisse domum suam, pharisaeum non iustificatum; vnde patet, quod iustificationem a Deo petierit idem, nisi dicere velis, praeter necessitatem addidisse Christum, obseruationem illam, siquidem non erat, cur moneret, Pharisaeum non obtinuisse quae non petierat, quum Deus largiri non solet, quae ab ipso non petimus. Quando itaque Christus, totidem verbis, huius petitionis, in ipsa parabola, nullam

(t) Praeter necessitatem igitur, ad hunc locum, quaeri solet, vitrum verba *ori eius dicentes*, de illa iustitia interpretanda sint, quae nobis inhaereat, an vero de illa quae nobis a Deo

imputeretur? num porro Lucas, illis, de quibus loquitur, verè tribuat pietatem, an vero verba illa, relatiue tantum ad horum hominum opinionem, sint sumenda?

nullam facit mentionem, noli credere, quod gratiarum actio, quam v. 11 et 12 continent, sola, argumentum quasi atque scopum, precum illarum, quas Phariseus fuisse dicitur, exprimat, cum potius haec ipsa gratiarum actio, eum in finem a Christo videatur esse proposita, ut nobis animi indolem precantis eo melius declararet, simulque modum edoceret, seu medium, quo ad finem suum obtinendum usus fuerit Phariseus. Nobis autem inuenit, animum Pharisei curatius indagare, atque reliquam precum partem, quam earum *αποδοσιν* nominare vellem, quamque C. ob rationem mox adducendam, sedulo omisisse videtur, addere. Scilicet Christus, reliqua ab attento quouis lectore facile supplenda, omisit, ut, quanta fuerit hominis superbia, intelligeremus, qui multis verborum ambagibus, in praedicandis suis praerogatiuis usus fuerit, paucis vero quae a Deo expectabat, petierit, existimando nimirum, superuacaneum esse, ut caetera addat ipse, cui Deus non possit non omnia, quae, non dicam, ab ipso petat, sed postulet, largiri.

Quaeritur autem porro, quodnam fuerit ipsum illud bonum, a Deo, vehementius etiam postulatum? In propatulo equidem est, idem fuisse illud, quod, Phariseum, non accepisse diserte affirmat Christus, dicendo: *κατεβη ἅτος δεικναιωμενος εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς ἢ ἐκεῖνος (u)*; quae verba, cum Hebraei, quos imitantur *αι ο (x)*, cum

G 3 aliis
 (u) Praerulit GROTIVS notat, lectionem, codicis octavi Rob. Stephani, *παρ ἐκεῖνον*, alii vero codices, ique pluri mi, teste WERTSTENIO ad h. loc., legerunt *ἢ γὰρ ἐκεῖνος*,

G 3 aliis
 utriusque, sensu a nostra, non diuerso.

(x) conf. Gen. XXXVIII. 26. ubi haec verba leguntur: *ἐπεγνώ δε ἰσδας, καὶ εἶπε δέδεικαται θάμαρ ἢ ἐγὼ cet.*

aliis verto: *descendis hic iustificatus domum suam non ille.* Inquiramus igitur in significatum, verbo *dedikaiσμενος*, nostro hoc loco tribuendum. B. HEVMANNVS germanice hanc vocem reddidit: *dieser hatte Vergebung seiner Sünden erlangt, jener aber nicht.* Ex qua versione, vel me non monente, patet, cogitasse HEVMANNVM de remissione peccatorum, atque verbum *δικαισν* eodem sensu accepisse, quo idem in Systematibus, plerumque sumi solet. Rationem sic sentiendi hanc addidit Vir Cl: verbum *δικαισν*, nimirum, in N. T. tunc *plerumque* de Deo vsurpari, cum peccata remittit, et peccatorem in suam denuo recipit gratiam. Prouocat porro ad formulam concordiae, quae p. 585 et 685 verbum, *iustificare*, eodem sumat sensu, et inde concludit, E. *Δεδικαισμενος* est, qui a Deo remissionem peccatorum suorum impetrauit (y). At fateamur oportet, nobis huncce argumentandi modum non fatisfecisse. Ne enim dicamus *formulam concordiae*, ad locum nostrum intelligendum facere nihil posse, ipse etiam HEVMANNVS, voce, qua vtitur, *plerumque*, concedere videtur, alio quoque modo verbum *δικαισν* explicari posse. Scilicet dantur loca bene multa,

(y) conf. Christoph Aug. Heumanns Erklärung des Neuen T. den andren Theil S. 536. *Dieser - hatte Vergebung seiner Sünden erlangt: jener aber nicht.* Dieses ist die rechte Uebersetzung: welches ich stückweise zeigen will; das Wort *δικαισν* wird in dem Neuen T. *insgemein* von Gott

gebraucht, wenn er die Sünden vergiebet, und den Sünder zu Gnaden annimmt. Iustificare est absoluer a peccatis, heisset es in der formula concordiae p. 585. und 685. *Δεδικαισμενος* ist also einer, der von Gott seiner Sünden Vergebung erlangt hat.

in quibus verbum *δικαιω*, significat, iustum et ad vitam aeternam, in beata cum Deo communione, transigendam, idoneum declarare, ita ut quidem, si de peccatoribus, qui iusti declarantur, sermo fuerit, remissionem peccatorum includat, praeterea vero etiam approbationem animae indolis, illius, cui peccata remittuntur, benevolaeque Dei, erga eum, voluntatis indicium secum ferat (z). Quem huius verbi significatum hic locum habere vel ex eo patet, quod Phariseus, remissionem peccatorum, quam sibi, tanquam diligenti Pharisaicorum praeceptorum (a) observatori non necessariam esse existimabat, non a Deo petierat. Non mirum ergo, si eandem quoque non fuisset consecutus! Aliud igitur bonum fuerit necesse est, quod a Deo postulabat Phariseus, nec difficile intellectu videtur, quale illud fuerit, si modo ad significatum verbi *δικαιωσαι*, quem vixdum indicavi-

(z) Inter plura, quae huc pertinent, loca, notetur in primis *N. 13. c. 2di* ex epist. ad Romanos, ubi A. ait: *οὐ γὰρ οἱ ἀκριβοῦνται τοῦ νόμου δικαιοὶ παρα τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιῶντες τὸν νόμον δικαιοδοιοῦνται.* Iam vero de remissione peccatorum hoc in loco Paulus vel ideo loqui nequit, quod, qui legem observant, eadem non indigent, neque, si antea peccaverint, legis observatione, a poenis promeritis liberari possunt. *Iustus* igitur ab Apostolo hic loci dicitur, qui pro tali a

Deo habetur, et verbum *δικαιωσαι*, quod contextui convenienter, de Dei actione seu iudicio explicandum, iustitiae atque ad vitam aeternam idoneitatis declarationem indicat.

(a) Quicumque habuerit, heremeneuticam Phariseorum curate cognoscere, is evoluat cap. 5 et 6 Matthaei, et si ad manus fuerit, Cl. MICHAELIS *Abhandlung von den Ehegesetzen Moſis p. 260 fqq.* statimque intelliget, facillime potuisse observari, Ethicam Phariseorum.

mus, attenti fuerimus. Nouum scilicet fauoris diuini atque benevolentiae indicium sibi dari cupiebat. Hinc templum petiisse dicitur, in quo sedem quasi atque thronum suum erexerat Summum Numen, e quo gratiam suam dispensabat, cuiusque aspectus vel solus Iudaeis omni tempore gratissimus erat. Nec tamen, quae desiderabat, obtinuit, sed potius, Deo inuisus, eodem modo e templo abiit, quo illud petierat, cum publicanus contra, gratiam Dei, ad quam, miseriam suam sentiens, et peccata sua confitens, adeptus fuerit, et approbatus a Deo, discesserit. Causam diuersi huius fati, in diuersa animi indole ex eaque orta precum diuersitate inuenies. *ψωσι* nimirum vni, *ταπεινωσι* alteri tribuit I. C., et vtriusque naturam indagare, tacite iubet, cum ex hac demum asserti ipsius iustitiam diiudicare queamus. Vtramque vero Interpretes atque Theologi diuersimode descripserunt, ita vt diuersis etiam superbiae, et quae ipsi opponitur, humilitatis Christianae, definitionibus condendis, occasionem dederint. Alii superbiam (etenim ab ea ordiemur!) Pharisei in eo consistere arbitrantur, quod ad virtutes suas easque imaginarias, non aequae ad vitia, quibus deditus erat, attenderit. GROTIUM, video atque HEVMANNVM pluresque alios hanc fouere sententiam, quam tamen, curatius si eandem considerauerimus, non amplectemur. Quamquam enim lubens concesserim, quod homines, prouti nunc sunt, facile se superbiae dedituri sint, si virtutes suas quotidie non aequae vitia contemplantur, quin admirentur: affirmare tamen non ausim, illum, qui virtutes quibus praeditus est, agnoscit, bonaque fide existimat, has vitia, ipsi forsitan adhuc inhaerentia, multum superare, quin impedire, quo minus

minus vicia dominantur, non affirmaverim, inquam, eiusmodi hominem vel ideo *superbum* esse, nisi in genere contra sensum communem et ipsas nostras sacras litteras, superbos nominare velis, illos, qui perfectiones suas siue *physicas* siue *morales* agnoscere, mirari etiam atque si fieri potest, profiteri solent! Quodsi feceris, nae Christum et Apostolos etiam in superborum numerum referre oportebit (b). At! inquis, horum virtutes, hoc nomine, dignae erant, Phariseus autem, sua tantum imaginatione, pius et virtuti deditus! Sit ita, nec sic tamen hanc solum ob causam, *superbum* eundem nominare licebit. Etenim Phariseus erat! Quid mirum igitur, si institutioni, qua a teneris usus fuerat, conuenienter, omnem pietatem hominumque virtutem, sola legum illarum custodia absolui credebat, quarum observatio in deliciis ipsius fuerat (c)? Haecenus ergo bona

(b) Meam igitur facere nequeo sequentem *humilitatis* definitionem, e qua concludere licet, qualem superbiae conceptum sibi formauerint, qui illam proferant. Die Demuth ist ein fester Schluß des Willens alle seine Gaben und Vollkommenheiten zu verläugnen und zu verbergen, und wo man das nicht kann, doch herzlich zu wünschen, daß sie der Welt verborgen seyn und bleiben möchten.

(c) B. LA PLACETTE dans son traité de l'Orgueil a Amsterdam 1700 p. 3.

minus recte igitur *superbiam* descripsisse, existimo. L'orgueil, n'est proprement autre chose, qu'une idée excessivement avantageuse qu'on a de soi même, cum qua definitione conuenit idea *superbiae*, quam sibi et aliis formare voluit Auctor libri gallici, cui titulus, les moeurs p. 56 ed. 1751. L'orgueil naît en nous de l'idée trop avantageuse, que nous nous sommes formée de notre prétendu mérite. Uterque hunc amoris proprii effectum, quem

fide egiffe Pharifaeum arbitror, eoque magis, quo certius est, intelligi, si hypocritam eum fuiffe statuamus, plane non poffe, qui factum, vt propria ipfius iuftitia, occasionem ipfi fuppeditauerit, omnem in femetipfum, fuam collocandi fiduciam vid. §. 9.

Neque cum aliis exiftimauerim, superbum vel ideo fuiffe Pharifaeum, quod fele cum aliis comparauerit, atque comparatione inftituta, fe illis meliorem effe reputauerit. Neque enim omnis cum aliis comparatio, etiamfi vel maxime eadem illis non cedat honori, superbiam *ftatim* indicat, nifi denuo Chriftrum (d) et Apoftolos, superbiae accufare velis, quotiescunque vtrique fuam virtutem pietatemque Pharifaeorum illam atque falforum Doctorum longe antecellere, dicunt atque affirmant; neque etiam comparatio, a Pharifaeo inftituta, fola et antequam animum ipfius superbum fuiffe, aliunde cognofcas, inuifum pro ipfius superbia, argumentum fuppeditat, cum potius multitudo hominum, fua, qua vivebat, aetate, vitiis deditorum, et ipfius publicani, tanquam magni peccatoris, aspectus, comparationem illam, fponte quasi of-

ferre

quem germanice, *die übertriebene und falſche Hochachtung unſrer ſelbſt* nominare vellem, cum superbia confudit, quod vt ne fiat, superbiam etiam non definirem: Ein Lafter mehr von ſich zu halten als ſich gebühret, *et contra, humilitatem*, eine Tugend, ſo viel von ſich zu halten als ſich gebühret, conf. Cl. WOLFFII vernünftige Gedanken cer. §. 630.

40. *vel superbiam*, eine allzu Einbildung von ſeinen eignen guten Eigenſchaften und Vollkommenheiten, Vorzügen und Umſtänden, dadurch ſich der Menſch in ſeinen eignen Gedancken ſelbſt erhebet, quae poſteriora verba noua indigent definitione conf. Cl. STAFF. Sittenlehre d. 3. T.

(d) conf. imprimis initium cap. 10mi Evangelii Iohannei,

ferre videretur illi, qui cum grauissimorum peccatorum fuga, exercitium talium virtutum coniunxerat, quas oculus Pharisaicus non poterat non admirari (e). Hinc in eorum quoque sententiam discedere nequeo, qui cum B. WOLFIO ad h. l. statuunt, gratias egisse Deo, Pharisaicum, non tam de suo bono, quam de alieno malo. Etenim verba, quae *Y. 12.* leguntur, hanc non solum tollunt cogitationem, sed ipsa etiam, quam Pharisaeus instituit, comparatio, contrarium docet, cum, si non ad significatum, quem verbis illis: gratias ago cet. in vita *quotidiana* tribuere, eaque vel audientes vel ipsi proferentes, superbum cogitare solemus, sed ad totum ipsorum contextum atque scopum attenti fuerimus, facile nobis sit ad intelligendum, gratias egisse Deo Pharisaicum, quod ipsum hactenus, scelerum illorum purum custodiuerit, quibus sese reliqui homines, inprimis, quem videbat, publicanus, contaminauerant.

Denique non placent, quae B. VITRINGA, in obseruat. suis sacris (f) ad explicandam hominis superbiam

H 2 in

(e) Quid igitur de sequentibus superbiae et humilitatis definitionibus statuendum sit, iudicent lectores. Der *Hochmuth* ist eine Gewohnheit sich andren wegen einer allzu hohen Meinung, die man von seinen eigenen wahren oder eingebildeten Vollkommenheiten hat, vorzuziehen. Die *Demuth* ist eine Fertigkeit, die Vorzüge und Gaben, die man

hat, recht zu bestimmen, und sich keine grössere, seinem Nächsten keine geringere Vollkommenheiten beyzulegen, als würcklich in beyden vorgehanden sind.

(f) conf. B. VITRINGAE obs. sac. l. 3. p. 149. Quisque, animaduertit, hunc Pharisaicum gloriabundum et intolerabilis plenum superbiae haec (quae sc. *Y. 11* leguntur) apud

in medium protulit; scilicet, *Phariseos quaedam sibi adscripsisse, quaedam Deo, sibi quidem inclinationem voluntatis, Deo vero concursum providentiae, quo eos in bono adiuuaret.* Quae etiam si erudita sint, ad explicandam tamen superbiam, quae quippe non tota in errore consistit, nihil faciunt, et praeterea etiam textui contrariari videntur, ex quo quivis facili negotio concludere poterit, quod Phariseus, vitiorum fugam non sibi sed Deo, eidem vero etiam seu eius providentiae, virtutum suarum exercitium tribuerit. Qui enim distinctione illa Theologica non fuerit imbutus, textumque adeo absque praedictis opinionibus perlegerit, non poterit non arbitrari, Phariseum, non minus gratias Deo agere, quod ipsum reliquis hominibus dissimilem effecerit, quam grata mente Deo acceptas referre virtutes illas, de quibus tantopere gloriabatur. Sic igitur statuamus, quod Phariseus Deum pro Auctore virtutum illarum quibus alios antecellebat, reputaverit et vel ideo praecellentiam suam pro beneficio eoque insigni, a Dei gratia ipsi concessa, habuerit (g). Qua posita sententia, occasionem simul nan-

apud se enunciaſſe verba. Nilominus tamen introducitur a Christo dicens: *Gratias ago* cer. Vnde hoc? Quia, ut iam dictum, Pharisei sibi adscribebant aliquid, aliquid Deo; sibi quidem *inclinationem voluntatis*, Deo vero *concursum*, providentiae, quo eos in bono adiuuat.

(g) Superbum itaque si,

cisce-
veritati convenienter, reputaverimus, Phariseum, non adaequatas statuamus simul oportet, sequentes superbiae et humilitatis definitiones. *Der Hochmuth* ist die Meinung, daß man die Güter und Gaben, die man hat, nicht von GOTT empfangen habe. Die *Demuth* ist ein lebendiger Vorfaz eines geheiligten Willens alle Güter

ciscemur superbiam ipsius, veramque eius indolem detegendi. Quando enim, pro accepto tanto beneficio, gratias agit Deo, non eum in finem orat, vt gratitudinis officio fungatur, sed potius, vt fiducia, quam in semetipsum collocabat, speique suae redderet rationem, fore vt Deo in posterum etiam gratus atque acceptus, tandem ab eo vitam aeternam, hoc ipso vero, quo preces fundebat, momento, nouum fauoris diuini, indicium consecuturus sit. Vitam itaque aeternam, nouumque illud beneuolentiae diuinae indicium, non tam a Dei bonitate, quam potius a se ipso, qui tantis virtutibus micaret, expectabat, quasi de iure, Deus vtrumque ei deberet, quem a contagio huius mundi, purum haecenus seruauerat, atque praeclaris ornauerat virtutibus. Cui explicationi non contrariatur sed eam potius confirmat, quod idem ille Pharisaeus, virtutes, quibus ornatus erat, Deo acceptas referat. Id ipsum enim maximum superbiae gradum indicat, si quis, ob beneficia a Deo accepta, maxima, quae qua talia etiam agnoscit, huic denuo obligationem imponit, noua largiendi, eaque de iure a Deo expectat. Ex quibus omnibus patet, preces Pharisei, ex intentione I. C. ita a nobis intelligendas adeoque etiam supplendas esse: *O Deus! grata agnosco mente, beneficia, quibus haecenus me ornare atque ab aliis etiam distinguere voluisti, insignia! Tantum abest, vt iustum de-*

H 3

bitum.

Güter des Glückes, der Natur, des Fleißes, alles was schätzbar an uns sowohl als an andren Menschen ist für unverdiente und freye Geschenke der göttlichen Vorsehung

und Gnade zu halten, GOTT als die einzige wahre Ursache aller Vollkommenheiten und Gaben zu verehren und sich daher aller Hochachtung und Ehre unwürdig zu achten.

bitumque ipsis non assignem pretium, ut potius vel ideo
 ea magni aestimare soleam, quod ius mihi concedant,
 ipsam felicitatem aeternam, eiusque certissime consequen-
 dae, signum atque pignus indubitatum, quod aliis bene
 multis, inprimis huic publicano, quem hoc privilegio
 cavere, loquuntur vitia, a quorum dominio liberare ha-
 ctenus eum noluisti, non poteris non recusare, a te o
 Deus! postulandi! Ascendi hunc in finem in Templum
 tuum, cuius aspectus vel solus animae meae oblectamen-
 to est, ascendi, inquam, non novi alicuius beneficii adi-
 piscendi gratia, sed potius eum in finem, ut iure utar,
 quod beneficia tua mihi concedunt, quorum grata recor-
 datio vel ideo et mihi et Tibi non poterit non esse incun-
 dissima. Contradictionem si urgeas, quae in eiusmodi
 cogitandi modo, qualem haecenus descripsi, animaduer-
 tere licet, insoliti nihil, te hic reperire, respondeo. Con-
 tradictionum cumulum in quovis fere vitio, in superbia
 inprimis facillimo deteges negotio. Ne autem exempla
 earum deesse, videantur, ad ipsos illos prouoco Iudaeos,
 quorum superbiam, hoc nostro in loco, reprehendere
 voluit Diuinus Magister. Hos Deus multis, prae aliis
 gentibus, cumulauerat beneficiis, atque insignibus orna-
 uerat privilegiis, et vel ideo plura, eosdem, a Deo ex-
 pectasse beneficia, ipsamque adeo vitam aeternam, no-
 runt omnes, qui Historiam Euangelicam et priora, P.
 ad Romanos, epistolae capita, attente perlegerunt. Vi-
 deor itaque mihi, animum Pharisei superbum ita deli-
 neasse, prouti homini, Iudaeos inter educato, conuenit,
 ita ut, si dicta in summam colligere liceat, cuius facile
 fit ad animaduertendum, hanc haecenus fuisse, Pharisei
 superbiam, ut ius sibi tribuerit iura Dei laedendi. Viola-
 bat

bat haec iura, dum, fiduciam in semetipsum collocando, Summo, quod a nemine pendet, Numini, necessitatem atque obligationem imponebat, ipsum beandi. Etiam si enim concederem, laesionem hanc, aetate distincte non cogitasse Pharisaicum, quiuis tamen intelliget, ipsum aequè violasse iura diuina, et vel ideo superbum nominandum. Neque enim ad superbiam necessario requiritur, vt semper sibi, aliorum, quae violat iura, repraesentet superbus. Gradibus enim differt superbia, eodem modo, quo eos in aliis vitiis etiam obseruare licet, ita vt, auarum v. g. aequè illum nomines, qui ab affectu suo peruerso abreptus, aliis damna, quae sibi qua talia non cogitat, infert, ac eum, qui animo deliberato, vt auariciae suae satisfaciat, bona aliorum minuit. Quae cum ita sint, superbi nomen, meruisse Pharisaicum, tunc etiam statuamus, oportet, cum vel maxime, iniusticiam, quam committeret, iura Dei laedens, distincte sibi non repraesentauerit, licet magis magisque nomine illo dignum fuisse eundem, lubentes, affirmemus, si idea huius laesionis animo ipsius praesens fuerit. Quod vero ad ius, iura diuina violandi attinet, quod sibi tribuisse eundem existimamus, de eo ipsa Textus verba, tam clare testantur, vt in dubium vix reuocari possit idem. Scilicet fiduciam in semetipsum collocabat Pharisaeus, quae fiducia, cum, prouti supra iam obseruauimus, sit moralis, non nisi de iure, seu facultate morali agendi, intelligi potest. Oriebatur autem ex eius sententia, ius illud, e praerogatiuis, quas ipsi concesserat benignissimum Numen; fiduciam, vt cum T. loquar in semetipsum, collocabat, quoniam pius, esset. Quam pietatem Deo acceptam retulisse, satis innuit gratiarum actio, in medium ab ipso pro-

prolata, ita vt clarissime appareat, priuilegia atque beneficia a Deo accepta, anſam praebuiſſe phariſaicae huic ſuperbiae. Dum vero ſicto ſuo iure, in Templo orans, nouumque fauoris diuini indicium a Deo petens, vtitur, alios etiam, publicanum inprimis contemnit. Quem contemptum, verbis illis, gratias Tibi ago cet., exprimi equidem nego, cum haec non tam ſuperbiam Phariſaei ipſam, quam eiusdem potius originem atque fundamentum nos edoceant: eundem tamen vel ex eo concludere licet, quod, prouti ſupra obſeruatum fuit, ſpem omnem ſui in ſemetipſo reponens Phariſaeus, aliorum iura naturalia agnoſcere non potuerit, ita vt Deum ſupra, ſeſe efferens, ſimul ius ſibi tribuerit iura aliorum vel ideo laedendi, quod eos priuilegiis illis deſtitutos eſſe animaduſceret, quibus ipſum ornauerat Deus. Ex quibus omnibus patet, quae fuerit *uſuſ* illa Phariſaei quam C. in T. reprehendit, qualemque nobis ſuperbiae ideam formare debeamus ad ductum Sacrarum litterarum.

§. XVI.

Expoſita igitur ſuperbiae indole, ad cognoſcendam humilitatem pergimus, quae *publicanum* ornabat Deoque adeo placebat, vt *dedicauit* dimiſerit eundem. Quum autem oppoſitorum oppoſita ſit ratio, *humilem* illum vocabimus, *qui ius ſibi non tribuit iura aliorum violandi*. Quem conceptum parabola etiam confirmat, docendo nos, publicanum, peccata ſua agnoſcentem, miſeriamque, qua premebatur, viuide ſentientem, ad gratiam Dei ita confugiſſe, vt nihil a ſe, omnia ab ea expectaret. Deo itaque, ius, ipſum puniendi, Deo itidem ius concedebat, poenas haſce remittendi, ius denique de ipſo, prouti
Deo

Deo lubuerit, statuendi. Hunc animum humilem, et vultus et gestus et tandem preces ab ipso fufae, fatis declarant. Nec iura aliorum naturalia violandi ius sibi tribuisse eundem, ex eo apparet, quod *procul stando* (h) fatis ostenderit, se non dignum existimare semetipsum, qui in societate aliorum, Deum adoraret. Hos igitur, qui quippe virtutibus ipsum antecellere videbantur, privilegio suo, intimiore aliqua cum Deo communione fruendi, exuere nolebat, ita vt, eum probe perspectum habuisse, constet. de iure naturali aliorum derogare, qui iura ipsorum aduentitia, quibus alii eos ornarunt, non reuereatur. Agnouit ergo iura aliorum naturalia nec quemquam contemptui habuit, sed potius vel ideo, *semetipsum depressit*, quod aliorum iura aduentitia etiam reueritus fuerit, quam humillime.

§. XVII.

Quos haecenus, superbiae eique oppositae humilitatis, in medium protulimus, conceptus, confirmant, alia loca, e quibus, pro instituti nostri ratione, iamiam seligemus *parabolam*, aut si malis *sententiam moralem*, quam apud Lucam c. 14. a v. 7-11. incl. legere licet, his verbis enunciatam: *Dixit autem parabolam iis, qui vocati fuerant, attendens, quomodo primos acciuitus eligerent, dicens eis; Quum vocatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne discumbito primo loco: ne forte honoratior te sit vocatus ab eo: Et is, qui te, et illum vocauit, veniens,*

I

(h) Quod publicanus no-
ster (sunt verba B. LIGHT-
FOOTI ad h. l.) in oratione
sua inferius remotiusque stete-

rit, quam Pharisaeus, ex hu-
militate sua erat, vt probabi-
le, potius quam ex necessita-
te.

dicat tibi; Da huic locum: et tunc incipias cum ignominia ultimum locum tenere. Sed cum vocatus fueris, vade discutitum in ultimum locum, ut quum venerit, qui te vocavit dicat tibi; Amice, ascende altius: tunc erit tibi gloria in conspectu eorum, qui tecum discumbunt. Nam quisquis se extollit, deprimetur; et qui se depresserit, extolletur (i). Duplicem huius parabolaë fuisse scopum, GRO-TIO (k) facile concedo, alterum specialem, quem χ . 7. satis indicat, generalem alterum, quem ex conclusione χ . 11. colligere licet. Quod ad priorem attinet, ex occasione huius parabolaë non minus, quam ex eius tenore et inde deducta conclusione, intelliget quivis, voluisse Christum, Iudaeorum superbiam, quam, ad mensam ab aliis vocati, testabantur, reprehendere. Quum enim,

(i) χ . 7. ελεγε δε προς τους κεκλημενους παραβολην, επεχων πως τας πρωτοκλισιας εξελεγοντο, λεγων προς αυτους. χ . 8. εταν κληθης υπο τινος εις γαμυς, μη κατακλιθης εις την πρωτοκλισιαν, μηποτε εντιμοτερος σου η κεκλημενος υπ αυτου χ . 9. και ελθων ο σε και αυτον καλεσας, ερει σοι· Δος τουτω τοπον· και τετεαρθη μετασχυης τον εσχατον τοπον κατεχειν χ . 10. αλλ εταν κληθης, πορευθεις αναπισον εις τον εσχατον τοπον· ινα εταν ελθη ο κεκλημενος σε, ειπη σοι φιλε, πρωταναβηθι ανωτερον· τετε εσαι σοι δοξα ενωπιον των

συνανακειμενων σοι. χ . 11. οτι πας ο υψων εαυτον, ταπεινωθη, σεται· και ο ταπεινων εαυτον, υψωθησεται

(k) conf. GRO-T. ad χ . 7. (παραβολην) Ita adpellat sequentem admonitionem: quia exemplo rei coniuialis ostendit, quid in omni vita, neque coram hominibus tantum, sed et coram Deo nobis sit faciendum: vnde et generale inferitur pronunciatum commate 11, quod repetitum infra est c. 18, 14. minus ergo hic dicitur, plus significatur: quod est παραβολης, vt eam vocem Hellenistae vsurpant cer.

sic loquitur Lucas, obseruasset sc. *Christus*, quomodo primos accubitus eligerent, dixit ad illos, qui vocati erant, sequentem parabolam, in qua *primo* quid prohibuerit, contra vero iusserit diuinus Legislator, *secundo* autem, quibus rationibus praecepta sua fulcuerit, considerandum. *Vetat* ν . 8. *Christus*, cum ab aliquo ad *conuiuium* (1) vocatus fueris, discumbere primo loco, eundemque tibi eligere; *iubet* contra ν . 10. vadere discubitum in vltimum locum. *Interdictum* nullis videtur laborare difficultatibus, cum, si primo discumbas loco, facile fieri possit, vt (quod *Christus* etiam statim addit) $\epsilon\nu\tau\iota\mu\omicron\tau\epsilon\rho\omicron\varsigma$ i. e. maiori honore dignus vocatus fuerit, tuque alium locum, cum maximo tui dedecore, occupare cogaris. Ad *mandatum* vero quod attinet, quaeri omnino potest, cur *Christus* voluerit, vt praeter vltimum, alium nullum occupes locum. Fierine enim potest, vt ad mensam cum aliis vocatus, siue conuiuiae caeteri adsint, siue non, plures ipsorum honore antecellas, iureque adquisito, s. aduentitio gaudeas, honorem hunc ab illis postulandi. Cur itaque non alium sed vltimum nonnisi locum, occupare teneris? Duriusne hoc postulatum videtur, eamque commendare siue humilitatem, siue modestiam, quae sanae rationi, atque iuribus, quibus tota hominum societas nititur, contradicit? *Quin!* humilitatem illam atque modestiam, quam *Christus* hic commendat, ad superbiam et arrogantiam ducere, si statuerimus, nonne *Christus* ipse eiusmodi suspicioni ansam dedisse videtur, hanc mandato suo addens rationem, *vade discubitum cet. vt quum venerit, qui te vocauit, dicat tibi: Amice, ascende altius: tunc erit tibi gloria,*

I 2

(1) Sumo, quod alii inuitis argumentis probatum de-
 derunt, $\gamma\alpha\mu\pi\varsigma$, in genere con-
 uuiua significare conf. etiam
 Esth. 1, s. c. 9, 22. apud
 785 o.

ria, in conspectu eorum, qui tecum discumbunt. Quas difficultates eo magis diluamus necesse est, quo magis refert, vt Ethicae praecepta, quae C. tradidit, sanae rationi vel maxime conformia esse, cuius pateat. Curatius itaque examinemus rationes, quibus interdictum suum non minus quam mandatum superstruere voluit Diuinus Magister. Quas si attentius considerauerimus, facile animaduertemus, quod *hospiti* Christus tribuat *ius*, loca conuiuii ab ipso ad mensam vocatis, assignandi. Quod ius etiam quibus eidem concedet, qui antiquarum et recentiorum bene moratarum gentium, de conuiuii cogitandi modum, in mentem sibi reuocauerit. Scilicet, amicitiae, quae nonnisi inter aequales esse potest, indicium et quasi exercitium, conuiuia existimantur. Inter amicos autem, quae tales, dignitatis atque praeminentiae nulla haberi solet ratio, hinc decore non solum bonisque moribus, sed officiis etiam, quae amicitia imponit, aduersari videtur, vt ad mensam, cum aliis, nunc tibi aequalibus, vocatus, ad tua, si iisdem praeditus fueris, attendas priuilegia, eaque ab aliis etiam agnosci velis. Iuribus tuis aduentitiis vel fictis vel veris etiam renunciandum, et aequalitas naturalis restituenda, quae tibi nullam prae aliis concedit praeminentiam. Quum tamen *ex hypothesis*, plures sint vocati conuiuae, qui omnes non possunt, eundem occupare locum, cum gradus praeterea in amicitia locum habere possint, primusque accubitus, tibi designatus, maioris quasi amicitiae, qua te hospes complectatur, indicium sit: huic tanquam totius conuiuii Domino tuoque benefactori, ius, sedem cuius conuiuarum assignandi propriam non denegabis. Et testatur experientia, expectari plerumque ab hospite, quo-

quonam ordine, sedeant velit, conuiuiae, quod ius eadem a Christo etiam tribui vel ex eo adparet, quod sedulo non solum fingat, iubere hospitem, illum, qui primum occupauerat locum, vt alteri cedat, quod quippe *ius* secum fert; sed addat etiam, ignominiae fore cedenti hoc hospitis mandatum, decori contra atque honori, illi, quem, vltimum locum occupantem, ascendere iusserit hospes, quod iterum supponit, concedere reliquos conuiuas ideoque et Christum, qui haec fingit, hospiti, *ius*, de quo loquimur. Nunc igitur videmus, cur C. vetet, primum a quoquam in mensa occupari locum. Nimirum conuiuus ius nullam competit, de sua, cum ad mensam vocati fuerint, praeceminentia iudicandi, sed hospiti relinquunt necesse est, quemnam pro *euuq̄uoreq̄a* declarare velit. Quum itaque ius tibi arrogaueris, hoc hospitis ius laedendi, exaltare te temetipsum dicit D. Saluator. Deinde ex antecedentibus etiam patet, cur C. quemuis ad mensam ab alio vocatum, vltimum iusserit occupare locum. Scilicet ius tibi non competit hanc vel illam tibi assignandi sedem. Qualemcunque autem, praeter vltimam telegeris, ius tale tibi te tribuere existimandus eris. Quum vero iure hoc careas, vltimum seligendo locum, profiteberis, te, quibuscunque alias gaudeas iuribus atque priuilegiis, iure hoc destitutum esse, quod soli hospiti concedendum. Quodsi feceris, adeo vt tibi ius non tribueris iura aliorum laedendi, ea contra agnoscere, tuamque, te hisce iuribus conuenienter gerendi, obligationem, tunc, temetipsum te *depreffisse* dicit Sanctissimus Magister.

Quemadmodum vero ex dictis diuina I. C. sapientia clarissime iam apparet: ita magis etiam admirandi eandem nanciscemur occasionem, si, conferen-

tes porro, cum scopo Christi generali sententiam hancce, quae primo intuitu specialissima videtur, intellexerimus, quam sapienter omnino Christus ab hoc casu speciali, in quo nulli liceat, semetipsum exaltare, ad omnem alium casum, argumentatus fuerit. Quum enim omnes homines aequalibus a natura gaudeant iuribus, non solum non licet cuiquam de illis derogare, sed vel ideo ius nullum tibi competit, honorem externum vel praecellentiam prae aliis tibi tribuendi, ne aliorum vires iura, sed ab aliis potius expectare debes, num et quousque iuribus suis naturalibus renunciare, quantamque tibi prae semetipsis praecellentiam concedere velint. Ultimus ergo locus a te semper occupandus, donec alter, quem hac occasione, tanquam dominum tuum venerari debes, gradum eminentiorem tibi assignauerit. Quod si feceris, temetipsum, maximo cum tui honore, depresseris; sin contra, magno cum tui dedecore, temet exaltaueris.

§. XVIII.

7 Quae haecenus de superbia eique opposita humilitate diximus, breuiter adhuc confirmare liceat, loco qui Matt. 23. a v. 6-12. incl. legitur: *Amantque* (sc. Pharisaei conf. v. 2.) *primos accubitus in coenis, et primos confessus in conuentibus: et in foris salutationes et vocari ab hominibus Rabbi, Rabbi. Vos autem ne vocamini Rabbi: vnus est enim doctor vester, nempe Christus: omnes autem vos fratres estis. Et patrem vestrum ne quemquam vocate in terra: vnus est enim Pater vester, qui in coelis est. Nec vocemini doctores: vnus enim vester est doctor, nempe Christus. Sed qui maximus est vestrum, sit minister vester. Porro, qui sese extollet, deprimetur: et qui*

sese

fese deprimit, extolletur (m). Non animus est, quae viri eruditi, LIGHTFOOTIUS, SCHOETGENIUS, WHITBIVS, Cl. MICHAELIS in praelectionibus suis ad hunc locum illustrandum in medium protulerunt, excerpere. Sumimus potius, quod illi abunde demonstrarunt, I. C. non in genere, vsum titulorum, de quibus loquitur T., prohibere, sed abusum potius Pharisaeicum, superbamque arrogantiam, quam titulis illis prae se ferre solebant, Doctores Pharisaeici vetare (n). Qui abusus in eo

(m) *ϕ. 6. Φιλουσι τε την πρωτοκλισιαν εν τοις δειπνοις και τας πρωτοκαθεδριας εν ταις συναγωγαίς ϕ. 7. και τους ασπασμους εν ταις αγοραις, και καλεισθαι υπο των αυθραπων, ραββι, ραββι. ϕ. 8. υμεις δε μη κληθητε ραββι. εις γαρ εσιν υμων ο καθηγητης, ο χριστος. παντες δε υμεις αδελφοι εσε. ϕ. 9. και πατερα μη καλεσητε υμων επι της γης. εις γαρ εσιν ο πατηρ υμων, ο εν τοις ουρανοις. ϕ. 10. μηδε κληθητε καθηγηται. εις γαρ υμων εσιν ο καθηγητης, ο χριστος. ϕ. 11. ο δε μειζων υμων, εσαι υμων διακονος. ϕ. 12. οστις δε υψωση εαυτον, ταπεινωθησεται. και οστις ταπεινωσει εαυτον, υψωθησεται.*

(n) conf. interpretes Bero-
linenses ad *ϕ. 7, 8, 9, 10.*

Divers titres, que prenoient les Docteurs Juifs. Cette coutume ne s'étoit introduite que peu de tems avant J. C. selon le rapport des Rabbins eux mêmes. Depuis ce tems - la chaque Docteur affectoit de se faire des disciples, en enseignant des maximes particulieres. C'est ce que J. C. ne veut pas que ses Disciples fassent, parce que ne devant suivre que les maximes de leur commun maitre, savoir Jesus-Christ lui même, ils devoient aussi se regarder comme freres. Il ne condamne donc que l'abus et l'ambitieuse recherche de ces titres, qui en quelques occasions peuvent être legitimes, pourvu qu'ils n'aillent point à ôter a Dieu et a J. C. l'empire souverain, qu'ils doivent avoir sur les consciences.

consistebat, vt, qui vel Rabbi, vel Pater vel denique catecheta vocabatur, infallibilem se esse imaginaretur, atque ab aliis pro tali vellet haberi. Ius itaque, in aliorum conscientias hi doctores sibi arrogabant, quos contra disputans Christus, *primo* in ν . 8vo ostendit, ius tale, aequalitati hominum naturali, qui quippe omnes fratres sint, contradicere; *deinde* eum, qui sibi eiusmodi ius tribuat, Dei iura laedere, qui solus sit infallibilis ν . 9. Pergit *tertio* Christus, adhortando ad modestiam, quam ex humilitate Christiana necessario sequi, infra ostendimus, adhortatur, inquam, discipulos suos, vt, si qua polluerint prae aliis praecellentia, eam non in detrimentum sed in vtilitatem aliorum impendant, eoque magis, aliis, tanquam a natura sibi aequalibus, inferuire studeant, quo maioribus praerogatiuis praediti deprehendantur. Cui adhortationi sequens addit motiuum; *ὅστις δὲ υἱὸς αὐτοῦ ἐστὶν* cet. Quam exaltationem, non ita interpretari licet, ac si vetasset Christus, *vt si maioribus prae aliis, priuilegiis aut dotibus praeditus fueris, te eos antecellere non agnosceres.* Etenim concessit Christus discipulis suis ius, titulis seu nominibus, quibus ab aliis, pro ratione dotum vel munerum, distinguantur, vtendi; *supponit etiam* ν . 11. *maiores dotes et eminentiora priuilegia.* Reliquum ergo est, vt vetuerit, hisce dotibus vel priuilegiis, in detrimentum iurium, aliorum, naturalium, abuti, illisque ius aliquod imaginarium, iura haecce violandi, superaedificare; contra vero iusserit, iuribus illis aduentitiis nonnisi ad conseruationem vti, iurium naturalium, iisque conuenienter.

CAPVT TERTIVM

IN QVO

NOSTRA SVPERBIAE EIQVE
OPPOSITAE HVMILITATIS CHRISTIANAE
THEORIA FVSIVS EXPLICATVR.

§. XIX.

Quum itaque, quid Sacrae litterae, de superbia, et quae ipsi opposita est, humilitate Christiana, nos credere iubeant, ostendisse nobis videamur, liceat in *naturam* vtriusque et *diuersos* exinde oriundos *effectus*, deinde in *originem* superbiae non minus, quam humilitatis Christianae, denique *in media* etiam inquirere, quibus animus superbus sanari, humilis vero vel generari vel conseruari possit.

§. XX.

Didicimus vero e Sacris nostris litteris, eos esse *superbos*, qui ius sibi tribuunt iura aliorum laedendi, *humiles* contra, qui ius hoc sibi non tribuunt, sed iura aliorum reuerentur, iisque conuenienter agunt et viuunt. *υπερηφανως* illos, hos *ταπειως* vocare solet Scriptura 1 Pet. V. 5. Iac. IV. 6. Neque tamen aut *superbi*, aut *humiles* illi statim nominandi, qui *aliquando superbiae rei* fuerunt, vel *humilem aliquam patrarunt actionem*, etiamsi ad omnes omnino superbos atque humiles superbiae et humilitatis notiones adplicari possint. Quicumque nimirum virtuti alicui aut opposito vitio deditus est, non *ex hoc vel illo actu* sed *ex habitu*, diiudicandus. Vnde illum in superborum numerum non statim referre licebit, quem su-
perbiae

K

perbiae vitium committere deprehenderis; nec eandem ob rationem, humilis ille statim nominandus, qui occasione sic iubente, humilitati studuerit. Quae eo pertinent, vt, quomodo superbia aequae ac humilitas *primo* respectu personarum, *gradu* differant, ostendamus. Maior sc. in illis superbia, maior etiam humilitas, qui hunc sibi, animo deliberato, quoties agunt, praefigunt finem, vt ius suum ostendant, iura aliorum laedendi, vel contra; minor vtraque in illis, qui superbia atque humilitate, mediolorum instar, vtuntur, quibus alios fines obtinere student. *Habitu* in illis, non aequae in his obseruabis, quem homini, vitio alicui vel virtuti dedito, nomen dare, inter omnes constat. Sed alia etiam ratione, gradibus differre superbiā oppositamque humilitatem, intelligemus, si *secundo*, ad *diuersa illa iura* attenti fuerimus, quae laedendi nec ne, ius sibi tribuunt superbus humilisque. Sunt *ea* vel *diuina* vel *humana*; haec autem siue *naturalia* omnibusque *communia* siue etiam *aduentitia*. *Illa* laedendi, qui sibi ius tribuerit, eum, eo maiori laborare superbia, lubens concedes, quo certius non solum est, iura ista sanctissima esse, sed quo facilius etiam creditu, eiusmodi superbum iura aliorum sibi aequalium non magni esse aestimaturum. Maior etiam superbia, quae ius sibi tribuit, iura aliorum aduentitia non solum, sed naturalia etiam violandi. Quodsi vero superbia eodem gradu crescit, quo sanctiora fuerint, quae violat iura; humilitas contra augetur, quo minoris dignitatis fuerint, quae reuereri solet iura. *Denique* gradus superbiae et humilitatis diuersi, e diuersis, quae vtramque generant, oriuntur causis, de quibus deinceps quidem factus, hic vero breuiter monendum, ius illud, quod sibi tribuit

tribuit superbus, vel nullis vel apparentibus quibusdam atque grauitate apparenti, diuersis, niti rationibus. In *priori casu* superbia erit maior, maxima etiam nominanda, quo plures in promptu fuerint rationes, quae *nullitatem*, vt ita loquar, eiusmodi iuris clare doceant. In *posteriori casu pro diuersitate rationum*, atque de iis iudicandi *facultatatum*, diuersi existere possunt, superbiae gradus. Humilitas contra maior, quo plures eiusmodi *adsunt* atque *cognoscuntur*, rationes, quas ipsa refutet; minor, si tales vel non adfuerint, vel non multum persuaserint.

§. XXI.

Ex haecenus dictis sequitur distinctio *superbiam* inter, qua Deum supra, nos extollimus, et *eam*, quam aliis creaturis ratione praeditis testamur; itidemque inter humilitatem, qua Deum colimus, et eam, quam aliis testatam facimus. Quas distinctiones, sicuti e nostris definitionibus prono alueo fluunt, easque vel ideo, cuius extra partes constituto commendant, exemplis etiam, e Sacris litteris, desumptis, confirmare possumus. Suppeditat nobis Phariseus ille, de quo cap. antecedit. sermo fuit, vtriusque superbiae exemplum; publicanus vtriusque humilitatis. Simile superbiae exemplum nobis considerandum offert, populus Iudaicus, qui, dum ius sibi tribuebat, Dei iura violandi, aliis quae sibi arrogabat iura, iure quodam suo, denegare posse existimabat (a). Aliter

K 2

Chri.

(a) Loqui solemus in *Germania nostra*, vom *geistlichen Hochmuthe*, quae distinctio, si hoc nomine digna est, nihil

aliud, indicare videtur, quam eiusmodi superbiae, quae e causis seu rationibus, a Deo rebusque diuinis desumptis, originem

Christus, qui per totam, quam hac in terra, vixit vitam, iura patris sui reueritus, sese ipse ταπεινον τη καρδια non solum vocauit, sed in omnibus suis actionibus etiam, humilem erga proximum sese demonstrauit.

§. XXII.

Clarius autem veram superbiae et oppositae humilitatis naturam cognoscemus, si, quomodo a cognatis vel vitis vel virtutibus differat vtraque, intellexerimus. Ab *iniustitia* incipiamus. Iura aliorum laedere *iniustum*, inter omnes constat. Nec tamen omnes, dum iniustam committunt actionem, iura illa agnoscunt, tenaciter potius saepissime ea negantes, nec, si agnouerint, iura aliorum a se laedi, hoc, iure quodam suo fieri posse, existimant omnes. Dantur interea quoque iniusti, quos videas iura aliorum agnoscere, simulque sibi ius illa violandi, tribuere; in quo, cum consistat superbia, facile nunc est ad intelligendum, superbiam esse maximam omnino, quae cogitari potest, iniustitiam. Quodsi enim illum, suo merito appellaueris iniustum, qui aliorum laederit iura, quanto magis ille hoc nomine dignus existimandus erit, qui, vt iura aliorum, quae ipse agnoscit, violet, ius aliquod, sibi fingit, quo, si fieri posset, iniustitiam suam excuset. Omnis igitur superbia, maxima simul est iniustitia, non omnis contra iniustitia illo nomine compellanda vel vero e superbia originem ducere suam, putanda erit. Nec minus ex hacce comparatione, stulticia vere ridicula optime cognosci potest, quam superbo animo tri-

ginem ducit suam, ita vt *superbia spirituali* laboret is, qui ob beneficia a Deo accepta, omnia alia, iure quodam, a Deo expectare posse, existimat et vel ideo alios contemnit.

tribuere solent, quicumque de eo vel confuse tantum cogitant siue loquuntur. Quid enim magis stultum, risuque magis dignum, quam contradictoria si coniungere atque vnire volueris? Quid vero magis sibi contradicit, quam ipso illo momento, quo ad iura aliorum agnoscenda, coactum te vides eaque violare tibi proponis, ad ipsam illam ideam iusti iniustitue confugere, quam oblitteratam imo oppressam esse vehementer desiderare deberes. Etenim vel inuitus agnoscere teneris, differentiam iustum inter et iniustum, cum iura aliorum agnoscas; dum vero laedere eadem volueris, debilitates oportet sensum iusti atque iniusti! Et quomodo rem tuam agis? Ad ideam illam procul dubio non amplius attendes? Contra vero eadem vteris, tuam vt stabilias iniustitiam. Vnde non solum, quomodo constitutio hominis moralis, a superbo penitus turbetur, imo tollatur, apparet, sed etiam facile est ad intelligendum, quod superbia non leue sit parui animi indicium, qui ad sanae rationis principia non solum non attendat, (p. §. V.) sed inconstans praeterea, ad ipsa ea confugiat arma, quae vixdum contemptui habuerat.

§. XXIII.

Vel maxime autem differt superbia, ab amore honoris s. gloriae. (Ehrliebe, Ruhmbegierde.) Quae differentia hic loci, eo magis ostendenda erit, quo saepius vtraque confundi soleant, quin amor s. studium honoris a multis male eruditis, vel inter vitia seculi numeretur vel pro superbia ipsa eiusque caractere primario habeatur. Qui clamores intempestiui cessarent procul dubio, si, curati, quid sit ille amor honoris vel nossent declamatores illi vel attentius etiam considerare vellent, neminem

ne ipsi quidem exceptis, honore aliquo, ad vitam beate transigendam carere posse. Est autem *honor*, s. gloria quem Graeci *δοξαν* nominasse constat (b) *bona aliorum de nobis opinio signis quibusdam declarata*. Qui verbis bonam de nobis opinionem manifestat, *nos laudare*, qui factis, nos *reuereri*, dicitur; si vero in utroque casu multitudo accedat, *gloria* in specie et *fama* oriuntur. Quod si bona aliorum de nobis opinio eos impulerit, ad concedendum nobis maiora, ac quidem a natura praediti sumus iura, *auctoritatem* consequimur, *maiores* vel *minores* pro multitudine vel paucitate, grauitate vel leuitate iurium, quae nacti sumus. Vnde existit differentia *honorem* inter *externum* atque *internum*. Per *illum* intelligimus *praecellentiam*, *sive doctum*, quam alii, de nobis iudicantes, prae aliis, nobis concedunt, *sive iurium*, quam iidem nobis tribuunt; per *hunc* in genere bonam aliorum de nobis opinionem signis declaratam, absque eiusmodi praecellentia (c). Vterque bonam aliorum de nobis opinionem supponit, quam, e signis concludere solemus. Quum vero experientia teste, multi

(b) Conf. la dissert. de l'influence des opinions sur le langage et du langage sur les opinions par Mr. MICHAELIS p. 23 sqq.

(c) Rationem, quae nos impulit, vt hoc modo definiremus honorem *externum* et *internum* in ipsa *honoris definitione*, latere quibus non poterit non animaduertere. Quando alii, honorem *internum*

pro ipso bono aliorum iudicio habent, per *externum* vero, declarationem huius opinionis, signis quibusdam factam, intelligunt, obseruasse non videntur iidem, honorem, qui signis non fuerit declaratus, hoc nomine non esse dignum, nisi, quod hic accidisse puto, *existimationem* (die Hochachtung) cum honore confundere volueris.

multi signis illis utantur, nec tamen eum in finem, ut bonam, qua carent, de nobis opinionem declarent: orta mox est distinctio inter honorem *verum et apparentem*. Denique errare possunt homines, de aliis iudicaturi, quo fit, ut signis quibusdam, vel nobis tribuant dotes aut iura, quibus praediti non sumus, vel vero minus etiam ac par est, nobis concedant. Quod etiam tunc accidere potest, si nobis vel blandiri, vel vero nobis obesse volunt. In utroque casu constitutioni rerum naturali non agunt convenienter, unde honor ipsorum, quo nos condecorant, *iniustus*, et contra *iustus* nominandus, si veritati convenienter, signis, bonam suam de nobis opinionem, declarauerint. Quibus praemissis, facile est ad intelligendum, *desiderium honoris interni* atque superbiam, toto, ut aiunt, coelo differre. Neque enim, qui bona aliorum de semetipso opinione, signis declarata, delectatur, iura aliorum violandi, ius sibi tribuit, neque is etiam, qui tale ius sibi arrogat, semper (ut deinceps ostendemus) aliorum optimis de seipso iudicii delectatur, sed potius ea contemnit aliquando. Quidquod! honoris cupidum aliorum iura reuereri in propatulo est! Quam enim felicitas nostra naturalis non solum, sed moralis etiam, diuerso licet modo, a iudicii aliorum pendeat, iudicia haec vero non sint in nostra potestate, nae is iura aliorum laedere nunquam erit dicendus, qui ab aliis, quid liberrime de ipso iudicaturi sint, expectat. Concedendum enim prius aliis eiusmodi ius, quam iudicia ipsorum tuam mereri attentionem existimare potueris. Hinc tantum etiam abest, ut sacrae literae hoc honoris interni desiderium esse peccaminosum, statuunt, ut idem potius non commendent solum vid. Rom. XIV. 18. sed iubeant etiam
Phil.

Phil. IV. 8. tanquam medium, quo sanctiores fieri possimus. Heb. X. 24. Eodem modo pronuntiandum esse censemus, si de honore externo sermo fuerit. Quum enim laus non solum atque reuerentia ab aliis tibi exhibita, sed auctoritas etiam, qua te ornauerint, felicitatem tuam naturalem aequae ac moralem promouere queant, praeterea quoque sine iuribus aduentitiis nihil efficere possis, siue utilis siue adeo magni, ita ut omnia, quibus condecoraris munera, honorem illum externum supponant atque includant: quid clarius, quam quod honor iste nihil in se habeat vitiosi, nihil, quo, si eum appetas, ius tibi te tribuere, videri possis, iura aliorum laedendi, cum contra, si gloriae amor fuerit veri nominis, ius ipsis concedas vel te laudandi, reuerendi, iuribusque aduentitiis donandi, vel omnia ista tibi recusandi. Quae si nobis concesserit beneuolus lector, porro etiam nobiscum existimabit, superbiam nullatenus prae se ferre illum, qui, cum vel ipse suas senserit dotes, vel ab aliis etiam testimonia suae acceperit idoneitatis, iura quaedam appetit aduentitia, dummodo illa non rapiat, sed ab aliis conferenda esse, eodem modo existimet, quo, num recte de suis iudicet dotibus, nec ne, non sibi soli, sed aliis in primis credere oportet, denique etiam non eum in finem iura aduentitia quaecunque desideret, ut nonnisi opportunior nanciscatur occasionem iura aliorum laedendi. Ab his casibus si discesseris, non licitum solum, sed vel commendandum Christiano, studium honoris existimamus, unde etiam, quid ad quaestionem illam quorundam respondendum, facile patet: nimirum liceatne Christiano honorem appetere, et si liceat, quomodo? vel tanquam finem vel tanquam medium? Ad primam huius quae-

quaestionis partem sic respondemus: Quum vterque honor tam internus quam externus, nostram felicitatem physicam aequae ac moralem promoueat, non licere solum sed iustum adeo esse, ut vtrumque appetamus legitimo modo. Ad alteram vero quaestionis partem quod attinet, liceat affirmare, eam tantum non omnem esse λογισματικην. Qui enim studium honoris inter bona, quae Christianus patrare debet, opera, numerare nolunt, sed idem eatenus tantum licitum esse affirmant, quatenus medii instar, ad bona opera consideratur, non cogitare videntur, quod illi non admodum errent, qui hoc ipsum medium, boni operis nomine, insigniunt. Deinde non animaduertere solent iidem, studium honoris, quod tantquam medium ad *felicitatem nostram moralem*, quam summum hominis finem esse debere, iubet Deus naturae Auctor, inprimis commendamus, alio respectu finem, sed *subordinatum* nominari posse. Quamquam itaque studium honoris nec debeat, nec possit etiam, si status tuus moralis non fuerit turbatus, summus atque vnicus actionum tuarum finis esse: inter plures tamen fines coordinatos, qui simul sumti, media sint, quibus status tuus moralis perficiatur, hunc etiam tibi salua conscientia proponere licebit. Hinc sacrae litterae etiam studium honoris non tantum ut *medium* sed vel maxime ut *finem* etiam proponunt, iisque vitam promittunt aeternam, qui *δοξαν και τιμην* quaerunt. Rom. II. 7.

§. XXIV.

Cauemus itaque, ut ne studium honoris cum superbia misceamus. At! neque *ambitionem* (der Ehrgeiz) superbiae in omnibus equiparari velim, cum magna inter vtramque obseruari queat differentia. Intelligimus

L

vero

vero per *ambitionem*, *honoris amorem male ordinatum*. Quum itaque honos in genere nitatur bona aliorum de nobis opinione signis etiam declarata, verus honor primo requirere videtur, vt iustum cuius de nobis iudicanti locum assignemus. Sine dubio autem primus Summo competit Numini, iudici illi falli nescio atque veraci. Dantur dein casus in quibus, praeter Deum, alius nullus eodem modo de nobis iudicare potest, ac quidem nosmetipsi possumus (d). Denique de aliis quibusdam rebus, si a Deo discefferis, non nobis sed aliis certo iudicare licet, ita vt aliorum saltem iudicio magis ac quidem nostro proprio eredamus (e). Hunc ordinem vero amb-

(d) De sinceritate animi praeter Deum, mens ipsa sola, certo iudicare potest, ita vt equidem *in genere* cognitum atque perspectum habere queat homo, motiva actionum suarum, sintne iusta vel iniusta, nec tamen, tam plene ac distincte omnes, quibus ad agendum vel non agendum impellitur, rationes, cognoscere ipsi datum est, quod P., qui Corinthios, male de animi ipsius intentione iudicantes, reprehendit, clare atque apposite ad animae humanae, sibi ipsi ignotae, constitutionem, sequentibus expressisse videtur verbis: *ουδεν γαρ εμαυτω επιγινωσκα* αλλ ουκ εν τωτω δειδι-*

κατωματ ο δε ανακριων με, κυριος εσιν** vid. 1 Cor. IV. 4.

(e) De nostris meritis atque ad has vel illas res peragendas, idoneitate, de laboribus nostris ad promouendum veritatis atque virtutis regnum susceptis, alii iudicent oportet! Neque enim nos homines iis sumus, qui omnes, in quibus veritas quasi posita est, nexus simul intueri atque sine erroris periculo pronuciare possemus, veritatem, tunc inprimis, cum eam multo labore ac sudore indagauimus, a nostris solum stare paribus. Impedit amor, quo infecti nascimur, proprius, quin ipse ad per-

bitiosus vario modo turbare solet. Vel enim Dei iudicium negligit homo felicitatis *physicae* atque *praesentis* tantum cupidus, illique vel ideo iudicium hominis, multitudinis praesertim praefert, vel suum etiam atque amicorum, quos ad *ro* suum referre deberet, omnibus aliis praecellere statuit, et huic iudicio conuenienter, veram contra honoris naturam, alios iudicare debere, omnibus neruis contendit. Quum porro honor, si veri nominis honor fuerit, bonam aliorum de nobis opinionem supponat, nec signa absque re signata aliquid valeant; ambitiosus contra, honorem apparentem anhelans, in signis externis non solum acquiescit aliquando, sed ea sola inprimis etiam expetit atque vehementius postulat. Etiam si denique, qui alios corporis et animi dotibus antecellit, vel ideo nullo iure gaudeat postulandi iura aduentitia, quae scilicet ab aliorum libera voluntate simpliciter pendent, ambitiosum tamen *honoris externi* quin auctoritatis desiderio flagrantem, videbimus, siue honore interno atque externo dignus fuerit, siue non, ita ut hunc etiam ad se *rapere* studeat plerumque, illo plane neglecto. Vnde concludere licet, quod ambitiosus, aliter ac verus honor permittit, eodem non tanquam medio, quo felicitas eius moralis vel conseruari vel augeri possit, vtatur, sed eum pro fine eoque summo reputet, omnibus, iniustis etiam mediis obtinendo. Ex quibus facile est ad iudicandum, quomodo ambitio differat a superbia, et qui fiat etiam, vt vna sine altera saepe existat vel vtraque etiam ita fit coniuncta, vt vnā generasse alteram dicendum sit. Quemadmodum nempe multi, auaritia nonnisi ex im-

L 2

dica

perfectionem instinctus, quo etiam causis, in nostro iudicio acquiescere possimus. minus in hoc atque similibus

dica eaque naturali timiditate dediti sunt: ita non raro fieri potest, vt quis ideo ambitiosus euadat, quoniam magis ac par est aliorum timet iudicia et vel ideo bona omnia, bonae aliorum de seipso opinioni postponit. Non mirum ergo, si talis ambitiosus, similis in omnibus illi auaro, qui pecuniam videns, felicem se iamiam esse existimat, iudicia hominum signis declarata, inuisibili Dei iudicio praefert. Dantur vero etiam auari, qui, vt felicitati suae physicae atque voluptatibus suis satisfaciant, pecuniam iusto vehementius desiderant. Eodem modo, is, qui animaduertit, honorem comitari solere diuitias, voluptates varii generis cet. illum externum inprimis, hisce si delectatus fuerit bonis, anhelabit. Vterque si scopum legitimo modo consequi non poterit, ad media illegitima, suo desiderio vt satisfaciat, confugiet, quae inter superbia facile princeps est. Denique eadem superbia, aliorum iuribus laedendis semper intenta, ambitione grauida incedit. Contrariatur enim eius naturae, iura aliorum non violare, et aequalitatem ipsorum, ne dicam priuilegia atque praecminentiam ferre. Quatenus igitur ambitio iubet, vt aliis nosmetipsos *vario modo* praeferamus, eatenus omnis superbus non potest non esse ambitiosus, sed non omnis ambitioni deditus semper aequae superbus nominandus.

§. XXV.

De *arrogantia* eiusque a superbia discrimine, tempus videtur esse, dicendi. Quum autem illius natura, vix intelligi possit, nisi virtutem ei oppositam, *modestiam* nimirum prius habeamus cognitam, deinceps de arrogantia loquemur. Iam vero ad ea vitia pergimus, quae *humilitati* e diametro opposita sunt, quamquam vnum eorum,

eorum, non raro cum illa misceri et a multis pro ipsa haberi soleat humilitate. De *contemptu nostri* (*Selbstverachtung*) nos loqui, quiuis animaduertit! Existimo autem, contemnere illum semetipsum, qui se omnibus perfectionibus naturalibus aequae ac moralibus indignum iudicat, adeoque iis carere, nec iura vlla sibi nata esse, arbitratur. Quam descriptionem si quis audiuerit, in eam forsitan incidet cogitationem, nos loqui, de centauro aliquo morali, nullibi existente. At valde rogamus lectorem, velit experientiam curatius consulere, vel si occasione careat, obseruationes morales instituendi, ea tantum legere, quae B. ZIMMERMANNVS Tigurinn: Theologus Cl. sub nomine *Phileutheri Heluetii* in libro per erudito de miraculis, quae Pythagorae cet. tribuuntur, cap. 7mo p. 105 seqq. de ingenio, moribus et doctrina *Francisci Assisi* ad ductum *BisypaΦias* a *Bonuentura* conscriptae et *Alcorani Franciscanorum* scriptam reliquit; nec dubitamus, quin nobiscum statuat in posterum quiuis, existere adhucdum aliquos *Francisco* plus minus similes. Nostri autem instituti ratio non permittit, vt vel plures addamus obseruationes vel possibilitatem eiusmodi contemptus, quam quilibet e principiis cap. primo positis atque adeo e turbata constitutione nostra morali facile sibi metipsum demonstrabit, fusius ostendamus. Satis et beneuolo lectori et nobis fecisse arbitramur, si, quantum distet ab humilitate, contemptus ille, exposuerimus. Nec multis verborum ambagibus opus erit ad docendum, eiusmodi contemptum vel proxime e superbia originem ducere suam vel certe tamen eam includere. Quum enim, qui seipsum contemnit, bona et sua et aliorum de semetipso iudicia negligat, etiam, vbi sensus internus et

conscientia veritatem horum iudiciorum confirmare possent, nae is iura Dei et hominum violandi ius sibi tribuere dicendus erit. Iura Dei inquam; Huicne enim ius competit, tibi praecipiendi, vt perfectiones quascunque ab ipso tibi largias, noscere, fouere, seruare, quin finibus Summi Numinis conuenienter vti atque aliis etiam in eius gloriam manifestare studeas. At! quot quantisque perfectionibus praeditum te esse senties, dummodo vuleris. Quot! et quam sacra iura tibi concessit benignissimum Numen, inter quae hoc inprimis eminet, vt iure gaudeas de iustitia seu iniustitia actionum tuarum iudicandi! An itaque iura illa vel negare vel iis non vti, impune tibi licebit? Videsne te hoc agentem, iura Dei violandi, ius tibi tribuere? Nec dicas vellem, te tua culpa indignum factum esse omnibus hisce priuilegiis! Quodsi enim Deus tibi pro gratia sua inexhausta, in posterum etiam priuilegia ista concedere velit, maiora etiam, *Christiano* offerat, num gratiam illam contempnes teque ea superiorem esse imaginaberis, ita vt ipse, Deum, quem gratia sua dignum vel indignum declarare debeat, docere velis. Eiusdem superbiae accusandus eris, si alios homines bene de rebus tuis, quae quasi ad ipsorum forum pertinent, iudicantes, audire nolueris. Etiam si enim fallere possint homines, saepiusque fallantur, cum de animorum intentione iudicium ferunt, raro vel potius nunquam fallunt, cum vnanimi fere consensu, de tua, ad hanc vel illam rem, idoneitate et prae aliis etiam praecellentia, statuunt, tibi que iura nonnulla aduenticia lubentes et sua sponte concedere volunt? Nec ad conscientiam, quae plane alia te edoceat, tunc prouocare licet, cum facta procul dubio, bonam aliorum opinionem stabiliant atque

atque confirmet. Neque etiam in hac causa, sensus tuus proprius solus audiendus, sed ratio atque idea iusti iniustitiae consulendae, quae certo certius, te edocebunt, iura aliorum in hoc, de quo loquimur, negotio, esse reuerenda. Quodsi non feceris, noli irasci, dum contemptum tui, quem praee te fers, *amori proprio*, qui alios negligit, sibi tantum placet, *ambitioni*, extraordinaria, ut eo citius, scopum, quem intendit, obtineat, amanti, quia *superbiae*, tribuerim. Ex quibus patet, animum humilem, nec *plus*, nec *minus* etiam *vel ideo* sibi tribuere, ne *plus* quam par est, sibi arrogare videatur. Quamquam igitur contemptus ille humilitati e diametro oppositus sit, saepiusque etiam *amori proprio* et quae eum comitari solent, *ambitioni* atque *superbiae* originem suam debeat: negari tamen nequit, oriri eundem posse ex aliis etiam causis, praesertim ex imaginatione corrupta et ex ea oriundo fanaticismo, ita tamen, ut, turbata vel maxime per eiusmodi imaginationem constitutione hominis morali, amorem proprium atque superbiam, ad partes suas trahat, et utramque generet atque procreet.

§. XXVI.

Alterum, quod *humilitati*, neque ortum debet, neque cum ea miscendum est vitium, oritur *ex animo abiecto*, atque germanice vocatur *die Niederträchtigkeit*. Cl. WOLFIVS non male, hoc vitium, esse, dixit, *defectum amoris gloriae seu honoris*. Quo cum humilis laborare nunquam possit, qui quippe et sua et aliorum simul, iura reueretur: primo statim intuitu patet, nullam humilitati cum hoc vitio intercedere cognationem. Propius contra cum *superbia* cohaerere videtur. Cui enim

enim vitia, horrenda etiam, *obloquente conscientia*, aequae valent ac virtutes, sua se pulchritudine commendantes, qui aliorum porro de se ipso iudicia siue bona siue mala sint, contemnit, nec id curat, vt alios, non dicam privilegiis, sed virtutibus antecellat, is certe si vnquam alius, et sua et aliorum iura violandi, ius, vel tacite sibi tribuere, existimandus erit. Quod magis etiam intelligemus, si, quod saepissime fieri solet, *animus abiectus* simul sit ex illo genere ambitiosorum, qui quouis modo aliis vel volunt praeferrri, omnibusque, iniustis etiam eum in finem vtuntur mediis, vel si *quibusdam praecementiis ciuilibus gaudeant*, de iis, *cum laesione iurium, aliorum, naturalium*, quauis occasione vel *verbis* vel *factis* gloriantur. Nec tamen omnis, qui aliquando hominibus inest, animus abiectus, e superbia arcessendus et cum ambitione semper coniunctus esse videtur. Saepe enim fieri solet, vt temperamentum phlegmaticum, educatio peruersa, (quae impedit, quo minus idea iusti et iniusti excitetur, atque sensus aliquis moralis, delicatior indies futurus, oriatur,) denique amor proprius, mox omnino superbiam et ambitionem in auxilium vocaturus, causae eius existant. Ex quibus omnibus, non maxima solum, quae humilem inter ac abiectum animum, intercedit differentia, apparet, sed simul etiam concludere licet, superbiam atque ambitionem, animum abiectum, nunquam non prodere.

§. XXVII.

Modestiam vero humilitatis comitem semper animaduertemus, ab hac tamen tanquam effectum a sua causa sollicitè distinguendam. Quod autem humilitati accidit, vt nempe diuersimode fuerit descripta, idem mode-

modestiae contigisse, ante omnia obseruamus. Ne itaque in hisce scriptorum Ethicorum dissidiis a vero aberremus, attente, cui multitudo modesti nomen imponere soleat, perferemur. Et *primo* quidem extra omnem dubitationis aleam positum esse existimamus, nos, modestum si aliquem vocauerimus, ad *verba eius seu facta semper respicere*, et in illis modestiae virtutem detegere solere. Vnde differentiam notatu dignissimam, quae humilitatem inter ac modestiam intercedit concludere licet, hanc nimirum, vt de humilitate si fuerit sermo, ad ea magis, quae intra, sin de modestia, ad ea potius, quae extra hominem sunt attendamus. Et tamen *secundo*, modestiam cum nominamus, *humilitatem* simul cogitare solemus, ex qua obseruatione denuo colligere liceat, *modestiam*, non male forsitan appellari humilitatem verbis factisque expressam. Quod cum duplici potissimum ratione fieri possit, *primo*, de iuribus aliorum nihil demendo, *deinde* nostris nihil addendo, *modestum* iam illum vocabimus, qui iura aliorum verbis factisque non minuit, sua ipse non auget. *Denique* modestum illum vocari obseruamus, qui, etiamsi caeteris excellat, variisque iuribus aduenticiis seu priuilegiis praeditus sit, iis tamen neque semper neque plene vtatur, sed modum tam in verbis quam in factis seruat, ab humilitate praescriptum. Quae obseruatio ab etymologia illustratur et fulcitur. Teste enim CICERONE, in modestiae verbo modus inest (f). Virtus ergo, quae modum, ab humilitate praescriptum, in vsu iurium, verbis factisque seruat, modestia audit (g).

M.

NITUR

(f) vid. offic. CIC. l. i. c.
40 ex ed. Cl. ERNESTI.

(g) Obseruationes, quibus
nostra nititur definitio, vel
ideo

Nititur itaque modestia, humilitate et ab hac, quomodo et quousque verbis factisque, iuribus nostris vti liceat, discit. Quum autem humilitas iura aliorum siue naturalia siue aduentitia, verbis factisque reuereri iubeat, id in primis aget modestus, vt, quanti vtraque aestimet, quouis modo declaret. Docet praeterea humilitas, iura naturalia, aduentitiis praeferrenda, quibus si fueris ornatus, modestia a te exigit, vt nunquam illis in detrimentum iurium naturalium *aliorum* vtaris, eoque minus, quo certius est, illos, qui tibi illa iura concediderunt, atque vsu iurium suorum naturalium se abdicarunt, non laesionem sed conseruationem horum iurium non potuisse non intendere. Nec, quoniam nonnulla sibi concedita esse animaduertit iura, omnibus vel ideo se pollere existimabit *modestus*, nullius iura laesurus, nec illis, quibus praeditus est, alia, quam data vel iubente occasione, non arrepta, sic etiam vterur, vt quiuis vultum et gestus eius intuens vel vocem eius audiens, vel denique actiones eius considerans, facili animaduertere queat negotio, agnoscere eum, quod iura, quae exercet, ab aliis sibi aequalibus sint translata, non a natura concessa (h). Quod si denique

ideo etiam confirmat experientia, quod ea docet, illos, qui verbis factisque magis ac par esse videtur, sese deprimunt, non amplius modestos, sed *minis humiles* vocari. Scilicet de modestia, secundum ea quae in sensus cadunt, iudicant homines, atque modestia iusto maior, iis non est modestia. (h) Quantum igitur educa-

tio ad formandum modestum valeat, per se patet. Ad hanc igitur de *modesto* iudicaturi attendendum. Neque tamen, temperamentum eius negligendum, cum *sanguineus* v. g. ad actionem perpetuam natus, phlegmaticis quibusdam, videri posset vel ideo immodestus, quod *continuo* atque *velocius* ipsis, agere soleat.

que felicitas aliorum requirat, vt vsu iurium tuorum naturalium vel aduentitiorum abstineas, aut hisce penitus temet abdicēs, iubet humilitas, vt aliis inseruias, *modesteque*, alios, te superiores, agnoscas. Quod tamen non ita intelligendum, ac si *cuius petenti*, vt iuribus nostris vel vsui eorum renunciemus, satisfacere debeamus, cum, si hoc vel iustum vel licitum esset, plures, vni inseruiri, offenderemus. Vnde vult etiam humilitas, vt, qui hoc modo modestiam suam exercere voluerit, *primo iure* gaudeat, vsu iurium suorum aliquantum abstinendi; *secundo*, vt occasione iusta atque legitima non careat, ne aliis inseruendo pluribus noceat; *tertio* denique vt ex humilitate non fucata iurium suorum vsu abstineat, vel iis plane renunciēt, et *quam humillime*, non ad modum superborum, qui *cum ostentatione* idem saepe agere videntur, quod modesti, iuribusque suis non vtuntur, vt alii eo citius, se illis praeditos esse, animaduertant.

Quae haecenus de modestiae natura eiusque ab humilitate discrimine non minus quam cum eadem, cognitione intima, diximus, confirmare liceat exemplo I. C., eum in finem, vt, de modesto, nos Sacris litteris conuenienter locutos esse, eo melius, appareat. *Paulus* ad illustrissimum hoc exemplum prouocat, cum in eo est, vt *Philippensium* animis modestiam instillet. En ipsa Apostoli verba: „ Nihil sc. gerentes per contentionem, „ aut per inanem gloriam, sed ex animi submissione alii „ alios existimantes sibi praecellere. Ne sua quisque „ spectate, sed vnusquisque etiam, quae sunt aliorum. „ Itaque is sit affectus in vobis, qui fuit et in Christo lesu. „ Qui cum esset in forma Dei, non duxit sc. esse „ rapinam, parem esse cum Deo; Sed ipse sese inaniuit, „

„ forma serui accepta, similis hominibus factus: Et ha-
 „ bitu inuentus vt homo, ipse se submisit, factus obe-
 „ diens vsque ad mortem, mortem autem crucis (i).
 Ex quibus verbis, quorum mentem alii iam dudum in-
 dagauerunt atque explicauerunt, *primo* videmus, quod
 ταπεινοφροσυνη tanquam fundamentum modestiae Christia-
 nae consideretur v. 3, atque amor proprius, humilitati
 e diametro oppositus, prohibeatur v. 4. Deinde vero
 Apostolus veram modestiae naturam ita describit, vt fa-
 cile animaduertere liceat, agi de virtute, quae verbis fa-
 ctisque sese exerat, non tantum in corde lateat. Quum
 enim verba ἀλλήλους ηγχιμένοι υπερέχοντας εαυτων, cum aliis
 melioris notae interpretibus, non de superioritate, quam
 e diuersis mentis perfectionibus aliisque dotibus, quibus
 diuersimode, homines ornare solet, prouidentia, oriri
 constat, sed potius de obligatione cuius inserviendi, quae
 vsus iurium nostrorum siue naturalium siue aduentitio-
 rum, determinet, intelligamus: facile etiam quibus no-
 biscum existimabit, quod modestia ex Apostoli sententia
 imprimis in actionibus consistat externis. In qua sententia

(i) conf. P. ep. ad Philipp. c. II. a v. 3. 8. incl. vbi haec leguntur verba 3) μηδεν κατα εριθειαν, η κενοδοξίαν, αλλα ταπεινοφροσυνη ἀλλήλους η ου μνοι υπερέχοντας εαυτων. 4) αλλα και τα ετερων εκασος σκοπειτε. 5) Τυτο γαρ φρονειδτω εν υμιν ο και εν χριτω ησου 6) ος εν μορφη Θεο υπαρχων, ουκ αρπαχμον ηγητατο το ειναι ισα Θεω. v. 7) αλλα εαυτον εκενωσσε, μορφη δουλου λαβων, εν ομοιωματι ανθρωπων γενομενος 8) και σχηματι ευρεθεισ ως ανθρωπος εταπεινωσεν εαυτον, γενομενος υπηκουος μεχρι θανατου, θανατου δε ταιου.

confirmabimur etiam, ad exemplum Iesu Christi curatius attendentes. Qui enim maiestate diuina praeditus erat, iureque ab omnibus creaturis postulare poterat, ipsum vt adorarent, eiusque iussibus parerent, Christus, praerogatiuis suis atque maiestate diuina non eodem modo vltus fuit, quo victores spolia sua, ipsos spectantibus monstrare solent, scilicet eum tantum in finem, vt, hostibus ad pedes ipsorum prostratis, superiores se factos esse, ostendant, et de iuribus suis aduentitiis glorientur. Declarauit potius, se non nomine solum, sed re etiam, ταπεινὸν εἶναι τῆ καρδίας, cum, felicitate hominum id postulante, ipse vsu huius maiestatis vere diuinae se priuaret, similisque hominibus per assumptionem carnis factus, Dei formam cum forma atque habitu serui commutauit, omnibusque inferuire studuit, qui ab omnibus seruitia postulare poterat. Facto itaque eoque insigni, humilitatem suam declarauit, alio etiam mox confirmandam. Quum enim hominem forma quidem referret, nec eam tamen, quae peccati contaminata est, hominis naturam induisset, atque vel ideo ad mortem, quae quippe peccati poena est, subeundam, obligatus non esset, iuri tamen ad immortalitatem renunciauit, neque hac, cui omnes homines subsunt, lege, solum se esse existimauit, sed ad mortem vsque, quin crucis mortem, serui humilissimi obedientiam toti mundo declarauit. Quae omnia nostrum de modestia conceptum non solum confirmant, sed modum etiam, quem humilitas, in factis ad aliorum vtilitatem vergentibus, seruare debeat, ostendunt. Quis enim primo negauerit, iure quodam suo, iurium suorum vsu, abstinere potuisse filium Dei vnigenitum? Quis dein, motiuum illud non probauerit, quo impulsus fuit

Christus, ut iurium suorum usu ad tempus sese abdicaret? motuum inquam, a maxima generis humani felicitate, in Dei gloriam cessura, omniumque terrae et coeli incolarum aeternos, meritura applausus, desunt? Quis denique, dubitauerit, ex vera humilitate, hanc nunquam imitandam modestiam suam duxisse originem?

§. XXVIII.

Vitium, *modestiae* oppositum, *arrogantiam* (den Stolz) vocamus, quam itidem cum superbia misceri videas, a qua eodem tamen modo differt, quo modestiam ab humilitate diuersam esse, didicimus. Arrogantem, qui dicit, is, teste experientia, vultum, gestus, verba denique superbi respicit, eundemque plura sibi, ac par est, iura arrogare, tacite concedit. *Arrogantia* igitur superbiam supponit et ex ea oritur, *atque honorem vel verbis vel factis simili ratione, ipsa rapit, qua ambitio, alios, ut ei satisfaciant, cogit.* Quod, quomodo vel verbis vel factis possit fieri, in antecedentibus ostensum a nobis fuit. Nunc vero addimus, *arrogantiam* superbiae effectum quidem nominandum, sed non necessarium. Quotidie enim videas, *superbos*, *arrogantiam* vitantes, et si fieri possit, *modestiae* studentes. Nec difficile erit, causas huius phaenomeni indicare sufficientes. Non raro enim, *superbia*, si fines intentos, obtinere cupiat, tegenda, ut ne alii, simulac eam animaduernerint, ei resistent, ac totus, quem suscepit, labor, *superbus*, euadat frustraneus. Hinc explicare licet, qui fiat, ut multi, modo, non satis laudandam animi submissionem praeferant, modo, circumstantiis, in quibus antea positi erant, mutatis, et obtento, quem sibi proposuerant, scopo, omni-

omnium fiant arrogantissimi. Verum accidere etiam solet, ut superbi, intelligentia atque prudentia aliqua praediti, mox animaduertant, optimum atque adeo efficacissimum, superbiam suam tegendi aequae ac nutriendi medium esse ipsam modestiam. Hinc videas illos eam affectare verbis non solum atque gestibus, totaque corporis compositione et habitu externo, sed factis etiam, modestiae formam eodem momento seruantibus, in quo directe in laesionem iurium, quibus alii gaudent, tendunt. Quo genere superbiae, nihil execratione dignius, cogitari potest! Nec est aliud vllum, quod, teste experientia, maiori percellat horrore, cum totum sit astutia plenum, et ex animi peruersi, virtutem noscentis, eamque in partes suas trahentis, tranquilla deliberatione, non ex affectu quodam oriatur. Dantur denique superbi, quibus vel temperamentum singulare vel educatio vel amor quietis, arrogantiae inimicus, non dicam ad modestiam inuitant, sed ab arrogantia, saltem in factis, abducunt.

§. XXIX.

In describendis autem superbiae effectibus, caendum est, ut ne effectus, quos necessario et semper producit eadem, cum illis misceamus, qui pro varietate subiectorum atque circumstantiarum, in quibus haec posita deprehenduntur, diuersi esse possunt. In primis etiam obseruandum, dari phaenomena quaedam, quae vulgus, de virtutibus aequae ac vitiiis, confuse plerumque, et iuxta sensuum atque imaginationis normam nonnisi iudicans, e superbia deriuare solet, etiamsi alias plane causas, ex quibus oriri queant, allegauerit, attentus quiuis atque curatus mentis humanae obseruator. Quis v. g.
(nam

(nam de phaenomenis hisce, falso plerumque superbiae tributis, breuiter prius dicendum, quam veros eiusdem indagemus effectus) ignorat, quod superbia, saepissime e corporis habitu atque forma bene disposita, ex eiusdem magnitudine, directione membrorum, regulis mechanicis et bonis moribus conformi, celeritate motus externi, e vestibus, pro statu hominis de quo sermo est, externo, splendidis, vel vero diuersae aëris temperiei accommodatis, ex amore ordinis, munditiei atque decori, in corpore, vestibus, habitatione, mensa, totaque supellectili, obseruandi, concludi soleat. Cui porro non constat, alios male eruditos et ad plebis morem cogitantes, superbiae te statim accusare, simulac, temet ad mores ipsorum vel vere peruersos, vel quod idem est, e tua mente tales, conformare, atque *amicitiam* cum illis inire, quotidie denique in consortio ipsorum viuere nolu-eris (k). Quod genus iudicii inprimis illi ferre solent, qui infra te in societate ciuili constituti, aliisque in rebus te etiam multo inferiores, tuam amicitiam et societatem frustra desiderarunt. His te superbum elatique animi virum

(k) Quantum interfit, differentiam quae *amorem* inter et *amicitiam* intercedit, obseruasse curarius ac plerumque solet, vel ex hoc exemplo patet. Neque enim, qui aliorum amicitiam recusat, illos non, amare atque adeo beneuolentia illa generali de qua in §. 13. locuti sumus, non amplecti dicendus est, cum *ami-*

citia ex aliis causis oriatur, quas in praelectionibus moralibus indicamus, ad ipsas Sacras litteras Veteris et Noui Foederis prouocantes, in quibus exempla bene multa reperiuntur, ex quibus lector attentus discet, quod Christus ipse inprimis amicitiam eiusque officia ab iis quae amor imponit discernere sciuerit.

virum esse statim in mentem veniet (l). Quam cogitationem confirmabit electio amicorum supra te constitutorum (m). Nec dubium vllum talibus iudicibus remanebit, quin rectum et veritati conueniens tulerint iudicium, si animi tui atque corporis, aliisque quibus praeditus es dotibus, priuilegiis etiam vsus fueris, sine laesione tamen aliorum (n). Quodsi tandem, vt statum tuum naturalem et moralem reddas perfectiorem, ad iura quaedam aduentitia, maiora, quibus haectenus praeditus fuisti, aspiraueris, ita vt ab illis, quibus ius conferendi eadem, expectes, quam humillime, num te, qui iuribus illis condecoreris, dignum iudicauerint, necne, actum est de te, superbus es, noli te defendere (o).

Magis

(l) Nec tamen cum omnibus amicitia ineunda, nec iure gaudet aliquis ad eam nos, si fieri posset, cogendi, cum contra nonnisi *superbus* aut *stultus* nobis facultatem denegauerit, nostros pro lubitu eligendi amicos.

(m) Qui tamen aliquando statum nostrum *physicum* non solum sed et *moralem* perficere, adeoque moraliter nos impellere possunt, vt amicitiam ipsorum eo tempore quaeramus, quo aequales nostri vitamque constitutionem fortasse corrumperent. Vnde ex hoc phaenomeno solo falso iterum ad superbiam concluditur.

(n) Nisi dicere velis, linguam Anglicam callentem, te, eam nescientem, laedere. Bella morum doctrina! quam tamen multas fouere, testatur experientia.

(o) et tamen superbus ille suo merito nominandus, qui, posteaquam ab aliis testimonia suae idoneitatis acceperit, ipseque a sensu interno commonefactus fuerit, requirere felicitatem suam *moralem*, vt iura eiusmodi etiam cum damno aliquo *physico*, appetat, nec aliis nec sibi metipso parer, sed iura illa ab aliis offerenda et quasi obtrudenda esse existimat.

N

Magis vero attentionem nostram meretur; quod teste experientia illi inprimis in superborum numerum aliquando referantur, qui totam suam vitam, sanæ rationis veraeque cum ea semper coniunctæ pietatis, ad normam, componere student. Negari equidem nequit, hos viros bonos et probos non posse non ducere vitam a viatorumque hominum, qui rationem raro audiunt, vel saltem et sibi et aliis satisfecisse videntur, dummodo, quod *stricti iuris* est, egerunt, diuersam. At! cum diuersitas ista sanæ rationis veraeque religionis principiis nitatur, non potest vnquam de iuribus aliorum aliquid ita derogare, prouti homines quidam fanatici, vitæ diuersitatem in rebus indifferentibus affectantes et vel ideo præcipua officia moralia plerumque negligentes, tacite, quicquid etiam dicant, imperium in conscientias moresque suorum aequalium sibi arrogat. Et hos, multitudinem tamen sæpe mirari, illos contra superbiam accusare, videas. Priores nimirum humilitate sua externa atque modestia, quam prae se ferre solent, aliorum eo minus laedunt superbiam, quo citius percipit mens humana, talem perfectionem, quali hi studeant, ab omnibus nec assequi posse, nec debere etiam, vnde nihil quod imitandum sit, hic obseruant homines; posteriores vero *iustitiae* non solum sed *aequitati* etiam student in omnibus, virtutem sectantur quotidie maiorem, sed veri nominis virtutem, quae non splendore aliquo *extraordinario*, caliginem oculis offundat, sed vtilitate sua, quam aliis etiam praesertim procreat, sensim sese commendat bonis omnibus, pluribus autem vel ideo non placituram, quod amoris proprio, in pluribus dominantem, non blandiatur, sed illos edoceat, quantum illis agendum adhuc superfit, in suam et aliorum

rum

rum commodum. Superbum itaque te esse oportet, tales si superbiae accusare, eorumque viuendi mores, pro superbiae effectibus habere et declarare volueris. Quae cum ita sint, difficile dictu videtur, quosnam effectus superbiae tribuere, quosnam aliis ex causis deriuare debeamus. Nec tamen, ex ipsa superbiae natura, quos producat effectus, plane concipi non posse aut intelligi, existimamus. Quod vt, ordine quodam, beneuolo probemus lectori; *primo*, quasnam in nobis, *secundo*, quasnam extra nos progeneret mutationes, exponere liceat. Ponamus itaque, superbiam, maximum, quem potest, attigisse gradum, et vel Summi Numinis iura violandi ius sibi tribuere eandem: fierine tunc aliter poterit, quam vt obedientiam Deo recuset, nec, quod is dicat, credere, nec, quod praecipiat, agere velit. Sublata enim, nostrae a Deo dependentiae agnitione, cesset obedientia, oportet. Quae cum per se clara sunt, tum etiam nos docent, quantam in tota hominis constitutione morali confusionem, necessario procreet superbia. Hinc ad omnia vitia procliuem eandem videas, turpia et nefanda, modo Deo inuidere, modo prouidentiam ipsius vituperare, modo, horret animus! blasphemias contra Summum Numen et benefactorem optimum effundere. Neque sibi ipsa parcat creatura superba et amore proprio plena. Quemcunque enim gradum attigerit superbia, non potest non vehementissimas excitare animi commotiones, mentemque extra statum ponere naturalem. Si enim media consideremus, quibus vititur, vel tegendi vel manifestandi superbiam suam, nunquam non reperiemus, illa esse eiusmodi, vt et inuentio et vsus ipsorum naturalem non solum sed inprimis moralem turbent felicitatem;

Sin vero ad finem his mediis obtinendum attendamus, num fortuna ipsi faueat necne obseruandum. Quodsi prius sit, orietur equidem voluptas, sed talis, cuius sensus, omnes purioris atque duraturae etiam felicitatis fontes necessario occludat, superbumque temulento reddat similem, ad alius generis gaudium percipiendum non amplius idoneo. Quodsi contra, finem optatum, aliis resistentibus, non fuerit affectus superbus, tunc vero iniuriam sibi fieri clamabit, irascetur, calumniabitur, maledicet, vindictae cupiditate flagrabit, aeternum odium fouebit, ad desperationem vsque commouebitur. Quae phaenomena omnia, clare, quantum roboris superbia addat amoris proprio, loquuntur. Vnde facile nunc est ad intelligendum, superbum, successu temporis, nihil pro pulchro atque praecelaro, nisi, quo ipse praeditus sit, et contra, pro foetido atque abiecto nihil habiturum esse, nisi quo ipse caruerit (p). Quantis igitur tenebris mentem obtegat superbia, quantumque detrimenti in corpus etiam ex ea redundare possit, dicta satis ostendunt! Nec intellectu difficile est, quod aliis etiam maxima afferre debeat damna, quorum iura laedendi ius sibi tribuit. Neque tamen semper neque omne, aliis, quod potest, creabit incommodum. Siue enim resistentibus hisce, impediatur, quo minus varii generis iniustitias committere possit, siue ambitio eam comitans aliquando, atque instinctus etiam naturales et morales non plane extin-

(p) Quem superbiae effectum HELVETIVS in libro supra indicato, apposite ita descripsit T. I. p. 107. 108. On doit vanter ce qu'on a et

dédaigner ce qu'on n'a pas. C'est un effet nécessaire de l'orgueil; on le révolteroit, si l'on ne paroïssoit pas la dupe.

incti eam impulerint, vt, alios, varii generis bonis affi-
 ciendo, sibi ipsa satisfaciat; in vtroque casu apparebit,
 Superbiam aliis non necessario damnum afferre debere.
 Quodsi vero superbi animus simul fuerit vel abiectus, vel
 natura crudelis, vel denique suspicione plenus, nihil non
 tentabit agetque, quo proximus diuersimode laedatur.
 Non mirum igitur, si sub auspiciis superbiae terram no-
 stram aliquando deuastatam et horrendis calamitatibus
 obrutam videas, atque honores, opes, vitam, animam
 denique ipsam contemptui ac ludibrio, rapinae, crudelita-
 ti ac tyrannidi expositos. Inprimis vero notatu dignum,
 quod nihil difficilius sit, ac quidem animum superbia ple-
 num, ab omnibus illis vitiis abducere, cum nihil diffici-
 lius esse videatur, quam hominem superbia laborantem
 sanare. Est nimirum aliquid in ipso hoc vitio, quod omnia
 respuit remedia, et correctionem fere reddit impossi-
 blem. Qui superbiae effectus, si omnium procul dubio
 funestissimus est, vel ideo omnem nostram attentionem
 meretur, atque ex ipsa etiam superbiae natura, cum
 amore proprio, qui eam comitari solet collata, facili negotio
 explicari potest. Quis enim non statim animaduernerit,
 quod rationes, a stultitia vere ridicula, quam superbia
 prae se fert, ab aequalitate hominum naturali, ab iniustitia
 denique maxima, quae cum hoc vitio coniuncta est, de-
 sumtae aliaeque plures, nihil possint ad mouendum ani-
 mum, quem cogitatio iurium suorum totum tenet occu-
 patum, ideoque summa imis miscet, naturamque, si fieri
 possit, ipsam, commutat. Nec quod, de aliis vitiis
 sermo si fuerit, fieri solet, vt sequelae eorundem atque
 curatior earum consideratio, homines corrigant, ad su-
 perbiam applicari potest. Sit enim, prospera vti fortu-
 na

na superbum, aliosque omnes, ut cupiditatibus ipsius satisfaciant, die noctuque laborare, credisne amorem proprium, si vnquam, tunc inprimis, superbiam nutriturum atque adeo aucturum esse? Neque cogitandum, quod grato animo agniturus sit beneficia superbus, etiam si vel maxime ambitione motus, externe eum testatus fuerit? Etenim ignorat superbus, quid sit beneficium, omnia ipsi *debere* omnes, existimans, nec qui superbus, vere gratus fuit vnquam. Non itaque expletur, sed excitatur magis superbia, fortuna ipsi fauente, ideo inprimis, quod idea beneficii non possit non, sua natura, superbiae esse contraria, vnde augebitur eadem, non minuetur. Idem etiam contingere intelligemus, si fortuna fuerit aduersa, nec votis superbi conuenienter, omnia euenerint. Quamquam enim infortunia, merito inter media longe efficacissima referantur, quibus ab aliis vitiis liberari possint homines, frustra tamen ad ea recurreres, superbum sanaturus. Possunt, non nego, infortunia, superbum per aliquod tempus deprimere, sed non prosternere. Si enim sacras litteras audimus, ex iis discimus, quod spiritus illi mali, superbiae pleni, simulac Deum eiusque iudicia cogitant, timore quidem angantur, sed qui cum horrore simul coniunctus sit, ita ut timor eos non corrigat, sed superbiam ipsorum potius foueat (q). His autem, experientia teste, superbi omnes, similes deprehenduntur, adeo ut furor ipsorum, instantibus calamitatibus, eum tantum in finem cessare aliquando videatur, ut nouas acquirendo vires, eo vehementius erumpat. Quod aliter etiam fieri non posse, intelligent omnes ad natu-

(q) conf. Iac. II. 19. in *Φρισσει*, quod cum horrore quo loco occurrit verbum reformidare significat.

naturam superbiae curatius attendentes. Quid enim amor proprio magis contrariatur, ac quidem fortuna aduersa? quid superbiae etiam, magis contradicit, quam illud omne, quod impedit, quo minus, iuribus suis fictitiis conuenienter, iura aliorum violare possit. Quodsi autem, *Psychologia teste*, omnes animi affectiones, resistentia nutriantur, quin augeantur, non mirum, si superbia quoque crescat, infortunio crescente.

§. XXX.

Quum itaque superbia tot tamque funestos producat effectus, ita vt per suam naturam, homines reddat infelicissimos: fieri aliter potuit, quam vt Deus iustissimus, poenas superbis minaretur grauissimas, eoque magis attentione nostra dignas, quo clarius earum vel in hac terra executionem, annales mundi sacri ac profani, quos tamen iam excerptum non vacat, testantur. Horrorem incutiunt cuilibet verba: quae I Pet. V. 5. et Iac. IV. 6. leguntur: *υπερηφανους αντιπασσεται ο θεος*: i. e. *ex aduerso ad praelium quasi se instruit Deus, vt eis resistat eosque debellet*. Quae minae, si vel superbum tremore ac horrore percillant, cum *omnipotenti* resistere queat nullus: simul quoque, diuinam, quae ex omnibus naturae et gratiae operibus, elucet, sapientiam, in comminationibus suis sibi aequalem esse, demonstrant. Quodsi enim sapientiae conformius nihil cogitari possit, quam si, per quod quis peccet, per id puniat eundem: facile est ad intelligendum, creaturam superbam, omnis aliorum felicitatis adeo inimicam, vt vel iura ipsa, quibus illa nititur tota, impune violare posse existimet, nec grauiori nec sapientiori etiam modo puniri posse, quam quo

puni-

puniendam esse, affirmat codex sacer. Scilicet, dum Deus superbo *αυτιπαροσενδαι* dicitur, primo quidem innunt sacrae litterae, impediturum esse Summum Numen, quo minus finem intentum assequatur idem. Quod ipsum vero, uti supra ostendisse nobis videmur, animum superbum non poterit non reddere infelicissimum. Sed cum secundo eadem comminatio insinuet, quod Deus eodem modo cum superbo acturus sit, quo ipse erga alios se gerere decreuit: horum defensionem in se suscipiet atque tutelam benignissimum Numen, ac iure etiam ad felicitatem indignos declarabit superbos, ut ne cum suis sanctis commixti, beatitudinem ipsorum aeternam turbare possint unquam. In quo consistit *ταπεινωσις* illa, quam *aliis in locis, supra iam allatis*, minatus est Deus superbis. Qui enim ius sibi tribuebat ad vitam aeternam Pharisaeus, et vel ideo iure hocce indignum declarabat, Publicanum, idem non consecutum esse dicitur, cum contra publicano id largiretur misericordia, ad quam confugerat diuina. Simile fatum subisse conuiuiam illum legimus, qui sibi ius fingebat, primum in mensa occupandi locum. Quis denique ignorat, quod Doctores illi pharisaeici, iam dudum perdiderint ius in conscientias hominum, et exercitium eiusdem quotidie magis magisque perdant, libertate conscientiae indies maius capiente incrementum.

§. XXXI.

Restat, ut paucis, quomodo alii, superbum si viderint, gerere se erga eundem soleant, exponamus. Scilicet obseruauimus haecenus, quod superbia soluat sanctissima illa vincula, quibus mortales secum inuicem coniungi atque uniri deberent. Quo fit, ut, posita superbia nullus

nullus amicitiae locus, nulla, fiducia, quae a vera amicitia separari nequit, in superbum collocandae, occasio. Quis enim semetipsum, atque adeo animi sui secreta, illi concederet, quem ius sibi tribuere iura aliorum violandi, non ignorat? Praestabimus huic, si fieri potest, *beniuolentiae generalis officia*, magni aestimabimus ipsum, si veris, quas negare non licet, praeditus fuerit perfectionibus, quin reuereremur eum, si iuribus aduentitiis atque priuilegiis ornatus fuerit, nunquam vero inter amicos nostros referemus, ita ut superbia, quaecumque fuerit eius auctoritas, non possit non carere insigni priuilegio, alios amicos nominandi suos, atque deliciis illis, quae verbis exprimi nequeunt, fruendi, ab amicitia haud fucata, nunquam non expectandis. Neque tamen superbia solum impedit, quo minus amicitiae locus esse possit, sed praeterea etiam multarum rixarum atque altercationum mater, eo certius erit, quo magis constat, si aliquid, iura inprimis, hominibus solere esse sacra, ita ut, qui ea laeserit, bellum iis declarat. Quanto magis igitur is omnibus abominationi erit, qui adeo ius sibi tribuerit, iura ista laedendi! Nae illum et verbis et factis, quotiescunque poterunt, contemtui habentes, vel ideo societate humana indignum existimabunt.

§. XXXII.

In describendis autem humilitatis effectibus eadem opus prudentia, quae ad describendos veros superbiae effectus requiritur. Neque enim raro sed quotidie fere accidit, ut vulgus, et qui illud imitantur plurimi, humilitatem ex hoc vel illo corporis habitu, et incuruatione eiusdem inprimis, e faciei colore pallido, e vestium vilitate

tate atque immunditie, ex animo ad omnia indecora feruitia praestanda parato, denique e neglectu vsus omnium iurium illorum sacrorum, quae Deus naturae Auctor hominibus concedit, diiudicare soleant (r). Haud itaque ad intelligendum difficile est, quantum illi fallantur atque alios fallant, qui ex hisce et similibus characteribus ad humilem statim concludunt animum, cum quis extra partes constitutus ac diligens non minus quam perspicax cordis humani obseruator non possit non animadvertere, omnia illa phaenomena, vel ex corporis mechanismo atque constitutione interna, vel ex negligentia et auaritia, vel denique ex animo abiecto, quin e superbia etiam aliquando deriuari et explicari posse. Quae cum ita sint, ad naturam huius virtutis, quam humilitatem vocamus, attendendum, atque, instituta cum hominis constitutione physica et morali, comparatione, videndum, quos *necessario* producere debeat effectus humilitas, a *contingentibus* atque adeo a falsis characteribus sedulo in posterum discernendos. Et *primo* quidem vera atque haud fucata humilitas non poterit non secum ducere veri nominis obedientiam Deo tanquam supremo atque legitimo creatorum suarum Domino praestandam, obsequium, inquam, quod inclinationem dominantem in nobis exciret, omnia, quae voluntatem diuinam esse noscimus, faciendi, ita vt in decretis ipsius acquiescentes, calamitates vitae praesentes, patienti animo feramus, fiduciamque nostram omnem atque spem in eum colloce-

(r) Videas homines toram humilitatem atque adeo modestiam ex voce eaque vel interrupta vel submissa diiudican-

tes, hinc virtutes atque vitia in totidem sonos commutantes, non inuito amore proprio.

fore vt nostri curam in semetipsum nunquam non suscipiat conf. i Petr. V. 6. 7. Vnde iam patet, quantum humilitas ad constitutionem nostram moralem conferuandam atque adeo perficiendam valeat, ita vt sublata illa virtute, hanc turbari necesse sit. Quum praeterea peccatores simus, quibus Deus, non dicam, nihil debeat, sed quos sensus internus etiam edocet, omnem, quae iis contingit, felicitatem a mera Dei gratia pendere, hanc inprimis reueretur humilis, omniaque bona, ab illa sola vel expectabit, vel ei accepta referet, ita vt dependentiae ac indignitatis suae semper conscius, omnes suas, cuiuscunque generis perfectiones, iura ac priuilegia omnia, eius clementiae tribuat. Modestiae igitur, quam supra descripsimus *secundo* studebit, eamque testabitur omnibus, in quorum viuit consortio, ita vt, *iura illorum naturalia reuerens, omnium fiat seruus, non verbis solum sed vel maxime factis, ne speciem quidem vllius utilitatis priuatae. prae se ferentibus,* in quo teste Petro, I Pet. V. 5. genuinus atque indubitatus consistit, modestiae character, cum nullo alio, quoad euentiam, comparandus. *Qui enim non suis amicis solum atque Patronis, sed aliis etiam quibusuis siue diuitibus atque auctoritate pollentibus siue pauperibus inservire studuerit, nec vnquam verbis aut factis, se iis inserviendo vel laudem vel priuilegia vel denique opes tanquam ultimos actionum suarum fines sectari, declarauerit, nae is amori proprio atque adeo superbiae renunciaffe, et humilitate plenum esse oportet.* Quod denique ad effectus attinet, quos in nobis producit, humilitas, a vero nos aberraturos non esse existimamus, si in vnam eos colligentes summam, statuerimus, oriri ex ea dispositionem praestandi

praestandi omnia, quae Deus atque homines a nobis postulant officia, cum qua coniuncta sit, animi nihil timentis aut suspicantis, tranquillitas, maior etiam futura, si promissiones diuinas, quae humilibus gratiam offerunt atque adeo vitam aeternam, fide amplexi fuerimus sincera (s).

§. XXXIII.

In tota autem, quam tractamus, materia, magis nihil arduum et ad ipsam superbiae naturam solide noscendam magis necessarium, quam veram eius indagasse originem. Quam dum quaerere, atque beneuolo lectori, proponere animus est, ante omnia, *causas*, quae eam generant, *proximas*, a *remotis* sollicitè distinguendas esse, monemus. Et de illis quidem, quae ex ipsa hominis constitutione, prouti nunc est, naturali, petitae sunt, primo loco agendum.

§. XXXIV.

(s) Ex hoc igitur atque antecedentibus §. §., in quibus effectus superbiae atque humilitatis descripsimus, patet, quam facile sit, de superbia siue humilitate *alicuius* iudicaturis, in errorem incidere. Etiam si enim negare nolimus, animum superbium non diu abscondere se posse, concedamus tamen oportet, de humilitate certum atque indubitatum iudicium non ferendum, nisi hominem plus semel variisque in circumstantiis positum, obserauerimus. Eadem de superbia

si sermo fuerit, cautione opus est, cum ex hoc vel illo actu certi aliquid concludi nequeat. Monenda haec, existimauimus, ut, quid de leuitate animi atque etiam peruerfitate eorum statuendum sit, appareat, qui, simulac hominem se non gerentem, absque vllis ambagibus eundem, in superbiorum numerum, referunt; quos legisse iuuabit Ethicam I. C. Matth. VII. 1. sqq. consignatam.

§. XXXIV.

Obferuauimus autem fupra §. 14. *amore proprio* plenum nafci hominem, ex quo principio plurimi (t) fuperbiam deriuarunt, nec tamen, quomodo exinde oriri vel poffit, vel debeat, oftenderunt. Et negari nequit, alijs adhuc opus effe principijs psychologicis, fi, quomodo fuperbia ex amore proprio oriatur, demonftrare uolueris. Suppeditare autem nobis eadem uidetur *Home* diligentiffimus inprimis atque perfpicaciffimus mentis humanae obferuator, cuius librum fupra iam laudauimus. Videamus igitur ad ductum horum principiorum, qui fieri poffit, vt, pofito amore proprio, fuperbia oriatur. Et *primo* quidem, turbatam effe constitutionem mentis moralem, indicat amor proprius, (vid. §. 14.) qui noftram priuatam felicitatem, alijs exclusis, tanquam vltimum actionum noftrarum finem, intendere iubet, ita vt mentem magis nihil afficiat, quam fenus propriae felicitatis, et vel maxime praefentis, qui fenus non potefit non defiderium eandem promouendi excitare vehementiffimum. Quae cum ita fint, diligentiffime omnia conquiret mens humana, quae huic defiderio facere poffint fatis et vel ideo omnibus atque abfurdis etiam opinionibus calculum fuum addet (u). Inter has uero, facile

O 3

(t) conf. inter alios le traité de l'orgueil par la PLACET-TE p. 28. *vid. HOME* im 1 Th. d. Grundfätze der Critik S. 226. Zwo Urfachen, die eine grofse Gewalt in der menfchlichen Natur haben, vereinigen ſich den Leidenschaften

einen ungebührenden Einfluß auf uafere Meynungen und unfern Glauben zu geben. *Die erſte, und deren Gewalt ſich am weitesten erſtreckt, iſt die ſtarke Neigung, die unſere Seele für Gegenstände hat, die zur Befriedigung ihrer Leidenschaften geſchickte ſind* cet.

princeps est cogitatio omnimodae praecellentiae, illiusque in primis, quae in iuribus consistit (vid. §. XI). Quae nam autem praecellentia siue perfectionum siue iurium vel fingi vel cogitari poterit, maior illa, quam superbia tibi concedere videtur. Atque cogitatio illa, in mente, amore proprio plena, eo citius orietur, quo certius est, omnes illas ideas omnium facillime, ab anima produci, quae cum statu ipsius praesenti, quam maxime conspirant (v). Vnde fieri solet, vt, etiamsi adeo omnibus vel insignibus tamen destitutum te esse sentias perfectionibus atque priuilegiis, iure tamen ad vtraque te gaudere, tibi imaginaturus sis, ita vt *vel ideo* omnem, qua cares praecellentiam, tibi tribuere possis (x). Accedit et alia ratio, ex ipsa constitutione hominis morali, desumpta, quae eiusdem ad superbiam, inclinationem, demonstrat. Scilicet amori proprio magis nihil resistere atque adeo

(v) conf. iterum die Grundsätze der Critik Th. I. S. 227. et sq. außer dem Einflusse, den die angeführten Ursachen auf Erzeugung irriger Meynungen haben, wirken auch die Leiden(schaften selbst, durch untergeordnete Mittel, zu eben diesem Endzwecke. Von diesen Mitteln will ich zwey berühren, die mir von Wichtigkeit zu seyn scheinen. *Vors erste haben wir vorber Gelegenheit gehabt, zu bemercken, daß, ohgleich selten Ideen in der Seele, ohne Verbindung mit den vorber-*

gebunden en springen, dennoch diejenigen Ideen, die mit dem gegenwärtigen Thone der Seele übereinstimmen, durch jede schwache Verbindung leicht herbeugeführt werden cet.

(x) Ex qua causa explicari etiam posse existimo phaenomenon morale satis ordinarium, hoc nimirum, quod multi, merita aliorum atque praecellentiam, quam agnoscunt, atque negare nequeunt, publice tamen nec profiteri nec alios laudare atque honoris cultu prosequi velint.

contrarium esse ac quidem iura aliorum, in propatulo est. Quum vero omnes animi affectiones aut si malis passiones, resistentia augeantur atque fortiores reddantur, ita ut, anima in hoc statu posita, media omnia arripiat, quibus affectui suo facere possit satis, iura illa violanda esse mox equidem decerneret, neque tamen vel maxime propter reliquias constitutionis moralis, hoc suo decreto, contenta erit mens humana, sed alia etiam quaereret media, quibus iniustitiam suam vel coram aliis vel adeo coram propriae conscientiae tribunali, excusare possit (y). Nimirum idea iusti atque iniusti non penitus in homine oblitterata, mox eum edocebit, iniustitiam ab ipso, iura aliorum laesuro, committi, quam ipse amor proprius atque alii etiam non possent non condemnare. Et idem tamen amor proprius iniustitiam illam vehementius, postulare videtur! Ius itaque aliquod iura illa violandi fingendum, ut habeat amor proprius, in quo, utroque in casu, acquiescere possit. Quod si denique aliquis existimaret, animam humanam animaduertere tamen debere, quod ius illud fictum eodem modo iniustitiam secum trahat, quo eandem, in decreto illo, iura aliorum violandi, vix dum obseruauerat; nouam, ad hanc obiectionem respondendo, detegimus causam, ex qua originem atque conseruationem superbiae explicare possimus. Scilicet supponit obiectio illa, quod mens, amore proprio plena,

(y) conf. die Grundsätze der Critik Th. I. S. 227. in der Mitte: Die andre Ursache (weswegen nemlich unsre Leidenschaften einen ungebührlichen Einfluß auf unsre Mey-

nungen haben) ist ein starker Hang in unsrer Natur, unsre Leidenschaften sowohl als unsre Handlungen nicht nur vor andren, sondern so gar vor uns selbst zu rechtfertigen.

na, et ad violanda iura aliorum determinata, ius istud, quo nititur, pro ficto atque adeo pro nullo habeat. Sed vero huius cogitationis, in hoc quem ponimus, casu, ne capax quidem est anima humana, ab amore proprio, lumine, quo alias gaudet, priuata, atque tota, gaudii, ab idea illa iuris alicuius, excitati, plena, ita vt contrarii siue adeo iniustitiae ideae locum concedat nullum (z). Quod si etiam contingeret; ad nouum ius sibi fingendum, denuo confugeret, vt suam excusare possit iniustitiam, donec superbia plena, sibi soli non aequae aliis leges atque iura nata esse, intime conuicta fuerit.

§. XXXV.

Ex quibus omnibus patet, quod homo, (per §. 14.) amore proprio plenus, ad superbiam quoque procliuus nascatur, ita vt, quo maior ille fuerit atque fortius ad hucdum dominetur, eo citius hanc procreaturus sit. Vnde facile etiam est ad intelligendum, non omnino vera dicere, illos, qui superbiam, secundum originem suam consideratam, totam in errore consistere, statuunt. Qui enim ad eius ortum attenderit, obseruauerit facile, quod cum libera voluntatis determinatione coniuncta sit superbia, etiam si negari nequeat, errore vt, amorem proprium, sibimetipsi vt satisfaciatur. Denique ex origine huius vitii a nobis indicata, constare existimamus, quod idem prius ne cogitari quidem possit, quam homines iustum

(z) conf. die Grundsätze der Critik Th. I. S. 228. Zweyten, (conf. not. v) da die Seele bey angenehmen Umständen, oder Gründen Vergnügen finder, so nimmt sie einen

starken Eindruck von ihnen an: da sie über die unangenehmen so schnell wegweilet, daß sie kaum irgend einen Eindruck machen.

stum ab iniusto vel confuse discernere didicerint; ex quo porro apparet, infantes, licet ad hoc vitium proclives nascantur, tunc demum superbia laborare posse, cum ratione uti incipiunt atque occasionem nanciscuntur vel iura aliorum violandi vel vero iuribus suis aduentitiis siue veris siue fictis conuenienter viuendi (a). Quodsi vero hoc respectu, *hominum superbia*, *morbis naturalis*, appellari mereatur, non excusandi tamen illi, qui non ipsum hunc morbum seu potius eius causam, simulac fieri potest, e medio tollere omnibus viribus contendunt, sed potius eundem fouent atque nutriunt, eumque in finem omnia sollicitate conquirunt atque obseruant, quae amoris suo proprio blandiri queant. Quod quomodo vel per instinctum ad perfectionem fieri possit, demonstrandi occasionem mox nanciscemur, de origine huius vitii in spiritibus ab amore proprio adhucdum liberis aliquid in medium prolaturi.

§. XXXVI.

Scilicet, quum Theologi, ad ductum Sacrarum literarum, spiritus illos malos, superbiae accusant, qua Deo obedientiam debitam recusauerint, ex amore proprio vitium illud vel ideo deriuare non possumus, quod constitutio ipsorum moralis ante hoc ipsum peccatum illaefata talisque erat, qualem benignissimus atque Sanctissimus Creator eandem ordinauerat. Nec facile etiam est ad intelligendum, qui fieri potuerit, ut iidem Spiritus, ab aliis causis si discesseris, caeteras creaturas beneuolentia sua atque amore non complecterentur, cum instinctus ad perfectionem, quem impetus ad felicitatem praesentem,

(a) Quam obseruationem Matth. XVIII. v. 1. sqq. Marc. etiam confirmare videtur C. X. 13. 16.

sensuum atque imaginationis ope, procurandam, in hominibus valde debilitauit, in illis spiritibus non potuerit non esse fortissimus, ita vt, omnium virium indies perficiendarum cupidi, aliorum felicitatem, data occasione, non potuerint non promouere. Quae cum ita sint, aliam eorum superbiae assignemus originem. Et inueniemus, nisi omnia nos fallunt, veram eius causam in ipso illo ad perfectionem instinctu, cum dispositione Spiritus morali collato. Nimirum instinctui ad felicitatem, medium quasi occupanti locum, ab vna parte idea iusti et iniusti et ab ea oriundus sensus moralis, ab altera vero parte instinctus ad perfectionem tanquam a consilijs sunt. Quos duos consiliarios si audiuerit ratio, quae omnibus spirituum actionibus praeesse debet, non poterit non oriri felicitas moralis eaque maxima. Sin vero ratio ad ideam iusti et iniusti non attendat, sed impetu ad vteriores perfectiones, qui quippe in eiusmodi spiritibus, cum instinctu ad felicitatem aequalibus prope viribus cooperari videtur, abripi sese patiatur, tunc vero creatura libertate sed limitata gaudens illi ad perfectionem appetitui omni modo satisfacere studebit, eoque magis, quo maiorem vel in semetipsa vel in alijs deprehenderit resistantiam. Ponamus itaque, imperfectiones eius *naturales et metaphysicas, vel adeo iura aliorum impeditae*, quo minus perfectiones, quas anhelat, adipisci possit: in priori casu alias, quibus defectum harum compenset, fingendas, in posteriori iura illa violanda esse statuet, in vtroque autem *iuris* ea laedendi eo certius sibi finget, quo magis non solum idea iuris, tanquam valde magnae perfectionis, dispositioni eius praesenti, conuenire atque defectum aliarum perfectionum facile compensare posse videbitur, sed fieri etiam

etiam soleat (p. §. 34. et not. y) vt *entiamoralia* actiones suas, quouis modo excusare tentent. Nec difficile ad intelligendum, quod *sensus* maximae huius perfectionis non possit non esse *formissimus*, atque *gratissimus*, cum spiritus illi, prouti vixdum diximus, vehementi impetu ad perfectionem ferantur. Vnde oritur desiderium, ius illud defendendi, atque conseruandi, quod instinctus ad felicitatem augebit, atque ipsa ratio, veram, iustum inter atque iniustum, differentiam non amplius percipiens, probare videbitur. Ex quibus iterum apparet, quod superbia in ortu suo non minus quam progressu vel maxime inter vitia proaeretica referri debeat. Agnoscit enim superbia, dum oritur, iura aliorum, sentiatque oportet, ea non esse violanda, dum ius ea laedendi prius fingendum, quam ad laesionem eorum semetipsam determinat. Primo igitur non sine aliqua ideae iusti et iniusti contradictione adeoque resistentia etiam, iura illa violanda esse statuit, in quo est maxima iniustitia, maior etiam deinde futura, si, fieri *moraliter* non posse, viuide sentiens, vt animi decreta exequatur, ius aliquod sibi fingit, impune patrandi, quae sibi non licere, incime ab initio cognitum atque perspectum habebat. Libere igitur iniustum praefert iusto eoque grauius peccat, quo magis ipsam iniustitiam excusare atque constitutionem suam moralem in partes suas trahere allaborat. Quae cum ita sint, non mirum etiam, si, quod contigisse narrant Sacrae litterae, Spiritus illi mali, posteaquam, superbiae crimine commissio, a Deo moraliter defecerant, homines, ad simile peccatum impulerint. Scilicet ius suum fictitium exercebit superbus, quotiescunque occasionem nactus fuerit

opportunam, iura illius, quem supra, sese extulit, violandi. Cum qua laesione, si aliorum felicitatis atque adeo perfectionis iactura coniuncta fuerit, ita ut, finem suum intentum obtinere nequeat superbia, nisi alios infelices etiam reddiderit, noua equidem ex hoc conflictu orietur resistentia, sed quae tamen nonnisi nouum superbiae addet robur, nouasque suppeditabit vires, quibus beneuolentiae generalis atque erga alios amoris motus, vanos reddere possit. Sic, amore proprio etiam grauida incedit superbia spirituum, a sensuum atque imaginationis dominio liberorum, mox partum suum in lucem editura, simulac felicitas aliorum, ipsius desiderio repugnauerit. Quodsi vero, amor proprius semel ortus fuerit in animo superbi, non difficile tunc erit ad intelligendum, quantum valeat idem ad conseruandam superbiam, ex instinctu ad perfectionem, ortam! Sed nobis potius ostendendum erit, quid faciat instinctus perfectionis ad nutriendam atque fouendam illam superbiam, quae *proxime* amori proprio suam debet originem.

§. XXXVII.

Describendae igitur supersunt *causae* superbiae *remotae*, quarum aliae in hominibus ipsis, aliae extra eosdem deprehenduntur. Et inter priores quidem, instinctum perfectionis primum occupare locum, existimamus. Quamquam enim non simus nescii, quod Historia lapsus primorum parentum, quam Moses nobis consignatam reliquit atque Scriptores N. F. confirmant, nos credere iubeat, fuisse in primis desiderium maioris adipiscendae perfectionis, quod illos ad transgressionem legis diuinae,

nae, cum superbia coniunctam, impulerit (b): aliter tamen de nobis pronuntiandum esse censemus, in quorum animis, quos nonnisi illud felicitatis genus, quod a sensibus atque imaginatione oritur, mouere solet, in quo-

P 3 rnm

(b) Quicumque historiam lapsus attente perlegerit, non poterit non animaduertere, quod *desiderium felicitatis* quam sensus atque imaginatio promittere videbantur atque *impetus ad maiorem perfectionem*, causae, primi, parentum, peccati fuerint. Scilicet *videbant*, pulchrum esse aspectu fructum prohibitum, sensationem ex eiusdem gustatu, gratissimam orituram, imaginatio vel ideo repraesentabat, quod serpens procul dubio eodem frui solebat; denique intellectus, vitium, ut loquuntur subreptionis, committens, ex intelligentia atque sapientia serpentis ceu animalis, concludebat, idoneam esse arborem ad instillandam maiorem cognitionem. In qua conclusione si errorem animaduertaris, ex hoc solo tamen eorum peccatum eo minus deriuare licebit, quo certius est, ipsa Moësis verba te edocere, quod duo illi vixdum indicati instinctus, causae eiusdem fuerint,

cooperante errore. Nec dici potest, subfuisse igitur primos parentes aequae ac posteros ipsorum, imaginationis et sensuum imperio. Neque enim sine causa impellente externa peccarunt, neque etiam impetus ad maiorem perfectionem, quem in hominibus, prouti nunc sunt, et educatio et necessitas et religio denique excitare denuo solent, vires suas amiserat. Has potius tentator, erroris illius ope, fortiores reddere studebat, ad partes suas etiam vocando principium felicitatis. Quae vires simul sumptae facile debilitabant ideam iniustitiae, quam legem transgredientes, paratari essent. Quid quod? uterque instinctus felicitatis atque adeo perfectionis mox ipsis persuadebat, iure quasi sub, se legem, cuius atque exinde oriundae obligationis, conscii erant, violare posse. Unde apparet, quod transgressio ipsorum cum superbia quadam copuncta etiam fuerit.

rum animis, inquam, instinctus ad perfectionem per educationem, per circumstantias externas, in quibus positus sumus, per religionem denique, denuo excitandus est. Ostendamus igitur, quo iure, impetum ad perfectionem causam superbiae remotam, appellauerimus! Simulac nimirum impetus ille in homine, amoris proprii pleno, excitatus fuerit, vtetur eodem amor proprius tanquam medio, quo sibimetipse satisfacere possit. Quodsi ergo euentus responderit votis, ita vt, perfectiorem se reddiderit homo atque, (vt cum recentioribus nostris Philosophis loquar) numerum realitatum suarum auxerit; tunc vero nouas acquireret vires, amor proprius, sibi soli placens, et per eum quoque superbia (vid. §. 34.) quae in ipsis illis perfectionibus, ius aliquod, quo nitatur, iura aliorum laesura, eo citius appercipiet, quo magis idea iuris, praesenti statui mentis, perfectionis cupidae, conuenire videbitur (vid. not. v §. 34). Quod certissime eueniet, si primo ad perfectiones, quibus praeditus fuerit, homo, non aequae ad imperfectiones, assidue attenderit, ita vt illarum semper atque quauis occasione, harum fere nunquam recordetur; deinde, si alii eius perfectiones saepius admirati sint, ipsumque vel encomiis ornauerint vel vero praemiis cumulauerint. Quum porro impulsui ad perfectionem, hac in terra non sine labore quodam facere queamus satis: hinc fieri etiam solet, vt hac labore suas praetexant iniustitias homines atque vel ideo iura aliorum se iure quodam suo violare posse imaginentur. Denique comparatio cum aliis quotidie eum in finem repetita, vt, quanti iis excellentiores simus, cum voluptate animaduertere queamus, facile (per anted.) nobis persuadebit, praecellentiam in omnibus, nobis

bis competere. Sunt autem praesertim triplicis generis perfectiones, quae hominibus, amore proprio plenis, occasionem plerumque suppeditant, iura aliorum, iure quodam suo, laedendi. Testatur nimirum experientia, quod *diuitiae* et ex iis oriunda potentia res magnas atque extraordinarias auspiciandi, facile homines ad credendum impellant, *licere* sibi omnia, quae *possint*. Transit enim anima ab vna cogitatione ad alteram facillime. Quod etiam secundo in illis obseruare licet, qui prae aliis, iuribus quibusdam aduentitiis praediti sunt atque auctoritate pollent. Quorum animi, a prima iuuentute, ad eiusmodi praerogativas, assueti, haud difficulter in eam incidunt cogitationem, nihil non sibi licitum esse. Idem plerumque illis accidere solet, quorum parentes vel meritis varii generis praeclari, vel vero iuribus aduentitiis insignibus praediti fuere, non tamen haereditariis. Haec enim, etiamsi illa negligant, iure quodam suo ad se pertinere, sibi imaginantur nonnulli, atque vel ideo vsum horum iurium sibi denegari non posse clamant, vnde etiam, nullo, siue ad merita siue ad iura aliorum, respectu habito, ad eiusmodi munera quae dignitas atque auctoritas quaedam in vita ciuili comitari solet, non dicam adspiciunt, sed eadem ad se rapiunt; Huius superbiae in *quibusdam familiis* adhucdum obseruandae, Iudaei olim rei fuere, quos prouidentia prae aliis populis, insignibus ornauerat priuilegiis.

Tertium denique genus perfectionum, quod generandae superbiae occasionem suppeditat amori proprio, scientias esse atque artes, norunt, omnes, mentis humanae cognitione non plane destituti. Quamquam enim in scientiis atque artibus ipsis in genere nihil insit, quod ad

teter-

teterrimum hoc vitium ducere queat, et praeterea etiam maxima, cuius homines hac in terra capaces sunt, eruditio, ita sit comparata, vt humilitatem potius quam superbiam procreatura videatur: vel ideo tamen vtraeque et artes et scientiae huic gignendae sufficiunt, quod amor proprius praecellentiam sectans, in iisdem bene multas deregere sibi videatur rationes, quarum ope semetipsum defendere queat. Est enim id genus perfectionum *inprimis praeclarum atque insigne*, et plurimi eodem carent, et idem denique *multo nonnisi labore atque sudore* acquiri solet (c). Obseruandum praeterea, quod illi eruditi, qui in hac vel illa scientia, aliis excellunt, in reliquis autem non multum profecerunt, inprimis ii sint, quos amor proprius reddit superbos. Quum enim facilius sit in vno quam in multis generibus alios antecellere, fieri omnino solet, vt qui v. g. studio linguae latinae, aut alij cuiuscunque generis scientiae particulari totus incubuit, alios, si de eodem studiorum genere sermo fuerit, longo post se relinquat interuallo. Quae praecellentia insignis hominem amore proprio plenum ita percellere solet, vt iure quodam suo se alios contemnere, atque eorum siue eruditionem siue merita pro nihilo habere posse statuat (conf. §. 29). Ex qua obseruatione *pedantismus*, vt vocant, quorundam eruditorum atque artificum explicari potest, quem

(c) Vnde, quid sibi velint verba Apostoli *η γνωσις Φυσις, η δε αγαπη εισοδησι* (conf. 1 Cor. VIII. 1.) patet. Opusitio enim satis indicat, quod Paulus non de *scientia* in genere, sed de illa, qua cum,

proximi amor non fuerit coniunctus, loquatur. Quod ipsum supponere videtur, amore proprio plenum esse hominem, atque scientiam eundem nutrire, quin superbiae gignendae occasionem praebere.

quem ignorantia aliarum scientiarum, quae, qui vni solum totos se tradiderunt, laborent necesse est, fouere solet. Et testatur experientia quod veri nominis eruditi, qui propter humani ingenii imbecillitatem atque breuem vitae nostrae durationem, vni scientiae inprimis quidem incumbunt, sed ita, vt ob intimam quae inter omnes intercedit, cognationem, reliquas non omnino negligant, testatur, inquam, experientia, quod hi non aequae priores illi, ad superbiam procliuēs sint. Omnes enim scientias atque artes vel ideo magni aestimant, quod absque hisdem ne summum quidem in sua arte gradum attingere posse, noscant (d). Non ignorant praererea ad modum priorum, quid quantumque ad quamuis scientiam requiratur siue studii siue adeo laboris. Nec denique eos aequae ac illos latet, quam amplius sit cognitionis humanae campus, et quam multa cognoscenda supersint illi etiam, qui plurima nouerit. Ex quibus omnibus concludere liceat, quod *falsa eruditio non minus* quam crassa ignorantia ad superbiam ducat.

Quodsi vero impulsui ad perfectionem, varia obsterint impedimenta, quo minus eidem satisfacere queat homo; tunc superbiae vitium eo citius orietur, quo magis constat, omnes affectus, resistentia reddi fortiores, ita vt, quas desideramus perfectiones, omni modo vel ob-

Q. tinere

(d) Videas contra artifices multos in arte sua optime versatos, et omni simul facultate destitutos, eandem alios docendi. Scilicet ingenio pror-

sus carent philosophico, sine quo scientia aut arte quacunque ne vllum quidem ita institues, vt multum in ea proficere queat.

tinere studeamus, vel si hoc nunquam fieri possit, iure tamen ad eas obtinendas, gaudere, credamus (e).

§. XXXVIII.

Praeter hanc vero, de qua haectenus egimus, superbiae causam remotam, alias in ipsis hominibus atque etiam in spiritibus finitis in genere inuenire licet. Qui omnes, cum vel ideo, quod limitibus suis circumscriptae sint eorum vires, nonnisi successu temporis perfici queunt, variis obnoxii deprehenduntur mutationibus. Errare possunt, atque ipse ad perfectionem et felicitatem impulsus, quin ipsa eorum constitutio moralis occasionem gignendi atque fouendi errorem, praebere possunt. Quod, quantum ad procreandam vel conseruandam superbiam faciat, ex superioribus constare, existimamus. Deinde vel ob impulsum ad felicitatem fieri potest, vt libertate sua abutantur spiritus finiti, atque iniustum praeferrant iusto. Est enim illius impulsus natura sic comparata vt ipsi simulac excitatus fuerit, fieri oporteat satis. Exercitio igitur opus est atque attentione, vsu etiam perficienda, vt ne idem impulsus in sensum iusti et iniusti dometur.

(e) Dantur nonnunquam iuuenes, magna, discendi cupiditate, diuersas tamen ob causas, flagrantes, quibus, si pro officii tui ratione, dixeris, viribus, eos ad incumbendum litteris, destitutos esse, necessariis, nouum nonnisi addideris calcar. Scilicet impetus ad perfectionem, quam anhelant, tam fortis est atque animum

ipforum ita tenet occupatum, vt quod velint, se posse etiam sibi imaginentur. Cui desiderio si resistiteris, augebitur idem atque iuuenibus istis facile persuadere, se iure quodam suo ei satisfacere, posse, cum nihil magis iustum atque adeo laude dignum sit quam semetipsum perficere velle.

netur vnquam, sed contra. Vnde facile est ad intelligendum, qui fieri possit, vt, priusquam spiritus habitum illum acquisiuerint, ad superbiae vitium committendum incitentur.

§. XXXIX.

Et dantur diuersae causae extra hominem atque spiritus in genere, quae utrosque ad superbiam ducere posse videntur. Inter has, quas breuiter tantum recensemus, perfectiones aliorum maiores atque iura etiam referimus. Quae quomodo, homini, amore proprio, pleno, superbiam instillare possint, quiuis statim intelliget, simulac, quod vtraque amori proprio resistere vel videantur vel vero omnino contraria sint, obserauerit. Quo maior itaque amor proprius adhucdum fuerit, eo certius continget, vt has perfectiones atque iura agnoscere nolit, vel si, obloquente sensu interno atque contradicentibus aliis, agnouerit, praecellentiam tamen eorum, qui iis praediti sunt, nunquam sua sponte concedat, sed iure quodam suo, se iura illorum violare posse existimet (f). Quemadmodum itaque ignorantia plerumque amorem proprium sustinet atque conseruat: ita hic illam

Q 2

quo-

(f) Apposite igitur et rei naturae conuenienter B. *Abbtius* in erudito suo quem, *de merito* scripsit libro, ad hominem, meritis praeclarum requirit, vt sit *beneuolentia atque amore vniuersali plenus*. Quam enim recte dicatur quod homines meritis praeclari, me-

rita aliorum, soli, magni aestimare soleant, amor vero proprius, quo minus hoc fiat, impediatur, sequitur, vt beneuolentia vniuersali praeditus sit, quem in numerum eorum, qui meritis polleant, referre volueris.

quoque fouere ac nutrire potest. Deinde etiam ex antecedentibus patet, quod defectus iurium aduentitiorum, superbiam eodem modo excitare possit, quo quidem possessio eorundem, in numerum causarum, quae vitium istud gignere soleant, relata a nobis fuit. Hinc fere totidem superbos, plebem inter videas, quot in societate illorum, qui auctoritate pollent, animaduertere licet. Possunt autem aliorum atque adeo Dei perfectiones et iura non hominibus solum sed spiritibus etiam amore proprio adhuc dum liberis, committendi superbiae crimen, occasionem suppeditare. Est enim in hisce, impulsus ad perfectionem longe fortissimus, iustumque et rectum esse sentiunt iidem, illi ut satisfaciant. Nec tamen vel ob virium suarum limites, vel ob iura Dei, scopum intentum semper consequi se posse animaduertunt. Quod si itaque habitum nondum acquisierint, coercendi ope ideae iusti et iniusti, instinctum ad perfectionem cet. fieri poterit facillime, ut iura Dei laedenda esse decernant, atque vel ideo etiam iure suo laedere posse existiment, quod natura eos edocere videatur, iustum esse, ut maiores quotidie acquirant perfectiones.

§. XL.

Soluiffe igitur mihi videor nodum, quem Cl. MOHEMIVS secundum esse, existimauit, in hominis qualis, natura, reperiri posse aliquid, negans, ex quo originem superbiae explicare queamus. Quae opinio apud hunc Virum Magnum tantum valuit, ut, quin Satanam, quem primum superbiae criminis reum fuisse, testantur Sacrae litterae, superbiae nostrae causam atque Auctorem declararet, nullus dubitauerit. Sic enim Tom. IV. Ethi-

Ethices suae Christianae p. 275 seq. loquitur: Nach meiner Einsicht ist dieser Stoltz unfers Hertzens, der uns noch viel eher quälet, als wir ihn kennen, einer der klärtesten und größesten Beweisthümer, daß unsre Natur durch einen fremden Zusatz sey verunreiniget und verdorben worden. Ich bemühe mich umsonst, so scharf ich auch nachsinne, etwas in der Natur der Menschen zu finden, woraus ich ihn herleiten könnte. Fast alle unsere übrigen Laster, Begierden und Unvollkommenheiten haben ihren Grund in dem Wesen des Menschen, und hängen auf gewisse Weise an denjenigen Neigungen und Trieben, die uns die Weisheit GÖttes eingepflantz hat. Es sind Ausschweifungen und unordentliche Ausbrüche solcher Regungen und Neigungen womit Geschöpfe, die sich selbst erhalten und in einer Gemeinschaft leben sollen, haben müssen versehen werden. Lasset uns von der Ehrfucht, von der Wollust, von dem Geitze, von der Rachbegierde und von vielen andren Lastern, dasjenige absondern, was uns und andern schädlich ist, so bleibet etwas übrig, das wir als ein nöthiges Stück unsrer Natur ansehen und als eine Gabe des Schöpfers verehren müssen. Allein der Hochmuth der Natur gleichet einer Pflantze, die sich ohne Wurtzel durch sich selbst erhält. Er lebet und regieret in unsern Hertzen. Er verfälschet alle unsre Tugenden. Er vermenget sich mit allen unsren Lastern und vergrößert sie. Er bleibet bey uns, wenn sich alle unsren übrigen Lüste von uns geschieden haben. Und doch suchen wir vergebens, wenn wir in uns selbst die Ursachen seines Ursprungs und die Mittel seines Unterhalts finden wollen cet. quam opinionem p. 313. sq. *hoc argu-
mento*

merito confirmare voluit: Niemand wird läugnen, daß eine Neigung, die in Ansehen ihres Ursprungs thöricht und unvernünftig und in Ansehen ihrer Wirkungen eine Plage und Pest der Welt ist, aus der Natur, insoweit dieselbe von GOTT kömmt, nicht entspringen könne. Quod argumentum duobus vitiis laborare et plus non solum, sed minus etiam ac par est, probare videtur. Quis enim primo negauerit, multa dari vitia, auaritiam v. g. vindictae, cui nunquam fieri potest satis, cupiditatem, cet., quis, inquam, haec aliaque vitia, sanae rationi contrariari et quoad effectus exinde oriundos, pestes mundi hominumque esse, negauerit? quae tamen, Sataeae immediate tribuere velle, vel Sacris litteris repugnaret. Sed minus etiam probare videtur idem argumentum. Etiam si enim lubentes concedamus, quod superbia *toti* hominis *constitutioni morali* contraria sit, et eatenus etiam ex natura, quatenus Deum Auctorem veneratur, explicari nequeat; exinde tamen concludere non licebit, quod Diabolo suam debeat originem. Datur enim adhuc tertium et quartum etiam principium, ex quo eadem deriuari possit. Quod si nimirum meminimus, posse constitutionem moralem, ab hominibus, tanquam creaturis libere agentibus perueri, hominumque naturam praeterea corruptam et ad amorem proprium procliuem esse, iam duplici ratione, superbiae originem absque Diaboli concursu, ex ipsa hominis natura explicari posse, arbitramur.

§. XLI.

Ad media tandem peruenimus, quae vel impedire possunt, quo minus homines reddantur superbi, vel vero

ro eosdem, a funesto hoc animi morbo liberare queunt. De hominibus igitur non aeque de spiritibus sanandis, imposterum nobis fermo erit. Non enim ii sumus, qui ad quaestionem: possintne spiritus illi mali a superbia liberari: respondere audeamus, quum natura atque vires ipsorum et denique circumstantiae externae, in quibus a Deo positi sunt, non ita nobis cognitae atque perspectae sint, vt certi aliquid, de eorum sanatione decerni queat. Quodsi vero de mediis cogitamus, quibus homines vel a superbiae morbo seruari, vel ab eodem liberari possint; ante omnia monendum, de mediis extraordinariis nobis sermonem non esse, quae Deus ipse, pro sua sapientia atque omnipotentia, adhibere possit, ad tollendam ex animo hominum radicem superbiae siue adeo superbiam ipsam. Accidere enim aliquando videtur, vt, quos antea maximum superbiae gradum attingisse credebamus, mediisque ordinariis corrigere et ad sanam mentem redigere nemo poterat, subito, Deo rem ita dirigente, humillimi euaderent. Et hos tamen ex illorum numero excludere prope auderemus, qui summum, quem homines possunt, superbiae gradum attingunt, quum, teste euentu, ad gratiam Dei sua sponte confugerint. Requirere enim videtur eiusmodi superbiae crimen, quo, aliud nullum magis proaereticum datur, vt Deus, pro ea qua pollet, sanctitate atque iustitia, illi, qui eodem sese contaminauit, gratiam nullam offerat, sed quasi expectet, vt superbus eandem submisse quaerat. At vero! quid tali superbiae, qualem iam supponimus, magis repugnat, ac quidem refugium ad gratiam diuinam? Quae cum ita sint, non multis
ver-

verborum ambagibus indiget, ad demonstrandum, quod nihil difficilius esse videatur, quam quidem media proponere atque vsum eorum docere, quibus superbus sanari queat. Etiam si enim media sint longe efficacissima, tibi que optime nota, vereor tamen, ut iis, cum successu optato, uti possis. Respuit enim media omnia superbus, simulac vitium superbiae totum suum occupavit animum, respuit inprimis manum medici ex hominibus defuncti. Nec minae, quibus ab aliis vitiis absterri possunt homines et ad medicos suos audiendos proclives reddi, aliquid apud illum valent, quem vel species resistentiae magis redderet superbum. Denique ex iis, quae de effectibus superbiae dicta sunt satis patet, quod omnibus illis adminiculis, quae tollendis aliis vitiis, ex erroribus quibusdam, praesertim ortis, inferuiunt, frustra uteremur, superbum sanaturi, qui ipsam constitutionem moralem ad partes suas trahere studet, eo momento, quo eam animo deliberato pervertere allaborat. Sed locuti sumus haecenus de maximo superbiae gradu! Dantur vero alii, qui se superbiae seruitutem tantum in finem addicunt, ut vel aliis vitiis, quae totum ipsorum animum occupauerunt, satisfaciant, vel vero amor proprio in iis dominanti aliquando inferuiant. Hi, cessante vtriusque imperio, superbiae etiam renunciant, ita ut facile appareat, nostrum inprimis esse, media indicare idonea, quae impediunt, quo minus amor proprius superbiam generare queat. Quod cum duplici ratione fieri possit, vel debilitando eius vires, vel radicitus tollendo eundem, videamus nunc, quid faciant sanae rationis atque religionis Christianae principia, ad obtinendum vtrumque finem.

§. XLII.

§. XLII.

Consulet itaque sana ratio omnium primo, vt, simulac fieri potest, amoris proprii vires debilem, atque in primis vitae annis arduum hoc opus aggrediamur. Parentum igitur est, omnia media sedulo addiscere, omnique diligentia adhibere, quae huic fini obtinendo inferuire queunt. Neque hi, quod plerumque siue a stupidis, siue a negligentibus, siue tandem a *vitiosis* parentibus, fieri videas, laborem hunc, tantis praemiis remunerandum, extimescere deberent vnquam. Excitent ergo iidem quavis data occasione, latitantem in animis infantum ideam iusti et iniusti, eamque indies magis magisque viuendam reddere studeant, ita vt mox oriatur in teneris cordibus, sensus aliquis moralis, qui infantis mature impediatur, quo minus aliquid pro pulchro, honesto, perfecto denique ac grato habeant, quod non simul sit iustum. *Laudent actiones* infantum *rectas*, vt ne abiectus in iis oriatur animus, virtutem ac vitium inter se inuicem miscens atque superbia grauidus incedens, (p. §.) sed nunquam talem comparisonem cum aliorum infantum siue imperfectionibus siue vitiis instituatur, quae suos ad praecellentiam suam prae illis non possit non reddere attentos. Est enim amoris proprii natura ita comparata, vt nosmet quavis ratione aliis excellentiores reddere velit. Nutrires igitur eundem, talibus comparisonibus saepius vtens. Vitia porro, quae commisit infans, nunquam non ipsi monstres, atque turpitudinem ipsorum et ingratas sequelas non physicas solum *sed et morales praesertim* eidem ob oculos ponas, ita vt, perfectiones quibus alios longo post se relinquit intervallo sentiens, mox etiam assuecat ideae, suae, cum aliis siue similitudinis siue adeo

R

aequa-

aequalitatis. De iuribus tuis aduentitiis, quibus praeditus es, vel parentes tui donati fuere, nunquam infante tuo praesente atque audiente loquaris velim, nisi fortasse infans tuus eos iamiam attigerit annos, eaque gaudeat rationis facultate, cuius ope de laboribus atque meritis parentum, quos illa aliquando nec tamen semper comitari solent, iudicare valeat. Et tamen caute de eiusmodi iuribus loquendum, ut ne existimet infans, amore proprio plenus, *haereditaria* esse eadem. Quae cogitatio quantum blandiatur atque adeo placeat amori proprio ex superioribus et vel me non monente satis patet. Quodsi autem iura illa omnino fuerint *haereditaria*, de arduo eorum scopo, de officiis gravissimis, quae imponant eadem, inprimis vero de obligatione hominis, iura naturalia a naturae Auctore concessa, illis praeferendi, cum infante tuo sedulo loquendum. Posterius ut fiat, naturalis horum praecellentia infanti demonstrandi, atque, quam parum illa nos perficerent atque feliciores redderent, his sublatis, eidem ostendendum. Quapropter aequalitatis nostrae idea sollicite excitanda atque fouenda, qua in re quid valeat Religio Christiana deinceps videbimus. Huic aequalitati atque exinde oriundis iuribus communibus amor proprius plerumque, maiores, quibus alios antecellimus, perfectiones opponere solet, ita ut haud difficulter persuadeat sibi homo, perfectiones suas, quibus praeditus est, maiores, ius ipsi concedere ad iura aduentitia maiora. Quae cogitatio, simulac animum occupavit, quantum faciat ad excitandam superbiam, non ignorant illi, quibus contigit, superbos aliquos prouectioris aetatis, curatius nosse. Interest igitur vel maxime, ut infans tuus mox addiscat, quod nihil magis *erroneum sit nihil quod*
ideae

ideae iusti et iniusti magis repugnet atque magis periculo plerumque, ac quidem cogitatio illa, qua posita, ius aliorum naturale, iura aduentitia conferendi tollatur, atque ordo et tranquillitas publica turbentur, denique ipsa animi quies cesset, oporteat. Quibus principiis, si animus infantis, a primo, quo ratione uti incipit, momento, probe fuerit imbutus, non poterit non amor proprius, resistenciam nondum percipiens, multum debilitari. Quod si vero diutius expectaueris, ita ut amor proprius, principiis contrariis munitus incedat, tunc vero incassum laborabis, operamque omnem atque oleum perdes.

§. XLIII.

Proposuimus haec media, quae sana ratio indicat ad debilitandas amoris proprii vires. Neque tamen eadem omnem huic adiment vim, neque ita sunt comparata, ut desiderium felicitatis moralis semper vincat illud, quod felicitas a sensibus et imaginatione pendens, in homine, prouti nunc est, excitare solet. Aliis itaque opus est, quibus, constitutio nostra moralis, post lapsum turbata, iterum restituatur, sic ut, orta in animis nostris alios amandi cupiditate, aequali, illi, qua ad nosmetipsos amandos ferimur, cesset, teste Apostolo, causa superbiae primaria atque locum concedat primo atque praecipuo humilitatis principio (g). Quo in negotio eiusmodi mediis siue armis non utendum, quae amorem proprium directe atque immediate adorianantur. Quod si fieret, amorem proprium, resistenciam, procul dubio auget.

R 2

remus,

(g) conf. 1 Cor. XIII. 5. 4. *η αγαπη ου φουσιουται* amor superbia non inflatur.

remus, eique nouas adderemus vires. Frustra igitur homini amore proprio pleno, beneuolentiam seu amorem vniuersalem, frustra, superbo, humilitatem commendares, nisi prius alio modo vtrumque praeparaueris ad intelligenda atque adeo gustanda tua praecepta. Hanc itaque methodum etiam secutus est Spiritus, qui, in Sacris litteris, loquitur, diuinus. Quum enim animaduerteteret, homini, aegrotto simili, qui morbum suum fouet, eiusmodi remedia non esse offerenda, quae morbus, quo laborat, sua natura respuat, talia proposuit, quae primo intuitu, amori proprio blandiri videntur, ita vero comparata sunt, vt homo periculum quod ipsi imminet, sentiens, atque beneuolum Medici erga se animum appercipiens, mox ipse a morbo, quem haecenus fouere studuit, liberari vehementius etiam desideret. Edocet nimirum Christiana religio, quod alia nulla potuit, edocet, inquam, hominem, amorem Dei erga genus humanum esse tenerrimum atque adeo magnum vt verbis idem exprimi nequeat vnquam. Soluit hunc in finem problema illud, a ratione, sibi soli relicta, non soluendum, de miseriae, qua premimur, origine, quam non a Deo sed ab hominibus repetit, atque simul nos suspicari, quin credere iubet, Deum, lapsum primorum parentum permittentem, a maiori calamitate nos tutos seruasse. Ostendit denique, qua ratione, Deus, ipsa nostra miseria, ipsi non imputanda, vtatur, maximam nostram vt procureret felicitatem moralem. Quodsi enim haec, viuida inprimis nostrae a Deo dependentiae agnitione et vita huic conformi nitatur, fatendum, magis nihil istam promouere agnitionem atque adeo dependentiae nostrae sensum, ac quidem intimam defectus virium ad virtutem neces-

necessariorum conscientiam. Et promisit Deus nobis mi-
 ferrimis gratiam Spiritus sui, corroborantem, qua car-
 nem eiusque concupiscentias vincere, vitamque mora-
 lem, quae nos ad maximum felicitatis fastigium euehat,
 agere possimus. Omnia igitur Deus pro nobis fecit, plu-
 ra etiam ac quidem amor proprius ipse ab eo expectaue-
 rit. Quem haec, Sacrae litterae edocuerunt, nae is,
 vel amore proprio iubente, atque instinctu ad felicitatem
 vehementius impellente, ad hunc amorem diuinum con-
 fugiet, vt eius reddatur particeps. Nec excludit illum
 a suo amore Deus, qui eo frui cupit. Quotidie potius
 eo maiora quibus animaduertet fauoris diuini erga se indi-
 cia, quo magis creuerit eorum desiderium. Nec otio-
 sum finet tantus amor, quem semel tenet occupatum, sed
 vel ipse amorem peccatoris erga Deum excitabit, vires
 necessarias etiam suppeditando, quibus semetipsum atque
 adeo mundum vincere possit. Qui amor, simulac ortus
 fuerit, aliorum amore grauidus incedit, omniaque im-
 pedimenta tollens, quibus antea fieri solebat, vt nobis
 ipsis solis placentes, alios contemneremus, nouam prin-
 cipiis illis ethicis, ad beneuolentiam generalem nos du-
 centibus, de quibus supra, vim addit atque robur. Ne-
 que enim permittit amor aliorum vt eos laedamus, nedum
 iura ipsorum violandi ius nobis tribuamus; neque amor
 erga Deum, Deo placere studens in omnibus atque af-
 fectu plenus, nos vllam actionem prius committere vel
 perfectionem aliquam anhelare finet, quam indagauerim-
 us, iustumne sit nec ne, eam patrare aut acquirere. Qui
 igitur fieri posset, vt iura aliorum laedendi occasionem
 nancisceretur is, cui iura aliorum vel ideo nunquam ob-
 stant, quod ea semper reueretur?

Quum

Quum denique Deus amorem suum testatus sit *in Christo Iesu*, atque omnia, quae nobis largiri decreuit beneficia, per et propter diuinum hunc Mediatorem offerat; miseriae quid quod indignitatis sensum acuit idem amor, atque impedit, quo minus mens perfectionibus suis plena, ad superbiam incitetur, sed contra cogitationi omnimodae suae a Dei gratia dependentiae, ita assuescat, vt, quamdiu suae sibi met conscia fuerit, praesenti eius dispositioni nihil magis repugnet ac quidem superbia, nihil magis conueniat ac vero humilitas. Quam consideratio quotidie repetita, humilitatis atque modestiae in Christo Iesu obseruandae, augebit, habitumque illum in nobis generabit, ex quo concludere possumus sine erroris periculo, Deum nos tandem aliquando exaltaturum esse.

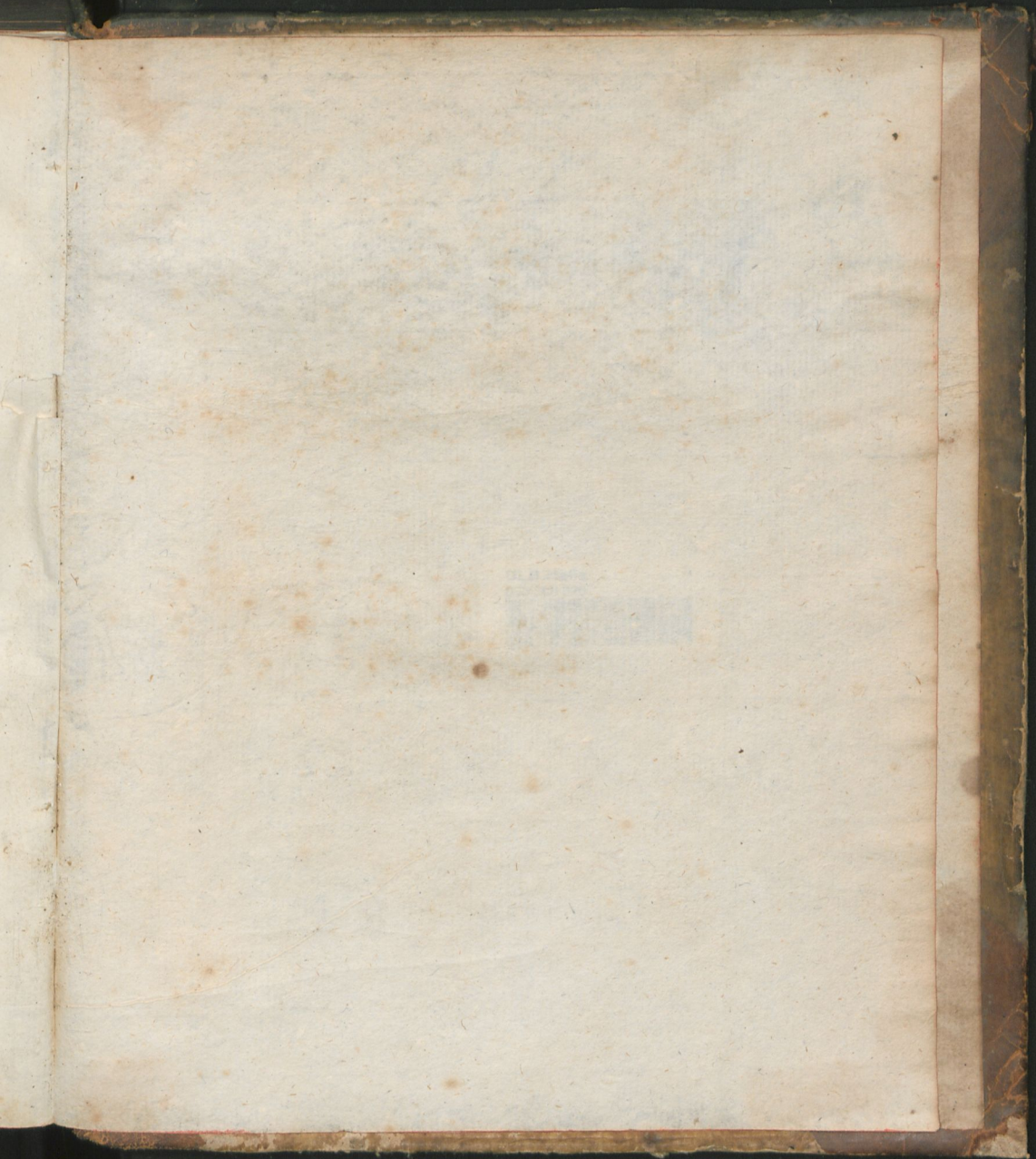
T A N T V M.

ERRATA.

- P. 3 § 3 l. 6 modo vero l. modo
 - 5 §. 4 l. 4 Ethicos l. Ethicos
 - 11 in n. l. 21 nec l. et
 ibid. l. 29 prauia l. praua
 - 18 n. x l. 6 formae. leg. formare
 - 20 §. 8 l. 5 post habita l. posthabita
 - 22 l. 12 capiamus l. cupiamus
 - 24 §. 10 l. 2 nec l. non
 - 26 l. 2 etiam l. etiam
 - 27 l. 1 dem l. dam
 - 39 l. ult. in commodo l. incommo
 - 46 l. 10 reliqui l. reliqui
 - 51 l. 26 videndur l. videntur
 - 64 l. 14 animadueteret l. animadueteret
 - 69 l. 26 agnoscens l. agnoueris
 - 71 n. m l. 18 ταπεινωθησεται l. ταπεινωθησεται
 - 78 l. 14 dotum l. dotium
 - 93 l. 19 peccata l. peccato
 ibid. l. 28 vti itatem l. vtilitatem
 - 97 n. n multas l. multos
 - 109 n. t. Flacette l. Placette
 - 120 l. 1 vitium l. vitium
 - ead. l. 16 alii l. ali

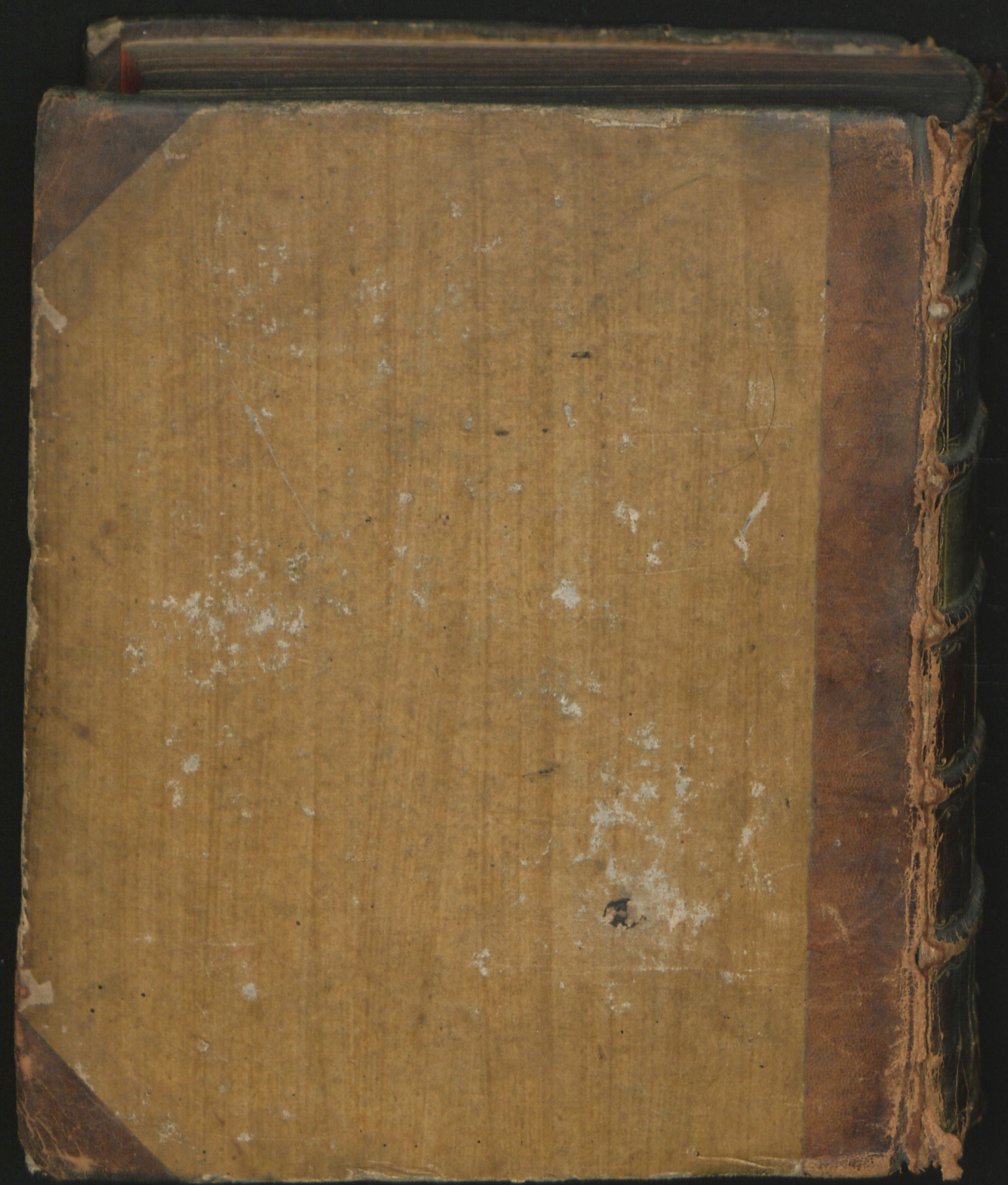

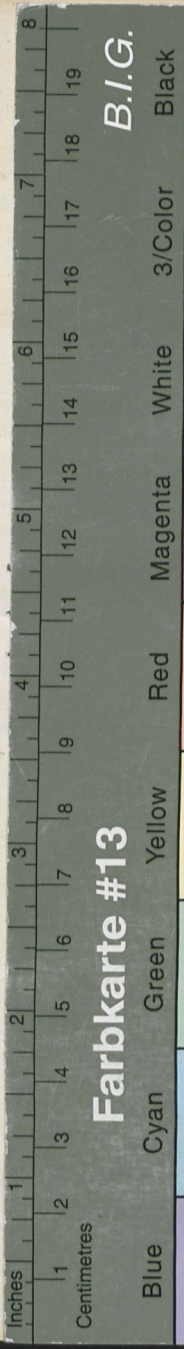
B 6 279 a

ULB Halle
005 368 820

3

Farbkarte #13

B.I.G.

CA INAUGVRALIS

R B I A

MILITATE
ANA

MO NVMINE
ICENTISSIMO
NTISSIMO PRINCIPE
INO

DERICO II

RAVIO, RELIQ.
ME VENERABILI
M ORDINE
ET GRADV

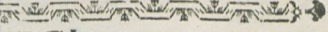
. clolcccclxviii
CERVM DISQVISIONI
TIT

M. ROBERT

ORD. ET ALVMNORVM
EPHORVS

ENTE
DORO CNYRIM

- HASSO.

VRGI
PHICA MÜLLERIANA,

